

บทที่ 2

อิสลามกับการศึกษา

2.1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับ การศึกษาอิสลาม (التربية الإسلامية)

คำว่า التربية (al-tarbiyah) ไม่มีบัญญัติไว้ในอัลกุรอานหรือในหะดีษ หรือแม้แต่ในตำราเก่า ๆ ของอุละมาอ์ที่เป็นที่รู้จักก็ไม่ได้บัญญัติคำนี้มา ซึ่งจะปรากฏในตำราใหม่ ๆ และนักวิชาการได้พยายามอธิบายความหมายของคำว่า التربية (al-tarbiyah) ทั้งเชิงภาษาศาสตร์และเชิงวิชาการ

2.1.1 ความหมายของ อັตตฺร์บียะฮฺ (التربية) เชิงภาษาศาสตร์และเชิงวิชาการ

2.1.1.1 ความหมายของ อັตตฺร์บียะฮฺ เชิงภาษาศาสตร์

คำว่า อັตตฺร์บียะฮฺ (التربية) เป็นภาษาอาหรับและการให้ความหมายของคำนี้มาจากรากศัพท์ดังนี้

1. มาจากคำว่า رَبِّي رَبِّي (rabba yurabbi) หมายถึงการดูแลและเลี้ยงดู (al-Raziyy, 1999:117) ความหมายอັตตฺร์บียะฮฺลักษณะนี้ ดังอายะฮฺที่อัลลอฮฺ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿...وَقُلْ رَبِّ أَرْحَمُهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا﴾

(الإسراء :

(24

ความว่า “...และจงกล่าวว่ ข้าแต่พระเจ้าของฉัน ทรงโปรดเมตตาแก่ท่านทั้งสอง เช่นที่ทั้งสองได้เลี้ยงดูฉันเมื่อเยาว์วัย”

(อัลอิสเราะอู : 24)

อัลลอฮฺ ﷻ ได้ตรัสอีกว่า :

﴿ قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ ﴾

(الشعراء : 18)

ความว่า “เขา (ฟิรเอาน) กล่าวว่า เรามีได้เลี้ยงดูเจ้าเมื่อขณะเป็นเด็กอยู่กับพวกเราดอกหรือ และเจ้าได้อยู่กับเราหลายปีในช่วงชีวิตของเจ้า”

(อิซหุอะเราะฮฺ : 18)

นักกวีอาหรับเบดูอิน¹ท่านหนึ่งได้กล่าวว่า :

فَمَنْ يَكُ سَائِلًا عَنِّي فَإِنِّي بِمَكَّةَ مَنزِلِي وَبِهَا رَبِّيْتُ

ความว่า “หากผู้คนมุ่งมาหาถามข้า จงบอกว่า มัคกะฮฺคือถิ่นเกิดเติบโตมา” (Ibn Manzur, 1993:14/307)

2. มาจากคำว่า رَبُّ يَرْبُ (rabba yarubbu) หมายถึงการแก้ไขให้ดีขึ้น การสั่งสอน การปกครองดูแล (al-Zubaidiy, n.d.:2/464) อัลกุรอานได้ให้ความหมายนี้ ดังอายะฮฺที่อัลลอฮฺ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿ وَعَلَّمَ ءَادَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَٰؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾

(البقرة : 32)

ความว่า “และพระองค์ได้ทรงสอนบรรดานามของทั้งปวงให้แก่อาดัม ภายหลังได้ทรงแสดงสิ่งเหล่านั้นแก่มะลาอิกะฮฺ แล้วตรัสว่า จงบอกบรรดาชื่อของสิ่งเหล่านั้นแก่ข้า หากพวกเจ้าเป็นผู้พูดจริง”

(อัลบะเกาะรอฮฺ : 32)

อัลลอฮฺ ﷻ ได้ตรัสอีกว่า :

﴿...وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ... ﴾

(المائدة : 110)

¹ คือ ชาวอาหรับที่อาศัยในเขตทะเลทราย ภาษาอาหรับเรียกว่า بَدَوِي (บะดะวีฮฺ)

ความว่า “...และขณะที่ข้าได้สอนเจ้า ซึ่งคัมภีร์และความมุ่งหมายแห่ง
บัญญัติศาสนาและอัตรารอดและอัลอินญิล...”

(อัลมาอิดะฮฺ : 110)

คำว่า ตัรบียะฮฺ ในภาษาอาหรับนั้น คือการรอกงเย การเพิ่มขึ้น การเจริญเติบโต
หรือกระบวนการพัฒนาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเด่นอยู่สองประการ

ประการที่หนึ่ง คือการเพิ่ม หรือการเจริญขึ้น นี่คือนักศึกษาค้นคว้าที่ชัดเจนที่สุดของคำนี้
นั่นหมายถึงว่าการตัรบียะฮฺสิ่งหนึ่ง คือการที่ต้องทำให้สิ่งนั้นเพิ่มมากขึ้น หรือดีขึ้นกว่าเดิม
ตัวอย่างเช่น การตัรบียะฮฺด้านสติปัญญา นั่นก็คือต้องทำให้ความสามารถในการใช้มันสมองให้
ฉลาดและมีไหวพริบมากขึ้น เช่นเดียวกันกับการตัรบียะฮฺด้านจิตใจ และด้านอื่น ๆ

ประการที่สอง คือลักษณะการค่อยเป็นค่อยไป หรือการใช้เวลา เพราะการตัรบียะฮฺ
คือกระบวนการที่ต้องใช้ขั้นตอน เวลาจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้กระบวนการนี้ไปได้ถึงจุดหมาย
ปลายทาง เพราะเป็นไปไม่ได้ที่การรอกงเย หรือการเจริญเติบโตจะเกิดขึ้นภายในเวลาพริบตาเดียว

แม้ความหมายการศึกษาที่ให้โดยนักคิด นักการศึกษา นักการเมือง นักจิตวิทยาใน
ยุคสมัยต่าง ๆ แตกต่างกันขึ้นอยู่กับสถานที่ สถานการณ์ สภาพแวดล้อม ปรัชญา นโยบายของรัฐ
หรือตามแนวความคิดของแต่ละคน แต่โดยภาพรวมแล้วความหมายของการศึกษาก็จะอยู่ในกรอบ
ความหมายของคำ ตัรบียะฮฺ ที่กล่าวมาข้างต้น

อิหม่าม อัลบัยฎอวียี¹ (al-Baidoviy, 1997:28) กล่าวว่า “الرَّبُّ (al-rabb) เป็นราก
ศัพท์ของคำว่า التربية (al-tarbiyah) คือการนำสิ่งใดสิ่งหนึ่งสู่ความสมบูรณ์ของมัน จากลักษณะหนึ่ง
สู่อีกลักษณะหนึ่ง”

อรรอฆิบ อัลอัศฟะฮานียี² (al-Raghib al-Asfahaniy, 1992:336) กล่าวว่า “الرَّبُّ
(al-rabb) เป็นรากศัพท์ของคำว่า التربية (al-tarbiyah) คือการสร้างสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จากขั้นสู่อีกขั้น
จนถึงขีดความสมบูรณ์”

มิกดาด ยาลาจิน (Miqdad Yalajin, 1985:22) กล่าวว่า “คำว่า التربية (al-tarbiyah)
คือการนำสิ่งหนึ่งไปสู่ความสมบูรณ์ของมัน ซึ่งสิ่งนั้นถูกสร้างมาเพื่อเช่นนั้น”

1 ท่านคือ นาซิรุดดีน เบน อับดุลเลาะฮฺ เบน อุมร์ เบน มุฮัมมัด อัลบัยฎอวียี เกิดที่เมืองอัลบัยฎะฮฺ เปรอร์เซีย เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 691

2 ท่านคือ อัลหุสซัน เบน มุฟฏูอูล เบน มุฮัมมัด อัลอัศฟะฮานียี เกิดปีฮ.ศ. 343 อาศัยและเรียนที่แบกแดด เสียชีวิตปี 502 ฮ.ศ.

สรุปได้ว่าการศึกษา (التربية) หมายถึงกระบวนการส่งเสริมและพัฒนา ความสามารถและทักษะของบุคคลเพื่อตอบสนองความต้องการของชีวิตในทุกแง่มุม หรือกระบวนการสร้างบุคคลให้สามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่ตนเองอาศัยอยู่

อย่างไรก็ตามการศึกษาอิสลามย่อมมีความแตกต่างกับการศึกษาทั่ว ๆ ไป กล่าวได้ดังนี้

1. การศึกษาอิสลามมีจุดประสงค์ หลักสูตร วิธีการ และสื่อต่าง ๆ ยึดเอาทบบัญญัติศาสนาเป็นหลัก
2. การศึกษาอิสลามไม่ได้มีจุดประสงค์เพียงแค่ว่าให้มีชีวิตอยู่บนโลกนี้อย่างมีความสุขเท่านั้น แต่เน้นการมีชีวิตหลังความตายด้วย
3. การศึกษาอิสลามให้ความสำคัญทั้งที่เป็นวัตถุทางกายและที่เป็นจิตวิญญาณดูแลและเสริมสร้างในสิ่งเหล่านี้ให้ครอบคลุมและสมบูรณ์

2.1.1.2 ความหมายของ อัศตัครบียะฮฺ เชิงวิชาการ

ความหมายของ อัศตัครบียะฮฺ เชิงวิชาการจะยึดจากความหมายเชิงภาษาศาสตร์ แต่ความหมายของมันก็มีความแตกต่างในแต่ละยุคสมัย หรือในแต่ละสถานที่ เนื่องจากกระบวนการศึกษาได้รับอิทธิพลและเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ เป็นอย่างมาก ดังนั้นความหมายอัศตัครบียะฮฺเชิงวิชาการมีความหมายที่หลากหลาย

อับดุลเราะห์มาน อิบน์ หะญัวร์ อัล-ฆอมิดียฺ (Abdurrahman Bin Hajar al-Ghamidiy, 1997:3) ได้กล่าวว่า “นักการศึกษาจำนวนมากเห็นพ้องกันว่า คำว่า อัศตัครบียะฮฺ ไม่อาจจำกัดความหมายของมันได้ เนื่องจากในแง่มุมหนึ่งมันมีความสัมพันธ์กับกระบวนการศึกษาโดยตรง และในอีกแง่มุมมันได้รับอิทธิพลจากขนบธรรมเนียมประเพณีและศาสนาในแต่ละพื้นที่ นอกจากนี้ อัศตัครบียะฮฺยังเป็นกระบวนการที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ”

จะเห็นได้ว่าอัศตัครบียะฮฺมีความเกี่ยวข้องกับหลายสิ่งหลายอย่าง เนื่องจากมีลักษณะเฉพาะ และที่สำคัญที่สุด ก็คือการเพิ่มพูนและมีความเจริญงอกงามขึ้น

อย่างไรก็ตามจากที่ได้กล่าวมานั้น สามารถสรุปได้ว่าความหมายอัศตัครบียะฮฺเชิงวิชาการนั้นเป็นการเพิ่มพูนด้านต่าง ๆ เพื่อสร้างเสริมบุคลิกภาพของมนุษย์ ด้วยวิธีการสอน เรียนรู้ ฝึกฝน ค้นคว้า ปรับปรุง แก้ไข และปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ ทั้งนี้เพื่อให้มนุษย์เป็นคนดีสามารถอาศัยอยู่ร่วมกันบนโลกนี้ได้สงบสุข

2.1.2 คำศัพท์ที่มีความหมายเดียวกันกับ อัศตวรรษียะฮ์

คำต่าง ๆ ซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกับอัศตวรรษียะฮ์ หรือมีความหมายใกล้เคียงกัน มีดังนี้

1. التنشئة (al-tanshi-ah) หมายถึง การอบรมดูแลตั้งแต่ยังเด็ก ผู้ที่ใช้คำนี้ คือ อับดุลเราะฮ์มาน อิบน์ ค็อลดูน¹ ได้เขียนในหนังสือ المقدمة

2. الإصلاح (al-islah) หมายถึง การเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น ซึ่งหมายถึงการดูแลสิ่งหนึ่งสิ่งใดและเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น

คอลิด ฮามิด อัลฮาซิมีย์ (Khalid Hamid al-Hazimiy, 1999:23) ได้กล่าวว่า “อัลอิสลาห์จะนำไปสู่การแก้ไขและเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น แต่ไม่จำเป็นต้องมีการเพิ่มพูนและเจริญงอกงามขึ้น”

3. التآديب (al-ta'dib) หรือ الأدب (al-adab) หมายถึง การปลูกฝังลักษณะที่ดีทั้งที่เป็นมารยาทและจริยธรรม และทำให้ห่างไกลจากสิ่งที่ไม่ดี และมีความหมายรวมถึงการแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีและการเจริญงอกงาม อาลี อิดริส (Ali Idris, 1984:13) ได้กล่าวว่า “คนอาหรับสมัยก่อนใช้คำว่า تآديب (ta'dib) มากและบ่อยกว่าคำว่า التربية (al-tarbiyah) คำว่า أدب (adab) จะใช้แทนพฤติกรรมที่เป็นการให้เกียรติหรือการต้อนรับแขก คำว่า تآديب (ta'dib) ใช้ในความหมายการแสดงพฤติกรรมที่มีต่อบุคคลอื่น”

จากความหมายนี้ทำให้เราสามารถเข้าใจได้ว่า ความหมายของคำ ตะดีบและอะดะบ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับคำว่า อัศตวรรษียะฮ์ และเราจะพบเห็นเสมอว่า สิ่งที่เป็นความรู้ จะเรียกว่า อาดาบ ถ้าเป็นการสอนจะเรียกว่า ตะดีบ และครูผู้สอนจะเรียกว่า มุอัดดิบ (مُؤَدِّبٌ)

คำ الأدب หรือ التآديب นี้ เป็นคำที่ใช้ในหะดีษ ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวว่า :

((مَا نَحَلَ وَالِدٌ وَوَلَدًا مِنْ نَحْلٍ أَفْضَلَ مِنْ أَدَبٍ حَسَنٍ))

(وراه الترمذي، 1952:1975)

ความว่า “ไม่มีสิ่งดีที่พ่อให้แก่ลูกดีว่าการปลูกฝังที่ดี”

(บันทึกโดย al-Tirmidhiy, 1975:1952)²

¹ ท่านคือ อับดุลเราะฮ์มาน บิน มุฮัมมัด บิน ค็อลดูน อัลฮัฎเราะฮ์มีย์ เกิดปี ฮ.ศ. 732 เป็นนักประวัติศาสตร์ เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 808

² al-Albaniy กล่าวว่า เป็นหะดีษเถาะอ็ีฟ (n.d.:4/452)

อรรถะดีบหรือ อรรถะดีบ คือการให้การศึกษาคที่ดี และอบรมสั่งสอนด้วยการชี้แนะ
ทำเป็นแบบอย่าง หรือการลงโทษเพื่อให้ทำในสิ่งที่ดีและห่างไกลจากสิ่งที่ไม่ดี ดังที่ท่านนบีมุฮัม
มัด ﷺ ได้กล่าวว่า :

((لَأَنْ يُؤَدِّبَ الرَّجُلُ وَلَدَهُ خَيْرٌ مِنْ أَنْ يَتَصَدَّقَ بِصَاعٍ))

(رواه الترمذي، د.ت. : 1951)

ความว่า “บุคคลที่อบรมสั่งสอนลูกของเขา ย่อมดีกว่าการให้ทานหนึ่ง
ศอ¹”

(บันทึกโดย al-Tirmidhiy, n.d.:1951)²

หะดีษนี้ชี้ให้เห็นความสำคัญของการอบรมลูก คือผู้ที่อบรมลูกให้เป็นคนดี ได้บุญ
มากกว่าการบริจาคทาน

ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้สั่งบรรดาผู้ปกครองให้อบรมสั่งสอนลูกหลานในสิ่งที่ดี ๆ
ดังที่ท่านได้กล่าวว่า :

((أَكْرِمُوا أَوْلَادَكُمْ وَأَحْسِنُوا أَدَبَهُمْ))

(رواه ابن ماجه ، د.ت. : 3671)

ความว่า “จงให้เกียรติลูก ๆ ของท่านและอบรมสั่งสอนที่ดี”

(บันทึกโดย Ibn Majah, n.d.:3671)³

ทั้งสามหะดีษนี้และหะดีษอื่น ๆ ที่ใช้คำลักษณะเดียวกันนี้ หมายถึงการให้การ
ศึกษาหรือการอบรมเลี้ยงดูให้มีจริยธรรม และมารยาทที่สวยงามเช่นกัน

คำว่า أدب หรือ أدب นี้ อุลละมาอ์ที่เขียนหนังสือเกี่ยวกับการเลี้ยงดูหรืออบรมสั่ง
สอนก็จะใช้คำนี้เช่นกัน เช่น อัลมาวัรดี⁴ ได้ใช้ในหนังสือของท่านที่ชื่อว่า أدب الدنيا والدين

1 เป็นหน่วยดวงสมันชน มีค่าประมาณ 2.75 ลิตร

2 al-Albaniy กล่าวว่า เป็นหะดีษเฉาะอิฟ (1991:220)

3 al-Albaniy กล่าวว่า เป็นหะดีษเฉาะอิฟ (n.d.:8/171)

4 ท่านคือ อาลี เป็น มุฮัมมัด เป็น ฮะบีบ อัลบัสรี อัลมาวัรดี เกิดที่เมืองบักเราะฮ์ ปี ฮ.ศ. 364 เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 450

(มารยาทของโลกและศาสนา) มุฮัมมัด อิบน์ สะหฺนุน อัลตะนูคีย¹ ได้ใช้ในหนังสือ

أدب المعلمين والمتعلمين (มารยาทของครูและนักเรียน) อัลคอกุบ อัลบัฆคาดีศ ได้ใช้ในหนังสือ الجامع لأخلاق الراوي وآداب السامع (ผู้รวบรวมจริยธรรมผู้รายงานและมารยาทผู้ฟัง) เป็นต้น

4. التهذيب (al-tahzib) หมายถึง การขัดเกลาจิตใจให้บริสุทธิ์ด้วยการอบรมเลี้ยงดู เพื่อให้บุคคลประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงามและการพุดจาที่ดี อัลฟัยรุซ อาบาดีศ (al-Fairuz Abadiy, 2005:1/144) ได้กล่าวว่า “ رجل مهذب : مطهر الأخلاق ” หมายถึงผู้ชายมุฮัมมัด คือผู้ชายที่ทำให้จรรยา มารยาทที่สะอาด” ในหนังสือ المعجم الوجيز (Majma' al-Lughat al-Arabiyyah, 1979:647) ได้กล่าวว่า “ التهذيب คือการเลี้ยงดูเด็ก ๆ ในสิ่งที่ดีงามและปราศจากสิ่งไม่ดีทั้งหลาย”

5. التطهير (al-tathir) หมายถึง ทำจิตใจให้สะอาดจากสิ่งที่ไม่ดี ที่มาจากการกระทำ และคำพุดจา คำว่า التطهير นี้มีสองความหมาย ความหมายแรกสามารถสัมผัสได้ เช่น ทำความสะอาดจากความสกปรกที่สัมผัสได้ และความหมายที่สองเป็นการทำความสะอาดจากการสิ่งสกปรกที่ไม่สามารถสัมผัสได้ เช่น ความรู้สึกนึกคิดที่นำไปสู่การประพฤติปฏิบัติที่ไม่ดี

6. التزكية (al-tazkiyah) หมายถึง การขัดเกลา จะมีความหมายเช่นเดียวกับคำ التطهير นั้นหมายถึง ขัดเกลาจิตใจให้สะอาดจากสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ทั้งหลาย ทั้งที่เป็นสิ่งสัมผัสได้ (ภายนอก) และที่สัมผัสไม่ได้ (ภายใน) คำนี้มีบัญญัติในอัลกุรอาน อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿ كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِّنكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴾

(البقرة : 151)

ความว่า “ดังที่เราได้ส่งเราะซูลผู้หนึ่งจากพวกเจ้าเองมาในหมู่พวกเจ้า ซึ่งเขาจะอ่านบรรดาโองการของเราให้พวกเจ้าฟัง และจะทำให้พวกเจ้าสะอาดบริสุทธิ์ และจะสอนคัมภีร์ และความรู้เกี่ยวกับข้อปฏิบัติให้แก่พวกเจ้า และจะสอนพวกเจ้าในสิ่งที่พวกเจ้าไม่เคยรู้มาก่อน”

(อัลบะเกาะเราะฮฺ : 151)

¹ ท่านคือ อับดุลสะลาม สะหฺนุน เป็น สะอิด เป็น หะบิบ อัลตะนูคีย เกิดที่เมืองกัษกูราน เกิดปี ฮ.ศ. 160 เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 240

อับดุลเราะหฺมาน อัศสะอดียฺ (Abdurrahman al-Sa'diy, 2000:1/74) ได้อธิบายความหมาย **ويزكيكم** ในอายะฮฺนี้ว่า หมายถึงการทำความสะอาดทั้งทางด้านจริยะและจิตใจ ด้วยการให้การศึกษาบนพื้นฐานการสร้างคุณธรรมและจริยธรรมที่ดีงาม และลบพฤติกรรมที่ไม่ดีออก อัลลอฮฺ ﷻ ได้ตรัสอีกว่า :

﴿ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا ۝ ﴾

(الشمس : 9)

ความว่า “แน่นอนผู้ขัดเกลาชีวิตย่อมได้รับความสำเร็จ”

(อฺซซัมสุ : 9)

อิบน์ กะษีร (Ibn Kathir, 1999:7/164) ได้อธิบายอายะฮฺดังกล่าวว่า หมายถึงการทำความสะอาดจากพฤติกรรมที่ไม่ดีและชั่วช้า

มุฮัมมัด อัลดฆอลียฺ (Muhammad al-Ghazaliy, 1979:1) ได้กล่าวว่า “อัตตัจญียะฮฺ เป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำ อัตตัจญียะฮฺ มากที่สุด หรือสามารถกล่าวได้ว่า التزكية ก็คือ التربية นั้นเอง” โดยที่ความหมายของ التزكية ในทางปฏิบัติแล้ว คือการสำนึกตน เปลี่ยนแปลงจิตใจ และดูแลในทุกด้าน ทั้งด้านจิตพิสัย พุทธพิสัย และทักษะพิสัย ให้อยู่บนแนวทางที่ถูกต้อง มีเกียรติและได้รับการยกย่อง

7. التعليم (al-ta'lim) คือ การสอน เป็นคำหนึ่งที่ใช้กันมาก แม้ว่าในบางครั้งจะมีผู้ให้ความหมายแคบ คือการสอนให้ความรู้เท่านั้น ไม่ได้รวมถึงการดูแล แต่คำนี้ได้บัญญัติในอัลกุรอาน อัลลอฮฺ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿ هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ

وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۝ ﴾

(الجمعة : 2)

ความว่า “พระองค์ทรงเป็นผู้แต่งตั้งเราะสุลขึ้นคนหนึ่ง ในหมู่ผู้ไม่รู้จักหนังสือจากพวกเขาเองเพื่อสาธยายอายะฮฺต่าง ๆ ของพระองค์แก่พวกเขา และทรงทำให้พวกเขาหลุดพ้น และทรงสอนคัมภีร์และความสุขุม

คัมภีร์ภาพแก่พวกเขา และแม้ว่าแต่ก่อนนี้พวกเขาอยู่ในการหลงผิด
อย่างซัดเจ็งก็ตาม”

(อัลญุมอะฮฺ : 2)

ในหะดีษก็มีกล่าวคำว่า **التعليم** อุษมาน อิบน์อัฟฟาน ได้รายงานว่า ท่านนบีมุฮัมมัด
ﷺ ได้กล่าวว่า :

((خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ))

(رواه البخاري، 5027:2001)

ความว่า “ผู้ที่ดีที่สุดของพวกเจ้า คือผู้ที่ศึกษาอัลกุรอานและสอนมัน
(อัลกุรอาน)”

(บันทึกโดย al-Bukhari, 2001:5027)

การสอนให้รู้ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่า การสอนเพื่อให้เปลี่ยนแปลงภายในเพียง
แค่รับรู้เท่านั้น แต่เป็นการสอนให้รู้และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้งภายในและเปลวออกมาเป็น
พฤติกรรมที่แสดงออกมาภายนอก

8. **السياسة** (al-siyasah) การเมือง หมายถึง การปกครอง คือการจัดการในทุก ๆ
ด้านของชีวิต หรือความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น หรือการปรับตัวให้เข้ากับ
บุคคลอื่น อิบน์ ญัซซาร์ อัลก็อซรวานีย์¹ ใช้คำ **السياسة** (การเมือง) ในความหมาย **التربية** การศึกษา
ในหนังสือของท่าน **سياسة الصبيان وتدريبهم** (การเมืองและการปกครองของเด็ก) และ อิบน์
ซีนาน² ใช้ในหนังสือของท่านที่เป็นที่รู้จักคือ **السياسة** (การเมือง)

9. **النصح والإرشاد** (al-nush wa al-irshad) คือ การตักเตือนและแนะแนว หมายถึง
การทรมตักเตือนบุคคลอื่น และชี้แนะแนวทางที่ถูกต้องแก่พวกเขา ผู้ที่ใช้คำนี้ได้แก่ อิบน์ ญะซีร³
ในศาสน์ของเขาที่มีชื่อว่า **لفتة الكبد إلى نصيحة الولد** (จิตใจที่อ่อนโยนสู่การตักเตือนเด็กน้อย)

1 ท่านคือ อะฮฺมัด เป็น อิบรอฮิม ก็อยรวานีย์ เสียชีวิตปี ส.ศ. 320

2 ท่านคือ อัลหุสซัน เป็น อับดุลละฮฺ เป็น อัลหะสัน เป็น อาลี เป็น ซินา เกิดที่เปอร์เซียปี ส.ศ. 370 เสียชีวิตปี ส.ศ. 427

3 ท่านคือ อับดุลเราะห์มาน เป็น อะบี อัลหะซัน อัลกุเราะซีย์ อัศษะมีย์ อัลบักรีย์ เกิดที่เมืองแบกแดดปี ส.ศ. 510 เสียชีวิตปี ส.ศ. 592

อิหม่าม อัลฆอซาลี ในหนังสือชื่อ *أيها الولد* (ไอ้ลูกกรัก) และ อัลฮาริษ อัลมุฮาสะบี¹ ในศาสน์ชื่อ *رسالة المسترشدين* (ศาสน์สำหรับผู้ต้องการแนะนำ)

10. *الأخلاق* (al-akhlaq) คือ จริยธรรม หมายถึงแก้ไขพฤติกรรมให้ดียิ่งขึ้นและเปลี่ยนพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ให้เป็นพฤติกรรมที่พึงประสงค์ แม้ว่าคำนี้เป็นมีความหมายเฉพาะด้านหนึ่งในหลาย ๆ ด้านของการศึกษา แต่หลายคนใช้คำนี้เพื่อหมายถึงการศึกษา เช่น อะบูบักร์ อัลอาฏริย์ ได้เขียนหนังสือ *أخلاق العلماء* (จริยธรรมของผู้รู้)

คำต่าง ๆ ที่บรรดาอุละมาอ์ใช้ในยุคแรก ๆ แม้จะมีความหมายเช่นเดียวกับความหมายการศึกษา แต่ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการศึกษาสำหรับเด็ก ส่วนคำว่า *التربية* (al-tarbiyah) ที่ใช้อยู่ปัจจุบันเป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับบุคคลทุกเพศ ทุกวัย และทุกพัฒนาการของชีวิต

2.1.3 ความหมายของ การศึกษาอิสลาม

นักวิชาการและนักวิจัยสมัยปัจจุบันที่ให้ความสำคัญในการอธิบายความหมาย *التربية الإسلامية* (การศึกษาอิสลาม) ทุกคนมีความเห็นที่แตกต่างกัน ทั้งนี้เพราะความแตกต่างด้านความรู้และประสบการณ์ ความหลากหลายสาขาวิชาที่ได้ศึกษามา และความหลากหลายแนวความคิดเห็น มีนักวิชาการหลายท่านได้อธิบายความหมาย *التربية الإسلامية* (การศึกษาอิสลาม) ดังนี้

มิกดาด ยาลาญิน (Miqdad Yalajin, 1988:20) กล่าวว่า “คือการเตรียมมุสลิมให้มีความสมบูรณ์ในทุกด้าน ทุกวัยการเจริญเติบโตเพื่อชีวิตบน โลกนี้และโลกหน้าบนรากฐานและวิถีแห่งการอบรมและเลี้ยงดูซึ่งอิสลามได้นำมา”

ซัฆลุล รอฆิบ อันนัจญาร (Zaghlul Raghīb al-Najjar, 1995:85) กล่าวว่า “คือระบบการอบรมและเลี้ยงดู ซึ่งยื่นยัดบนรากฐานอิสลามที่ครอบคลุมในทุก ๆ ด้าน”

อับดุลเราะห์มาน อันนะกีบ (Abdurrahman al-Naqib, 1996:17) กล่าวว่า “คือระบบการอบรมสั่งสอนและการจัดการศึกษา ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อสร้างคนให้มีจริยธรรมและสามารถปฏิบัติตามคำสอนของอัลกุรอานและหะดีษได้ ไม่ว่าจะเขาผู้นั้นจะมีอาชีพใดก็ตาม”

อับดุลเราะห์มาน อันนะห์ลาลวี (Abdurrahman al-Nahlawi, 1982:21) กล่าวว่า “คือการจัดการระบบของบุคคลและสังคมเพื่อนำสู่การยอมรับศาสนาอิสลามพร้อมปฏิบัติตามคำสอนของศาสนา ทั้งนี้เพื่อพัฒนาชีวิตของบุคคลและสังคม”

¹ ท่านคือ อัลฮาริษ เบน อะซัด เบน อับดุลละฮ์ อัลมุฮาสะบี อัลบัสรี เป็นชาวนักบวช แต่เสียชีวิตที่เมืองแบกแดด ปี ฮ.ศ. 243

จากความหมายที่ได้กล่าวข้างต้น สรุปได้ว่าการศึกษาอิสลามเป็นกระบวนการอบรม ดูแล อย่างเป็นระบบและครอบคลุมในทุก ๆ ด้าน โดยให้ความสำคัญด้านการสร้างคนให้เกิดความสมบูรณ์ในด้านศาสนาและการมีชีวิตรอบโลกนี้ภายใต้กฎหมายและบทบัญญัติอิสลามเป็นหลัก

2.1.4 แหล่งที่มาของการศึกษาอิสลาม

อิสลามถือว่าความรู้นั้นมาจากอัลลอฮฺ ฉะนั้นแน่นอนว่าการศึกษาอย่างแรกที่มนุษย์จะต้องแสวงหา คือการรู้จักอัลลอฮฺหรือศึกษาหาความรู้ที่มาจากอัลลอฮฺ อิสลามเน้นการศึกษาเพื่อให้ผูกพันกับอัลลอฮฺก่อน และการศึกษาเพื่อให้ผูกพันดังกล่าวนี้จะต้องผ่านกระบวนการขัดเกลาทางศีลธรรม และอบรมทางจิตวิญญาณ

ที่มาของการศึกษาในทัศนะอิสลามแตกต่างจากที่มาของการศึกษาในทัศนะอื่น นอกจากนั้นอิสลามมีทัศนะว่า การศึกษาที่ถูกดองนั้นต้องมีเป้าหมายชัดเจน สำหรับแหล่งที่มาของการศึกษาอิสลามที่สำคัญมีดังนี้

1. อัลกุรอาน

ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งที่มาของการศึกษาอิสลามที่มีความสำคัญที่สุด อัลกุรอานเป็นคัมภีร์ที่ครอบคลุมเนื้อหาในทุก ๆ ด้านของการดำเนินชีวิต สามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์เพื่อสู่ความสำเร็จสูงสุดทั้งโลกนี้และโลกหน้า ดังอายะฮ์ที่อัลลอฮฺ ﷻ ได้ตรัส ว่า :

﴿ إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا ﴾

(الاسراء : 9)

ความว่า “แท้จริง อัลกุรอานนี้ นำสู่ทางที่เที่ยงตรงยิ่งและแจ้งข่าวดีแก่บรรดาผู้ศรัทธาที่ประกอบความดีทั้งหลาย สำหรับพวกเขาเหล่านั้น จะได้รับการตอบแทนอันยิ่งใหญ่”

(อัลอิสรออ : 9)

ในอัลกุรอานมีหลายอายะฮ์ซึ่งให้เราเห็นว่าการศึกษา การอบรมสั่งสอน มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในชีวิตเราอย่างลึกถึงไม่ได้ มีตัวอย่างพอที่จะกล่าวได้ดังนี้

อัลกุรอานได้ชี้แนะแก่บรรดาพ่อแม่และครูบาอาจารย์ในเรื่องการอบรมสั่งสอนลูกหลาน โดยให้เห็นถึงความสำคัญของการให้การศึกษาหรือการอบรมสั่งสอนลูกหลาน ด้วยการยกตัวอย่างประวัติการอบรมลูกหลานของบุคคลในยุคต่าง ๆ เพื่อเป็นบทเรียนและเป็นแบบอย่างที่ดีที่ต้องคำนึงถึง ดังอายะฮ์ที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿ لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ ﴾

(يوسف : 111)

ความว่า “โดยแน่นอนยิ่ง ในเรื่องราวของพวกเขาเป็นบทเรียนสำหรับบรรดาผู้มีสติปัญญา...”

(ยูซุฟ : 111)

ในสุเราะฮ์ลูกมาน อายะฮ์ที่ 13-19 อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿ وَإِذْ قَالَ لُقْمَنُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾ وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهَنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفَصَّلَهُ فِي عَامَيْنِ أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَىٰ الْمَصِيرِ ﴿١٤﴾ وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا ۗ وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا ۗ وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ۗ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾ يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ حَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿١٦﴾ يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ ۗ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٧﴾ وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿١٨﴾ وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ ۗ وَأَعْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ ۗ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ﴿١٩﴾ ﴾

(لقمان : 13-19)

ความว่า “และจงรำลึกเมื่อลูกมานได้กล่าวแก่บุตรของเขา โดยสั่งสอนเขาว่า “โอ้ลูกเอ๋ย เจ้าอย่าได้ตั้งภาคีใด ๆ ต่ออัลลอฮฺ เพราะแท้จริงการตั้งภาคีนั้นเป็นความผิดอย่างมหันต์ โดยแน่นอน” (13) และเราได้สั่งการแก่มนุษย์เกี่ยวกับบิดา มารดาของเขา โดยที่มารดาของเขาได้อุ้มครรภ์เขาอ่อนเพลียลงครั้งแล้วครั้งเล่า และการหย่านมของเขาในระยะเวลาสองปี เจ้าจงขอบคุณข้าและบิดามารดาของเจ้า ยังเรานั้นคือการกลับไป (14) และถ้าเขาทั้งสองบังคับเจ้าให้ตั้งภาคีต่อข้า โดยที่เจ้าไม่มีความรู้ในเรื่องนั้น เจ้าอย่าได้เชื่อฟังเขาทั้งสอง และจงอยู่กับเขาทั้งสองในโลกนี้ด้วยการทำความดี และจงปฏิบัติตามทางของผู้ที่กลับไปสู่ข้า แล้วข้าคือหนทางกลับของพวกเจ้า และ (ในวันนั้น) ข้าจะบอกแก่พวกเจ้าในสิ่งที่พวกเจ้าได้กระทำไว้ (15) “โอ้ลูกเอ๋ย แท้จริง (หากว่าความผิดนั้น) มันจะหนักเท่าเมล็ดผักกาดหนึ่ง มันจะซ่อนอยู่ในหิน หรืออยู่ในชั้นฟ้าทั้งหลาย หรืออยู่ในแผ่นดิน อัลลอฮฺก็จะทรงนำมันออกมา แท้จริง อัลลอฮฺเป็นผู้ทรงเมตตา ผู้ทรงรอบรู้อยิ่ง” (16) “โอ้ลูกเอ๋ย เจ้าจงดำรงไว้ซึ่งการละหมาด และจงใช้ให้กระทำความดี และจงห้ามปรามการทำความชั่ว และจงอดทนต่อสิ่งที่ประสบกับเจ้า เพราะมันคือส่วนหนึ่งจากกิจการที่หนักแน่น มั่นคง” (17) “และเจ้าอย่าหันหน้าของเจ้าให้แก่ผู้คนอย่างยโส และอย่าเดินไปตามแผ่นดินอย่างไร้มรรยาท แท้จริง อัลลอฮฺมิทรงชอบทุกผู้หยิ่งจองหอง และผู้คุยโวโอ้อวด” (18) “และเจ้าจงก้าวเท้าของเจ้าพอประมาณ และจงลดเสียงของเจ้าลง แท้จริง เสียงที่น่าเกลียดยิ่งคือเสียง (ร้อง) ของลา” (19)

(ลูกมาน : 13-19)

อัลลอฮฺได้สอนวิธีปฏิบัติและมารยาทการอยู่ในสังคมอย่างสันติสุข โดยใช้ตัวอย่างการสอนลูกของลูกมาน อัลฮากิม กล่าวได้ว่าสาระสำคัญของการศึกษาที่พ่อแม่หรือครูบาอาจารย์ควรสั่งสอนลูกหลานหรือลูกศิษย์ คือ

1. สอนเรื่องความเป็นเอกะของพระเจ้า ไม่ตั้งภาคีคือเชื่อว่าพระเจ้านั้นมีหลายองค์หรือมีผู้ที่ช่วยเหลือพระองค์ เพราะการตั้งภาคีนั้นนับเป็นการสร้างความอยุติธรรมอย่างใหญ่หลวง เพราะต้นไม้ จอมปลวก หรือรูปปั้น ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องใด ๆ ในการกำหนดสถานะของมนุษย์หรือ

ความเป็นไปของโลก ดังนั้นการที่เชื่อว่าสิ่งเหล่านั้นมีส่วนในการทำให้เป็นโดยการไปกราบ บูชา จึงเป็นการกระทำผิดที่

2. ให้สำนักในบุญคุณที่อัลลอฮ์ได้สร้างเรามา และบิดามารดาที่ให้กำเนิดและเลี้ยงเรามาให้มีชีวิตได้จนถึงทุกวันนี้

3. ถ้าบิดา มารดา สอนให้เราตั้งภาคีต่ออัลลอฮ์ หรือสอนให้เรากระทำในสิ่งที่ เป็นปฏิปักษ์กับศาสนาของอัลลอฮ์ ก็ไม่ต้องเชื่อฟังหรือปฏิบัติตาม

4. จงทำตามผู้ที่เป็นประจักษ์แล้วว่าเขาเป็นคนดี และปฏิบัติตามที่อัลลอฮ์ต้องการ

5. จงนึกเสมอว่าชีวิตบนโลกนี้มีเพียงชั่วคราเท่านั้น และท้ายที่สุดทุกคนจะต้อง กลับไปหาอัลลอฮ์ ในวันนี้ใครได้กระทำอะไร อัลลอฮ์จะแจ้งพฤติกรรมของเขาไม่สามารถที่จะ ปฏิเสธได้

6. ความผิดใด ๆ ไม่ว่าจะใหญ่หรือเล็กเท่าอนุของโมเลกุล อัลลอฮ์ก็ทรงรู้และจะ นำมาชั่งในวันกิยามะฮ์ เพื่อตัดสินความดีความชอบหรือการลงโทษแก่ผู้กระทำ

7. จงดำรงไว้ซึ่งการละหมาด ไม่ว่าจะอยู่ในสถานการณ์ใด ๆ ก็ละการละหมาด ไม่ได้ เพราะการละหมาดจะนำเราสู่การกระทำดีและหลีกเลี่ยงจากการกระทำชั่ว

8. จงชักชวนในการทำดีและห้ามปรามผู้ทำชั่ว แต่ถ้าไม่สามารถห้ามปรามด้วย คำสั่งได้ (กลัวเป็นอันตรายแก่ตัวเอง) ก็ต้องห้ามด้วยคำพูด แต่ถ้าไม่สามารถห้ามด้วยคำพูดได้อีก ก็ จงห้ามด้วยใจ ในใจเราน่าจะอยู่เสมอว่าสิ่งนั้นมันไม่ดี แต่การห้ามด้วยใจนั้น นับเป็นการกระทำ ของผู้ที่อิมานที่อ่อนแอที่สุด

9. เมื่อประสบสิ่งใดขัดขวางการกระทำดีของเรา หรือได้รับการโต้ตอบอย่างร้าย ๆ ก็ให้ออดทน จงรู้ไว้ด้วยการอดทนนั้นเป็นการกระทำที่ยิ่งใหญ่

10. สุดท้ายอัลลอฮ์สอนเรื่องมารยาทการอยู่ในสังคม เช่น

- เวลาคุยกับใครแล้วต้องไม่หันข้างให้

- เวลาเดินอย่าเดินอย่างคนโง่อด จองหง

- อย่าส่งเสียงดัง เป็นต้น

นอกจากการสอนเรื่องมารยาทต่าง ๆ มีกล่าวในสุเราะฮ์ลูกมานและในสุเราะฮ์ อื่น ๆ อัลลอฮ์ได้สอนให้มุสลิมมีมารยาทในสังคมที่ดีงาม และในบางครั้งให้เน้นในการสอน ลูกหลาน พระองค์ได้ตรัสว่า :

وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمْ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَضِدُّوْا كَمَا اسْتَضَدَّنَ الَّذِينَ
مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ ءَايَاتِهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٩﴾

(النور : 59)

ความว่า “และเมื่อเด็ก ๆ ในหมู่พวกเจ้าบรรลุนิติภาวะ ก็จงให้พวกเขาขออนุญาตเช่นเดียวกับบรรดาชนก่อนหน้าพวกเขาได้ขออนุญาต เช่นนั้นแหละ อัลลอฮฺทรงชี้แจงอายะฮฺทั้งหลายของพระองค์ให้เป็นที่ชัดเจนแก่พวกเจ้า และอัลลอฮฺเป็นผู้ทรงรอบรู้ ผู้ทรงปรีชาญาณ”

(อันนุร : 59)

ในเวลาพักผ่อนอยู่กับครอบครัวเมื่อถึงวัยอันควรแล้วเด็กจะเข้าไปหาบิดาหรือมารดาที่ควรขออนุญาต

นอกจากนี้อัลลอฮฺได้บรรยายถึงลักษณะของ อิบาตุรเราะหฺมาน (บ่าวของผู้เมตตา) ซึ่งเป็นลักษณะที่ผู้ปกครองหรือครูบาอาจารย์ควรฝึกฝนและปลูกฝังให้มีอยู่ในตัวเด็ก พระองค์ได้ตรัสว่า :

﴿ وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ
الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ﴿٦٣﴾ وَالَّذِينَ يَبِيئُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَمًا
﴿٦٤﴾ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا
كَانَ غَرَامًا ﴿٦٥﴾ إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٦٦﴾ وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ
يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا ﴿٦٧﴾ وَالَّذِينَ لَا
يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا
بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ ۗ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا ﴿٦٨﴾ يُضَاعَفْ لَهُ
الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَتَحْلَدُ فِيهِ ۗ مُهَانًا ﴿٦٩﴾

(الفرقان : 63-69)

ความว่า “และปวงบ่าวของพระเจ้าผู้ทรงกรุณาปรานีคือบรรดาผู้ที่เดินบนแผ่นดินด้วยความสงบเสงี่ยมและเมื่อพวกโง่เขลาว่ากล่าวพวกเขา พวกเขาจะกล่าวว่า ศานติ (หรือสลาม) (63) และบรรดาผู้ใช้เวลากลางคืนทำ

การสujudและยืน(ละหมาด)เพื่อพระเจ้าของพวกเขา (64) และบรรดาผู้ที่กล่าวว่า “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของเรา ขอพระองค์ทรงปิดเป่าการลงโทษของนรกให้พ้นไปจากเรา แท้จริงการลงโทษของมันนั้นมั่นคงอยู่ตลอดกาล (65) “แท้จริงมันเป็นที่อยู่และที่พำนักอันเลวร้ายยิ่ง” (66) และบรรดาผู้ที่เมื่อพวกเขาใช้จ่าย พวกเขาก็ไม่สุรุษสุราย และไม่ตระหนี่ และระหว่างทั้งสองสภาพนั้น พวกเขาอยู่สายกลาง (67) และบรรดาผู้ที่ไม่วิงวอนขอพระเจ้าอื่นใดคู่เคียงกับอัลลอฮ์ และพวกเขาไม่ฆ่าชีวิตซึ่งอัลลอฮ์ทรงห้ามไว้ เว้นแต่เพื่อความยุติธรรม และพวกเขาไม่ผิดประเวณี และผู้ใดทำเช่นนั้นเขาจะได้พบกับความผิดอันมหันต์ (68) การลงโทษในวันกียามะจะถูกรวมเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่าสำหรับเขา และเขาจะอยู่ในนั้นอย่างอัปยศ” (69)

(อัลฟุรกอน : 63-69)

อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสอีกว่า :

﴿ وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ۗ ﴿٧٢﴾
 وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ تَحْزُوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا ﴿٧٣﴾
 وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ
 وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا ﴿٧٤﴾

(الفرقان : 74-72)

ความว่า “และบรรดาผู้ที่ไม่เป็นพยานในการเท็จ และเมื่อพวกเขาผ่านเรื่องไร้สาระ พวกเขาผ่านไปอย่างมีเกียรติ (72) และบรรดาผู้ที่เมื่อถูกกล่าวเตือนให้รำลึกถึงโองการทั้งหลายของพระเจ้าของพวกเขา พวกเขาจะไม่ผินหลังให้เป็นสภาพเช่นคนหูหนวกตาบอด (73) และบรรดาผู้ที่กล่าวว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของเรา ขอพระองค์โปรดประทานแก่เรา ซึ่งคู่ครองของเราและลูกหลานของเรา ให้เป็นที่รื่นรมย์แก่สายตาของเรา และทรงทำให้เราเป็นแบบอย่างแก่บรรดาผู้ยำเกรง” (74)

(อัลฟุรกอน : 72-74)

อิบาคูเราะหฺมาน (บ่าวของผู้เมตตา) คือบุคคลที่อัลลอฮ์รักและหวัง มุสลิมที่หวังในการตอบแทนที่ดีในวันกิยามะฮ์ต้องมีลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1. เขาเป็นบุคคลที่เวลาเดินบนท้องถนน จะเดินในลักษณะถ่อมตัว เดินอย่างสงบเสถียร ไม่โอ้อวดหรือเย่อหยิ่งจองหอง

2. เมื่อถูกกล่าวร้าย ถากถาง ขี้ขลาด ด้วยคำพูดให้ร้ายต่างๆ เขาจะไม่ได้ตอบ แต่กล่าว ว่า ศานติหรือสลาม (سلام)

3. เป็นบุคคลที่ชอบละหมาดและสุญูดในเวลาค่าคืน นั่นคือชอบตื่นละหมาด ตะฮัจญุดในเวลาทีคนอื่นหลับสนิท

4. เขาจะขอคูอาฮ์อย่างสม่ำเสมอให้ห่างไกลจากการถูกรุกรานในนรก

5. ทรัพย์สินที่ได้มาเขาจะใช้จ่ายอย่างระมัดระวัง ไม่ฟุ่มเฟือย และไม่ตระหนี่

6. ไม่ตั้งภาคีต่ออัลลอฮ์ นั่นคือ เชื่อมั่นอย่างมั่นคงในความเป็นเอกะของพระองค์ ไม่พึ่งสิ่งใดนอกจากพระองค์

7. ไม่ฆ่าผู้อื่นเว้นแต่ในแนวทางที่ทรงอนุญาต เช่น กรณีเป็นผู้ปกครองที่ต้องประหารชีวิตบุคคลที่ฆ่าคนอื่น

8. ไม่คิดประเวณี ผิดลูกผิดเมียผู้อื่น

9. เมื่อมีเสียงอัลกุรอาน เขาจะตั้งใจฟัง ไม่ทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้เหมือนคนตาบอดหูหนวก

10. ไม่เป็นพยานเท็จ

11. ไม่คุมโหรสพหรือกิจกรรมที่ไร้สาระอื่น ๆ เมื่อเดินผ่านกิจกรรมเหล่านั้นเขาจะเดินผ่านอย่างผู้มีเกียรติ

12. จะคูอาฮ์จากอัลลอฮ์ให้บุตรภรรยาเป็นบุคคลที่มีอีมานอยู่ในกรอบศาสนา จนสามารถเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้ยำเกรง

นอกจากนี้อัลลอฮ์ได้เล่าเรื่องราวของเขาวชนที่ได้ชื่อเป็นผู้มีเกียรติควรการสรรเสริญและนำเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต เช่น เขาวชนที่แสวงหาความยุติธรรม ยึดมั่นในศรัทธาที่มีต่อพระเจ้า จนกลายเป็นตำนานที่ไปนอนในถ้ำเป็นร้อย ๆ ปี ดังอาเยฮ์ที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿ حُنْ نَقْصُ عَلَيْكَ نَبَأَهُمْ بِالْحَقِّ إِيَّاهُمْ فَتَبَيَّنْهُمْ وَرَدَّنْهُمْ هُدًى ﴾

﴿ هُدًى ﴾

(13 : الكهف)

ความว่า “เราจะเล่าเรื่องราวของพวกเขาแก่เจ้าตามความเป็นจริง แท้จริง พวกเขาเป็นชายหนุ่มที่ศรัทธาต่อพระเจ้าของพวกเขา และเราได้เพิ่มแนวทางที่ถูกต้องให้แก่พวกเขา”

(อัลกะฮฟู : 13)

นอกเหนือจากที่ได้กล่าวข้างต้น ยังมีอายะฮ์อื่น ๆ อีกจำนวนมากที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการอบรมสั่งสอน คุณแล ปลูกฝังสิ่งที่ดีงามแก่เด็กและเยาวชน

2. หะดีษ

เป็นแหล่งที่มาของการศึกษาอิสลามรองจากอัลกุรอาน หะดีษได้อธิบายได้อย่างชัดเจนสิ่งที่อยู่ในอัลกุรอานและนอกเหนืออัลกุรอาน ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ คือแบบอย่างที่ดีและสมบูรณ์ที่สุดสำหรับมุสลิมทุกคนในทุกยุคสมัย

นบีมุฮัมมัด ﷺ ได้เน้นในตลอดชีวิตการเป็นนบีของท่านด้วยการอบรมสั่งสอน โดยเฉพาะสำหรับเด็ก ๆ และเยาวชน เพราะเด็กและเยาวชนคือผู้ที่อยู่ในสังคมผู้ใหญ่อต่อไป พวกเขาเป็นผู้เลือกแนวทางในสังคมให้เป็นไปอย่างสงบสุขหรือความปั่นป่วน

ในหะดีษไม่ว่าจะเป็นการพูดหรือการกระทำของท่าน มีหลายบทหลายตอนที่แสดงให้เห็นว่าท่านให้ความสำคัญในเรื่องการศึกษาอย่างมาก ดังคำกล่าวของท่านว่า :

((طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ))

(رواه ابن ماجه، د.ت.: 224)

ความว่า “การแสวงหาความรู้เป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคน” (ไม่ว่าชายหรือหญิง)

(บันทึกโดย Ibn Majah, n.d.:224)¹

ผู้ที่ศึกษาศาสนาอิสลามได้รับเกียรติที่สูงส่ง คือตำแหน่งผู้ที่ดิ้นรนต่อสู้ในวิถีทางของอัลลอฮ์ (المجاهد في سبيل الله) เพราะท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวว่ :

¹ al-Albaniy กล่าวว่า เป็นหะดีษเศาะหีห (n.d.:296)

((مَنْ جَاءَ مَسْجِدِي هَذَا، لَمْ يَأْتِهِ إِلَّا لِخَيْرٍ يَتَعَلَّمُهُ أَوْ يُعَلِّمُهُ، فَهُوَ بِمَنْزِلَةِ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَمَنْ جَاءَ لِغَيْرِ ذَلِكَ، فَهُوَ بِمَنْزِلَةِ الرَّجُلِ يَنْظُرُ إِلَى مَتَاعٍ غَيْرِهِ))

(رواه ابن ماجه، د.ت.:227)

ความว่า “ผู้ใดมา masjid ของฉันแห่งนี้ เขาไม่ได้มาที่นี่เพื่ออื่นใด นอกจากเพื่อความดี ซึ่งเขาได้เรียนหรือได้สอนมัน ดังนั้นเขาคือผู้อยู่ในฐานะผู้ที่ต้อนรับต่อผู้ในวิถีทางของอัลลอฮ์ และผู้ใดมาเพื่ออื่นจากนั้น เขาคือผู้ที่อยู่ในฐานะชายคนหนึ่งที่ยังมองคุณเรื่องระดับของผู้อื่น”

(บันทึกโดย Ibn Majah, n.d.:227)¹

การศึกษาหาความรู้ นั้น เป็นหน้าที่ของแต่ละคนที่จะต้องศึกษา โดยเฉพาะวิชาความรู้ที่เป็นพื้นฐานของชีวิต (ฟิรฎูฮีน) ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาทางด้านศาสนาหรือการศึกษา ประสพการณ์ชีวิตด้านอื่น ๆ นอกจากตัวบุคคลเองแล้วที่เป็นผู้ต้องศึกษา ผู้รับผิดชอบไม่ว่าจะเป็น ผู้ปกครองหรือผู้บริหารจะต้องรับผิดชอบในเรื่องนี้ด้วย โดยจะต้องจัดการศึกษาให้แก่ทุกคนอย่าง เพียงพอกับความต้องการของเขา และเพียงพอกับความต้องการของสังคม ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้ สั่งให้แก่พ่อแม่ของเด็ก ๆ ว่า :

((أَكْرِمُوا أَوْلَادَكُمْ وَأَحْسِنُوا أَدَبَهُمْ))

(رواه ابن ماجه : د.ت.:3671)

ความว่า “พวกเจ้าจงให้เกียรติลูก ๆ ของพวกเจ้า และจงให้การอบรมสั่งสอนที่ดี”

(บันทึกโดย Ibn Majah, n.d.:3671)²

ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้สอนบิดามารดาวิธีการสอนเด็กในเรื่องละหมาด ท่านได้ กล่าวว่ :

((مُرُوا أَبْنَاءَكُمْ بِالصَّلَاةِ لِسَبْعِ سِنِينَ، وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا لِعَشْرِ سِنِينَ))

¹ al-Albaniy กล่าวว่า เป็นหะดีษเศาะหีห (n.d.:299)

² al-Albaniy กล่าวว่า เป็นหะดีษญะอะอีฟ (n.d.:8/171)

(رواه أحمد، 6756:2001)

ความว่า “พวกเจ้าจงให้ลูก ๆ ของเจ้าละหมาดเมื่ออายุครบเจ็ดปีและจงเขียนดีถ้าเขาไม่ละหมาดเมื่อเขาอายุครบสิบปี”

(บันทึกโดย Ahmad, 2001:6756)¹

ส่วนการกระทำของท่านนบีที่แสดงเป็นแบบอย่างให้เราได้รับเป็นแบบอย่างในการอบรมไม่ว่าในเรื่องวิธีการหรือเนื้อหาที่อบรมเด็ก พอจะยกตัวอย่างได้ดังนี้

อุมัร อิบน์ อุบะฮ์ซะมะฮ์ได้เล่าว่า เมื่อตอนที่ฉันยังเป็นเด็กฉันอยู่ในบ้านเดียวกันกับท่านนบี และในระหว่างที่กำลังรับประทานอาหารมือของฉันก็สะเปะสะปะอยู่บนสำรับอาหาร ท่านนบี ﷺ ก็สอนฉันว่า :

((يَا غُلَامُ سَمِّ اللَّهَ وَكُلْ بِيَمِينِكَ وَكُلْ مِمَّا يَلِيكَ.
فَمَا زَالَتْ تِلْكَ طِعْمَتِي بَعْدُ))

(رواه البخاري، 5376:2001)

ความว่า “โอ้เด็กน้อย จงอ่านด้วยพระนามของอัลลอฮ์ (อ่านบิสมิลลาฮ์) และจงกินด้วยมือขวาของเจ้า และจงกินสิ่งที่อยู่ข้างตัวเจ้า จากนั้นการทานอาหารของฉันก็เป็นลักษณะนี้ตลอดไป”

(บันทึกโดย al-Bukhariy, 2001:5376)

ครั้งหนึ่งท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้สอนอับดุลอะซะฮ์ เบ็น อับบาซ ว่า :

((يَا غُلَامُ إِنِّي أَعَلَّمْتُكَ كَلِمَاتٍ، أَحْفَظِ اللَّهَ يَحْفَظْكَ، أَحْفَظِ اللَّهَ تَحْدِثُكَ نَجَاهَكَ، إِذَا سَأَلْتَ فَاسْأَلِ اللَّهَ، وَإِذَا اسْتَعْنَتْ فَاسْتَعْنِي بِاللَّهِ))

(رواه الترمذي، 2516:1975)

ความว่า “โอ้เด็กน้อย ฉันจะสอนเจ้าในบางอย่าง เจ้าจงรักษาอัลลอฮ์ แล้วอัลลอฮ์ก็จะรักษาเจ้า เจ้าจงรักษาอัลลอฮ์ เจ้าก็จะได้พบอัลลอฮ์อยู่กับเจ้า เมื่อเจ้าร้องขอเจ้าจงร้องขอจากอัลลอฮ์ และเมื่อเจ้าขอความช่วยเหลือ เจ้าก็จงขอความช่วยเหลือจากอัลลอฮ์”

¹ al-Albaniy กล่าวว่า เป็นหะดีษเศาะหีห (1985:7/2)

(บันทึกโดย al-Tirmidhiy, 1975:2516)¹

และหะดีษอื่น ๆ อีกจำนวนมากที่ท่านพูดถึงและให้ความสำคัญแก่เด็กและเยาวชน

3. คำสอนของอุละมาอ์

ซึ่งเป็นตำราต่าง ๆ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ทั้งนี้คำสอนคำสอนของอุละมาอ์ต้องไม่ขัดแย้งกับอัลกุรอานและหะดีษเป็นอันขาด อุละมาอ์มีบทบาทอย่างมากในการเผยแพร่คำสอนศาสนาอิสลามและชี้แนะผู้คนให้มีการศึกษาเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา

อิสลามเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ ดังนั้นการปฏิบัติกิจการงานของศาสนาต้องรู้หลักการและวิธีการปฏิบัติที่เป็นไปตามความต้องการของอัลลอฮ์ ﷻ ซึ่งเป็นเจ้าของศาสนา ท่านอิหม่ามบุคอรียฺ (al-Bukhariy, 1987:1/37) ได้กล่าวว่า :

((بَابُ الْعِلْمِ قَبْلَ الْقَوْلِ وَالْعَمَلِ لِقَوْلِ اللَّهِ
تَعَالَى فَاعْلَمُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ))

“บทว่าด้วยความรู้ก่อนการพูดและการกระทำ เพราะอัลลอฮ์ตรัสว่า จงรู้ไว้เถิดว่า แท้จริงไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์”

อิบนุ หะญูร อัลอัสเกาะลานียฺ (Ibn Hajar, 1958:1/160) กล่าวว่า :

((قَالَ ابْنُ الْمُنِيرِ : أَرَادَ بِهِ أَنْ الْعِلْمَ شَرْطٌ فِي صِحَّةِ الْقَوْلِ وَالْعَمَلِ، فَلَا يُعْتَبَرَانِ إِلَّا بِهِ))

อิบนุ มุนีร กล่าวว่า “หมายถึงแท้จริงความรู้นั้น เป็นเงื่อนไขในความถูกต้องของคำพูดและการกระทำ เพราะทั้งสองนั้นจะไม่ถูกพิจารณาเว้นแต่ด้วยความรู้”

อิสลามเป็นศาสนาที่วางอยู่บนรากฐานของการศรัทธา (อีมาน) อิสลามจะดำรงอยู่ได้เพราะการศรัทธาและการศึกษาคำสอนศาสนา และนำมาปฏิบัติกันเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การศรัทธา (อีมาน) เพิ่มพูน อิหม่าม อาลี ยฺ เป็น อิบิ ฎอลิบ (al-Zahiriyy, n.d.:1/61) ได้กล่าว :

¹ al-Albaniy กล่าวว่า เป็นหะดีษเศาะหีหฺ (n.d.:6/16)

((قَالَ عَلِيٌّ : قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ : ﴿ إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ ﴾ فَصَحَّ أَنَّ الدِّينَ هُوَ الْإِسْلَامُ ، وَقَدْ صَحَّ أَنَّ الْإِسْلَامَ هُوَ الْإِيمَانُ ، فَالدِّينُ هُوَ الْإِيمَانُ ، وَالدِّينُ يُنْقَضُ بِنَقْصِ الْإِيمَانِ وَيَزِيدُ))

อาลียกกล่าวว่า “อัลลอฮ์ผู้ทรงสูงส่ง ผู้ทรงเลิศยิ่ง ตรัสว่า (แท้จริงศาสนาของอัลลอฮ์คืออัลอิสลาม) ดังนั้นที่ถูกต้อง แท้จริงศาสนาคืออัลอิสลาม และแท้จริงที่ถูกต้องนั้น อัลอิสลามคืออัลอีมาน เพราะศาสนาคือการศรัทธา และศาสนาบกพร่องด้วยความบกพร่องของการศรัทธาและมันเพิ่ม (ด้วยการเพิ่มของการศรัทธา)”

คนที่ไม่ศึกษาศาสนาเปรียบเสมือนคนตาบอด ท่านอิบนุ ญะรีร (al-Tabariy, 2000:20/457) อธิบายว่า :

((يَقُولُ تَعَالَى ذِكْرَهُ : ﴿ وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَى ﴾ عَنْ دِينَ اللَّهِ الَّذِي ابْتَعَثَ بِهِ نَبِيَهُ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿ وَالْبَصِيرُ ﴾ الَّذِي قَدْ أَبْصَرَ فِيهِ رَشْدَهُ ؛ فَاتَّبَعَ مُحَمَّدًا وَصَدَقَهُ ، وَقَبِلَ عَنِ اللَّهِ مَا ابْتَعَثَهُ بِهِ))

ความว่า “อัลลอฮ์ ตะอาลา ได้ตรัสว่า (และคนตาบอด) จากศาสนาของอัลลอฮ์ ซึ่งทรงส่งนบีของพระองค์ คือมุฮัมมัด ﷺ มาด้วยศาสนา (และคนตาดี) ที่มองเห็นการแนะนำของพระองค์ในนั้น (ในศาสนาของอัลลอฮ์) แล้วเขาได้ปฏิบัติตามมุฮัมมัดและเชื่อเขา และเขาได้รับจากอัลลอฮ์ สิ่งซึ่งพระองค์ได้ส่งเขา (มุฮัมมัด) มาด้วยมันนั้นย่อมไม่เหมือนกัน”

มีคำสอนของอุละมาอ์อีกมากมาย บ่งบอกและแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการอบรมสั่งสอน คุณแล และปลูกฝังสิ่งที่ดีงามแก่เด็กและเยาวชน

2.1.5 เป้าหมายของการศึกษาอิสลาม

การศึกษาในอิสลามมีความเกี่ยวข้องกับมุสลิมทุกคน ครูหรืออาจารย์เกี่ยวข้องในฐานะผู้ใช้กระบวนการนำสารอิสลามสู่ผู้เรียน ส่วนบุคคลอื่นนั้นเกี่ยวข้องในฐานะผู้บริโภครหรือผู้ที่รับสารนั้น

เป้าหมายหลักของการศึกษา คือการสร้างคนให้ตอบสนองความต้องการของชาติ หรือผู้ปกครอง

การศึกษาอิสลาม เน้นให้มนุษย์ดำเนินชีวิตตามแนวทางที่ถูกต้อง ปลอดภัยตามที่ได้กำหนดมา คือมีมารยาทในการอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ทำร้ายกันและกัน ไม่ทำลายล้างธรรมชาติที่ต้องอนุรักษ์ โดยการหมั่นทำศาสนกิจ ไม่เคยลืมผู้สร้าง นึกถึงอัลลอฮ์อยู่ตลอดเวลา

อิสลาม คือศาสนาแห่งวิถีชีวิต หมายถึงวิถีชีวิตที่ใช้อัลกุรอานเป็นธรรมนูญ และยึดแนวทางนบีมุฮัมมัดเป็นแบบอย่างในทุกด้าน ดังนั้นผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามทุกคนจะต้องยึดอัลกุรอานและแนวทางตามทีนบีได้สอนไว้เป็นหลัก จะเบี่ยงเบน ไขว้เขว หลดหย่อน หรือเสริมแต่งไม่ได้ ชาวอาหรับในสมัยก่อนที่อิสลามจะถูกนำมาเผยแพร่ พวกเขาอยู่ในโลกมืด พวกเขาอาจจะเจริญก้าวหน้าทางด้านการค้า แต่จิตใจและสังคมของพวกเขาเสื่อมเสีย ดังที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้เปรียบเทียบเปรยในอัลกุรอาน พระองค์ได้ตรัสว่า :

﴿ أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرِ لَيْلٍ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ
ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكِدْ يَرَهَا وَمَنْ لَّمْ يَجْعَلِ
اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُّورٍ ﴿٤٠﴾

(النور : 40)

ความว่า “หรือเปรียบเสมือนความมืดมนทั้งหลายในท้องทะเลลึก มีคลื่นซ้อนคลื่นท่วมมิดตัวเขา และเบื้องบนของมันก็มืดมิดหนาทึบซ้อนกันชั้นแล้วชั้นเล่า เมื่อเขาเอามือของเขาออกมาเขาแทบจะมองไม่เห็นมัน และผู้ใดที่อัลลอฮ์ไม่ทรงทำให้เขาได้รับแสงสว่าง เขาก็จะไม่ได้รับแสงสว่างเลย”

(อันนุร : 40)

ชาวอาหรับก็เคยมีศาสนา และได้นับถือศาสนาตามบรรพบุรุษ สืบทอดตั้งแต่นบีอิบรอฮีม ؑ แต่ด้วยเวลาที่ยาวนาน ด้วยความเป็นอัตตาของมนุษย์ สนใจแต่ความรู้สึกและความต้องการของตนเอง ทำให้ศาสนาที่นำมาโดยนบีอิบรอฮีม ؑ ถูกบิดเบือนเสริมแต่งรุ่มแล้วรุ่มเล่า จนหลงเหลือกิจกรรมหลัก ๆ เท่านั้น ที่พอจะรับรู้่ว่าพวกเขาเคยนับถือศาสนามาก่อน เช่น การทำ

ฮัจญ์ แต่การทำฮัจญ์ของพวกเขาต้องเปลือยกายระหว่างเดินรอบ ๆ กะอฺบะฮฺ พวกเขาจะเปลือยกายทั้งชายและหญิง

แม้สังคมอาหรับในยุคนั้นจะเสื่อมเสียเพียงใด แต่ด้วยอิสลาม การศึกษาที่นำโดยนบีมุฮัมมัด สามารถจะเปลี่ยนกลุ่มคนเหล่านี้เป็นกลุ่มคนที่มีการศึกษา (อิสลาม) เป็นผู้นำ และพวกเขาก็ได้แผ่อิสลามสู่มาตุภูมิต่าง ๆ ในระยะเวลาอันสั้น

การศึกษาอิสลามมีเป้าหมายที่ชัดเจนและแน่นอน พอที่จะกล่าวได้ดังนี้

เป้าหมายแรก รู้จักอัลลอฮ์ก่อน ทั้งนี้เพราะอัลลอฮ์คือพระเจ้า และผู้ทรงสร้างทุกสรรพสิ่ง เมื่อรู้จักอัลลอฮ์แล้วสิ่งที่จำเป็นต้องศึกษาต่อมาก็คือศาสนาของอัลลอฮ์ และศาสนาของอัลลอฮ์ก็คืออิสลามนั่นเอง ซึ่งการศึกษาและเข้าใจอิสลามนี้สำคัญมาก ดังท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวว่า :

((مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهُهُ فِي الدِّينِ))

(رواه البخاري، 71:2001)

ความว่า “ผู้ใดที่อัลลอฮ์ต้องการให้เขาได้รับความดี พระองค์ทรงให้เขาได้มีความเข้าใจในศาสนา”

(บันทึกโดย al-Bukhariy, 2001:71)

สิ่งแรกที่นักเรียนมุสลิมจำเป็นต้องเรียนรู้ก็คือ การรู้จักศาสนาของอัลลอฮ์ จะเห็นได้ว่า หลักสูตรการศึกษาในประเทศที่นับถือศาสนาอิสลามเป็นส่วนมาก อย่างเช่นในประเทศซาอุดีอาระเบียจะพบว่า หลักสูตรการศึกษาชั้นประถมศึกษา จะเน้นเรื่องการเรียนรู้จักอัลลอฮ์และรู้จักศาสนาของอัลลอฮ์

เป้าหมายที่สอง รู้จักอัลลอฮ์ก็ต้องมีศีลธรรมด้วย เพียงรู้จักอัลลอฮ์แต่ไร้ศีลธรรมถือว่าไม่ถูกต้องในทัศนะของการศึกษาในอิสลาม กล่าวคือ การศึกษาเพื่อฝึกฝนและขัดเกลาทางศีลธรรมเป็นเรื่องจำเป็น นักศึกษาทุกคนจำเป็นต้องมีคุณธรรมประจำใจ และทราบถึงเป้าหมายของนักศึกษาในการหาความรู้ นั้น ต้องไม่ใช่เพื่อการหาอำนาจเงินทอง ความรุ่งเรือง โอ้อวด หรือแข่งขันกับคนอื่น แต่ทว่าต้องศึกษาเพื่อขัดเกลาตนเองให้ใกล้ชิดกับอัลลอฮ์มากยิ่งขึ้น ดังนั้นเป้าหมายของการศึกษานั้น คือการเข้าใจอัลลอฮ์โดยปราศจากความขโมโห

เป้าหมายที่สาม เอาโลกนี้และโลกหน้า แต่โลกหน้าคือบั้นปลาย มุมของอิสลามในเรื่องการศึกษามีใช้ทัศนะที่แคบด้วยเพียงแค่ว่าจะให้ศึกษาเฉพาะทางธรรมหรือทางโลกทางใดทาง

หนึ่ง แต่อิสลามเรียกร้องให้ทุกคนศึกษาทั้งทางธรรมและทางโลกควบคู่กันไป ดังคำกล่าวของ
อับดุลเลาะฮ์ เป็น อัมรฺ เป็น อัลอาศฺ¹ ว่า :

((اَحْرِزْ لِدُنْيَاكَ كَأَنَّكَ تَعِيشُ أَبَدًا، وَاعْمَلْ لِآخِرَتِكَ كَأَنَّكَ تَمُوتُ غَدًا))

((

(رواه الحارث، 1093:1992)

ความว่า “จงทำงานเพื่อชีวิตในโลกนี้เหมือนกับว่าท่านจะไม่ตาย และ
จงทำดีเพื่อโลกหน้าเสมือนตั้งว่าท่านจะตายในวันพรุ่งนี้”

(บันทึกโดย al-Haris, 1992:1093)

แม้แต่คูอาฮ์ที่มุสลิมมักขอพรเสมอก็ยังขอทั้งสองโลกในเวลาเดียวกัน ดังคำคูอาฮ์
ที่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้เคยกล่าวว่า :

((اللَّهُمَّ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً، وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً، وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ))

(رواه البخاري، 6389:2001)

ความว่า “โอ้พระผู้อภิบาลของเรา ขอทรงโปรดให้ความดีแก่เราใน
โลกนี้และโลกหน้า และปกป้องเราจากการลงโทษของไฟนรก”

(บันทึกโดย al-Bukhariy, 2001:6389)

สรุปได้ว่า อิสลามให้สนใจหรือศึกษาเรื่องราวของโลกนี้และโลกหน้า แต่ทว่า
โลกหน้านั้นคือบั้นปลาย

เป้าหมายที่ดี การศึกษานั้นต้องมีประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม เพื่อร่วมกัน
ทำอิบาดะฮ์ต่ออัลลอฮ์ อิสลามไม่ได้บอกให้ศึกษาหาความรู้ที่ไร้ประโยชน์ หรือนั่นแค่ตัวเขาโดยไม่
มอบอะไรให้ต่อสังคมส่วนรวม แต่อิสลามเน้นถึงความรู้ที่มีประโยชน์ ดังคำคูอาฮ์ที่ท่านนบีมุฮัมมัด
ﷺ ได้กล่าวว่า :

((اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ))

(رواه مسلم، د.ت.: 2722)

¹ เป็นหนึ่งในบรรดาเศาะหาบะฮ์ที่รายงานหะดีษนี้เป็นจำนวนมาก ท่านเสียชีวิตปี ฮ.ศ. 63

ความว่า “โอ้อัลลอฮ์ ฉันขอความคุ้มครองต่อพระองค์จากความรู้ที่ไร้ประโยชน์”

(บันทึกโดย Muslim, n.d.:2722)

การศึกษาของอิสลามนั้นนอกจากจะเน้นในเรื่องศาสนา ศีลธรรมจิตใจ หรือมีประโยชน์ต่อตัวเองแล้ว การศึกษานั้นจะต้องมีส่วนประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาสังคมส่วนรวมด้วย

เป้าหมายที่ห้า ศึกษาสาขาอาชีพทางเทคนิคและอุตสาหกรรมเพื่อการเลี้ยงชีพ อันจะนำไปสู่การเป็นบ่าวที่ดีของอัลลอฮ์ การศึกษาของอิสลามไม่ได้ปล่อยปละละเลยที่จะไม่ยอมสนับสนุนให้มนุษย์มีความสามารถในการประกอบอาชีพเพื่อความอยู่รอดชีวิตเขา แต่แท้จริงแล้วอิสลามส่งเสริมให้ศึกษาสาขาอาชีพด้วย กล่าวคือ เขาควรจะฝึกอาชีพจนกว่าเขาจะมีงานทำโดยสุจริตตามแนวทางของศาสนาและศีลธรรมอันดี แม้อิสลามจะถือว่าศีลธรรมต้องมาก่อน แต่ก็มิใช่ว่าอิสลามละเลยในเรื่องการฝึกอาชีพเพื่อแสวงหาปัจจัยยังชีพ

เป้าหมายที่หก อย่าเก็บงำความรู้ แต่ต้องเผยแพร่ด้วย อิสลามต้องการให้ทุกคนศึกษาหาความรู้มาปฏิบัติและเผยแพร่ความรู้ออกไป ดังคำกล่าวของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ที่กล่าวว่า :

((بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً))

(رواه البخاري، 2001:3461)

ความว่า “จงเผยแพร่จากฉัน แม้เพียงอายะฮ์เดียว”

(บันทึกโดย al-Bukhariy, 2001:3461)

ขณะเดียวกันอิสลามก็ไม่ได้หยุดยั้งแต่เพียงเรียกร้องให้ผู้ศึกษาหาความรู้และเผยแพร่ความรู้ออกไปเท่านั้น แต่ยังให้เขาศึกษาค้นคว้าต่อไปอีก ดังคำกล่าวที่ว่า "มนุษย์จะได้รับความรู้ตราบเท่าที่เขาแสวงหาความรู้ ถ้าหากเขาคิดว่าเขามีความรู้ทุกอย่างแล้ว เขาก็จะกลายเป็นผู้ที่โง่เขลา"

2.2 ความรู้และอุละมาอ์ในอิสลาม

2.2.1 ความประเสริฐของความรู้

อิสลามเป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญมากต่อการแสวงหาความรู้ อิสลามไม่เพียงแต่จะสอนให้มนุษย์มีความรักในความรู้ แต่อิสลามยังเรียกร้องให้ทุกคนแสวงหาความรู้ ไม่ว่าจะอยู่ ณ ที่แห่งใด เพราะความรู้เป็นพื้นฐานของการพัฒนามนุษย์ เป็นกุญแจของความเจริญทางวัฒนธรรมและอารยธรรม ความรู้มีความสำคัญทุกขั้นตอนในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ความรู้เท่านั้นที่จะทำให้มนุษย์รู้จักตัวเอง รู้จักจักรวาล และรู้จักผู้อภิบาล ผู้ทรงสร้าง อายะฮ์แรกที่ถูกระทานลงมาซึ่งนบีมุฮัมมัด ﷺ นั้นเป็นอายะฮ์ที่เกี่ยวกับความรู้ เพราะพระองค์อัลลอฮ์ทรงรู้ว่ามนุษย์ที่มีความรู้เท่านั้นที่สามารถจะแยกแยะระหว่างความดีและความชั่วได้ ดังอายะฮ์ที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿ أَقْرَأْ بِأَسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ۝١ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ۝٢ أَقْرَأْ وَرَبُّكَ ۝٣ الْأَكْرَمُ ۝٤ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ۝٥ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ۝٦ ﴾

(العلق : 1-5)

ความว่า “จงอ่านด้วยพระนามแห่งพระเจ้าของเจ้าผู้ทรงบังเกิด (1) ทรงบังเกิดมนุษย์จากก้อนเลือด (2) จงอ่านเถิด และพระเจ้าของเจ้านั้น ผู้ทรงใจบุญยิ่ง (3) ผู้ทรงสอนการใช้ปากกา (4) ผู้ทรงสอนมนุษย์ในสิ่งที่เขาไม่รู้ (5)”

(อัลอะลัก : 1-5)

อิสลามได้ตระหนักถึงความสำคัญขององค์ความรู้ และไม่คำนึงว่าความรู้จะเป็นความรู้ทางโลกหรือทางธรรมและไม่คำนึงว่าความรู้จะมาจากผู้ใด เพราะความรู้ในอิสลามนั้นเป็นความรู้ที่บูรณาการ ด้วยเหตุผลดังกล่าวอิสลามจึงเน้นถึงการแสวงหาความรู้จากผู้รู้ไม่ว่าเขาเหล่านั้นจะเป็นใครก็ตาม ดังอายะฮ์ที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿... فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ۝١٢﴾

(النحل : 43)

ความว่า “...ดังนั้นเจ้าจงสอบถามผู้ที่มีความรู้เถิด หากแม้พวกเขาไม่รู้”
(อันนะหุล : 43)

ความรู้ที่มีเกียรติและความบริสุทธิ์มากที่สุด คือวิชาความรู้ที่บรรดานบีและเราะสุลได้นำมา อันเป็นความรู้เกี่ยวกับอัลลอฮฺ พระนามของพระองค์ คุณลักษณะของพระองค์ การกระทำของพระองค์ ตลอดจนเกี่ยวกับศาสนา และกฎหมายต่าง ๆ ของพระองค์

อัลลอฮฺ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿ فَأَعْلَمَ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَسْتَغْفِرُ لِدُنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ۗ

وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلِّبِكُمْ وَمَثُونَكُمْ ۖ ﴿١٩﴾

(محمد : 19)

ความว่า “ฉะนั้นพึงเถิดว่า ไม่มีพระเจ้าอื่นใด (ที่ถูกกราบไหว้โดยเที่ยงแท้) นอกจากอัลลอฮฺ และจงขอร้องโทษต่อความผิดเพื่อตัวเจ้า และเพื่อบรรดาผู้ศรัทธาชายและบรรดาผู้ศรัทธาหญิง และอัลลอฮฺทรงรู้ดียิ่งถึงพฤติกรรมของพวกเขาและที่พำนักของพวกเขา”

(มุฮัมมัด : 19)

เนื่องจากการได้มาซึ่งความรู้ถือเป็นสิ่งที่ประเสริฐยิ่ง แม้แต่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ผู้ซึ่งเป็นที่รักของอัลลอฮฺและเป็นแบบอย่างแห่งมนุษยชาติยังคงขอให้อัลลอฮฺ ﷻ ทรงเพิ่มพูนความรู้ให้กับท่าน ดังอาเยฮฺที่อัลลอฮฺ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿...وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ۖ﴾

(طه : 114)

ความว่า “...และจงกล่าวเถิด ข้าแต่พระองค์ของข้าพระองค์ ขอพระองค์ทรงโปรดเพิ่มพูนความรู้แก่ข้าพระองค์ด้วย”

(ฏอฮา : 114)

อิสลามถือว่าการแสวงหาความรู้เป็นสิ่งที่ประเสริฐยิ่งสำหรับมวลมนุษยชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่เป็นมุสลิม พวกเขาเหล่านั้นจะต้องศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับศาสนาของตน

เพราะศาสนาคือวิถีแห่งการดำเนินชีวิต การแสวงหาความรู้ใด ๆ ก็ตามที่ทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ ไม่เพียงแต่จะทำให้ผู้ที่แสวงหาได้กลายเป็นผู้รู้ แต่ยังถือเป็นผลบุญสำหรับผู้แสวงหา ดังที่ท่านนบี มุฮัมมัด ﷺ กล่าวว่า :

((مَنْ خَرَجَ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَتَّى يَرْجِعَ))

(رواه الترمذي، 2647:1975)

ความว่า “ผู้ใดที่ออกไปเพื่อแสวงหาความรู้ ดั่งนั้นเขาผู้นั้นอยู่ในหนทางของอัลลอฮฺจนกระทั่งเขาได้กลับ (ยังบ้านของเขา)”

(บันทึกโดย al-Tirmidhiy, 1975:2647)¹

ความรู้ คือสิ่งที่ทำให้มนุษย์มีสถานภาพที่สูงขึ้น ดังที่อัลลอฮฺ ﷻ ตรัสไว้ว่า :

﴿...يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا

تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾

(المجادلة : 11)

ความว่า “...อัลลอฮฺทรงยกย่องเทิดเกียรติแก่บรรดาผู้ศรัทธาในหมู่พวกเจ้าและบรรดาผู้มีความรู้หลายชั้น”

(อัลมูญาตะละฮฺ : 11)

มนุษย์ที่มีความรู้จะทำให้เขาเกรงกลัวต่อผู้อภิบาลและเป็นผู้สืบทอดมรดกของบรรดาศาสนา ดังอายะฮฺของอัลลอฮฺ ﷻ ที่ได้ตรัสว่า :

﴿...إِنَّمَا تَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ...﴾

(فاطر : 28)

ความว่า “...แท้จริงบรรดาผู้ที่มีความรู้จากปวงบ่าวของพระองค์เท่านั้นที่เกรงกลัวอัลลอฮฺ...”

(ฟาฏีร : 28)

ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวว่า :

¹ al-Albaniy กล่าวว่า เป็นหะดีษเกาะฮิฟ (1991:1/314)

((إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ))

(رواه الترمذي، 2682:1975)

ความว่า “แท้จริงผู้รู้ทั้งหลาย คือผู้สืบทอดมรดกของบรรดานบี”

(บันทึกโดย al-Tirmiziy, 1975:2682)¹

การที่อิสลามได้ให้ความสำคัญกับความรู้ เพราะด้วยความรู้เท่านั้นที่จะทำให้มนุษย์เป็นที่สมบูรณ์และมีความสำเร็จได้ ไม่ว่าจะประสบความสำเร็จในโลกนี้หรือโลกหน้า ดังคำกล่าวของท่านอิหม่าม ซาฟิอีย์ :

((مَنْ أَرَادَ الدُّنْيَا فَعَلَيْهِ بِالْعِلْمِ، وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ فَعَلَيْهِ بِالْعِلْمِ))

ความว่า “ใครก็ตามที่ประสงค์ความสำเร็จในกิจการของโลกนี้ เขาจงปฏิบัติมันด้วยความรู้ และใครก็ตามที่ต้องการความสำเร็จในโลกหน้า เขาจงปฏิบัติมันด้วยความรู้” (Ibn Kathir, 1993:33)

การมีชีวิตอยู่ของมนุษย์ การแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ล้วนได้รับอิทธิพลจากความรู้ อารยธรรมของมนุษย์แต่ละยุคแต่ละสมัยล้วนขึ้นอยู่กับความรู้ของพวกเขาเหล่านั้น และความรู้นั้นไม่เพียงแต่จะมีความสำคัญต่อบรรดามุสลิม แต่ความรู้นั้นจะมีความสำคัญต่อมนุษย์ทุกเผ่าพันธุ์ ทุกชนชาติทุกศาสนา ทศนะของอิสลามที่มีต่อความรู้ข้างต้นก็เป็นแรงผลักดันที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดสถาบันศึกษาทั่วทุกมุมโลก

2.2.2 ความประเสริฐของอุละมาอ์

อุละมาอ์ (عُلَمَاءُ) ในภาษาอาหรับเป็นคำพหูพจน์ของคำว่า อาลิม (عَالِمٌ) หมายถึง ผู้รู้ ส่วนความหมายเชิงวิชาการตามนิยามของอัลกุรอานและสุนนะฮ์นั้น อาลิมหรืออุละมาอ์มิได้หมายถึง :

- ทุก ๆ คนที่มีความรู้ที่มากมาย
- หรือทุก ๆ คนที่มีความจำที่มากมายในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง
- หรือทุก ๆ คนที่สามารถสอนผู้อื่นได้

¹ al-Albaniy กล่าวว่า เป็นหะดีษเศาะหีห (n.d.:6/182)

- หรือทุก ๆ คนที่มีใบประกาศนียบัตรหรือวุฒิทางการศึกษา

- หรือทุก ๆ คนที่รอบรู้ด้านภาษาอาหรับ

แต่ทว่าอุละมาอ์ที่แท้จริงเป็นสมญาเฉพาะที่มอบให้กับบุคคลที่เข้าใจหลักคำสอนของอัลกุรอานและสุนนะฮ์ พร้อมกับยึดปฏิบัติตามคำสอนดังกล่าวด้วยจิตใจที่ยำเกรงต่ออัลลอฮ์อย่างแท้จริง เพราะอุละมาอ์ในอิสลาม คือบรรดาผู้ที่ได้รับมรดกจากบรรดานบีทั้งหลาย คำว่าอุละมาอ์ มีกล่าวในอัลกุรอานเพียงสองครั้งเท่านั้น คือ

1. อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿أَوْلَمَ يَكُنْ لَهُمْ آيَةٌ أَنْ يَعْلَمَهُرُ الْعُلَمَاءُ بِنَبِيِّ إِسْرَائِيلَ﴾

(الشعراء : 197)

ความว่า “และมันมิได้เป็นเครื่องหมายแก่พวกเขาคอกหรือว่า บรรดาผู้ที่มีความรู้ของวงศัวานอิสราเอลก็รู้ดีในเรื่องนี้”

(อิซหุอะรออ์ : 197)

2. อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿...إِنَّمَا تَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ﴾

(فاطر : 28)

ความว่า “...แท้จริงบรรดาผู้ที่มีความรู้จากปวงบ่าวของพระองค์เท่านั้นที่เกรงกลัวอัลลอฮ์ แท้จริงอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงอำนาจ ผู้ทรงอภัยเสมอ”

(ฟาฏีร์ : 28)

อิบนุ อับบาส¹ กล่าวว่า :

((الْعُلَمَاءُ هُمُ الَّذِينَ يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ))

ความว่า “อุละมาอ์คือบรรดาผู้ที่รู้ดีว่า แท้จริงอัลลอฮ์นั้นทรงอำนาจเหนือทุก ๆ สิ่ง” (Ibn Kathir, 1999:6/544)

¹ ท่านคือ อับดุลเลาะฮ์ เบน อับบาส เบน อับดุลมุฏฏะฮ์ เบน ฮาซิม เกิดก่อนปี ฮ.ศ. 3 ปี เสียชีวิตที่ฏอฮ์ปี ฮ.ศ. 68

ท่านยังกล่าวอีกว่า :

((الْعَالِمُ بِالرَّحْمَنِ مِنْ عِبَادِهِ مَنْ لَمْ يُشْرِكْ بِهِ شَيْئًا وَأَحَلَّ حَلَالَهُ وَحَرَّمَ حَرَامَهُ وَحَفِظَ وَصِيَّتَهُ وَأَيَقَنَ أَنَّهُ مُلَافِيهِ وَمُحَاسِبٌ بِعَمَلِهِ))

ความว่า “คนอาลิม (ผู้รู้) เกี่ยวกับอัลเราะหะห์มานในหมู่บ่าวของพระองค์ คือผู้ที่ไม่ตั้งภาคีใด ๆ ต่อพระองค์ และกล่าวว่าหะลาละ (อนุมัติ) ในสิ่งที่หะลาละ และหะรอม (ต้องห้าม) ในสิ่งที่หะรอม ดูแลรักษาคำสั่งเสียของพระองค์ พร้อมกับเชื่อมั่นว่าเขาต้องไปพบกับพระองค์ และทบทวน (คำนวณ) การงานของเขา” (al-Maraghiy, 1946:22/126)

อัลหะสัน อัลบัสรียี กล่าวว่่า :

((الْعَالِمُ مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ وَرَغِبَ فِيْمَا رَغِبَ اللهُ فِيهِ وَزَهَدَ فِيْمَا سَخَطَ اللهُ مِنْهُ)) ثم تلا : ﴿ إِنَّمَا يَخْشَى اللهُ مِنَ الْعُلَمَاءِ إِنَّ اللهُ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴾

ความว่า “คนอาลิม (ผู้รู้) คือผู้ที่ยำเกรงอัลเราะหะห์มานในยามที่ลับตาคน หรือในยามที่เขาไม่เห็นอัลลอสฺ หรือไม่เห็นการลงโทษของอัลลอสฺ พร้อมกับชอบในสิ่งที่พระองค์ทรงพอใจ และสละทิ้งในสิ่งที่อัลลอสฺ ทรงกริ้ว” หลังจากนั้นท่านก็อ่านคำตรัสของอัลลอสฺที่มีความหมายว่า “แท้จริงบรรดาอูลละมาอ์ (ผู้ที่มีความรู้) จากปวงบ่าวของพระองค์ท่านนั้น ที่เกรงกลัวอัลลอสฺ” (Ibn Kathir, 1999:6/545)

มีเพียงสองอายะฮฺข้างต้นเท่านั้นในอัลกุรอานที่ใช้สำนวน อัลอูลละมาอ์ ขณะเดียวกันก็มีสำนวนอื่น ๆ อีกหลายสำนวนที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า อัลอูลละมาอ์ ดังที่ปรากฏในอัลกุรอาน มีดังนี้

1. อัลอาลิมูน (الْعَالِمُونَ) ดังอายะฮฺที่อัลลอสฺ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿ وَتِلْكَ آيَاتُ مِثْلِ نُصْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ ﴾

¹ ท่านคือ อัลหะสัน เบน ฆะสาร เกิดที่มะดีนะฮฺปี ฮ.ศ. 21 และปี ฮ.ศ. 37 ย้ายไปอยู่ที่บักเราะฮฺ และเสียชีวิตที่นั่นปี ฮ.ศ. 110

(العنكبوت : 43)

ความว่า “และเหล่านี้อุปมาทั้งหลายที่เราได้นำมาเปรียบเทียบมัน สำหรับปวงมนุษย์ แต่ไม่มีผู้ใดตระหนักรู้มันหรอก นอกจากบรรดาผู้มีความรู้เท่านั้น”

(อัลอันกะบุต : 43)

2. อุตุลอิลม (أُولُوا الْعِلْمِ) คังอายะฮฺที่อัลลอฮฺ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا

إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾

(آل عمران : 18)

ความว่า “อัลลอฮฺทรงยืนยันว่า แท้จริงไม่มีผู้สมควรได้รับการเคารพสักการะใด ๆ นอกจากพระองค์เท่านั้น และมะลาอิกะฮฺ และผู้มีความรู้ในฐานะ (ผู้รู้) ดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรมนั้น ก็ยืนยันด้วยว่าไม่มีผู้สมควรได้รับการเคารพสักการะใด ๆ นอกจากพระองค์ผู้ทรงเดชานุภาพ ผู้ทรงปรีชาญาณเท่านั้น”

(อาละอิมรอน : 18)

3. อุตุลอิลม (أُولُوا الْعِلْمِ) คังอายะฮฺที่อัลลอฮฺ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿ ... قَالَ الَّذِينَ أُولُوا الْعِلْمِ إِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّوءَ عَلَى الْكَافِرِينَ

(النحل : 27) ﴾

ความว่า “...บรรดาผู้รู้กล่าวว่า แน่แท้วันนี้ความอับยศและความชั่วช้าจะประสบแก่พวกผู้ปฏิเสธศรัทธา”

(อันนะหฺล : 27)

และมีอีกหลายอายะฮฺที่ได้กล่าวด้วยคำว่า อุตุลอิลม

4. ร็อบบานียีน (رَبَّانِيْنَ) ดังอายะฮ์ที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿... وَلٰكِنْ كُوْنُوْا رَبَّانِيْنَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ اَلِكْتٰبِ وَبِمَا كُنْتُمْ

تَدْرُسُوْنَ ﴿٧٩﴾

(آل عمران : 79)

ความว่า “หากแต่ (เขาจะกล่าวว่) ท่านทั้งหลายจงเป็นร็อบบานียีน (หมายถึงอุละมาอ์ที่เข้าใจอย่างถ่องแท้และปฏิบัติตามคำสอน) เนื่องจากการที่พวกท่านเคยสอนคัมภีร์นั้น (เตารอต) และเคยศึกษาคัมภีร์มา”

(อาละอิมรอน : 79)

ท่านอาลี บิน อบี ฏอลิบได้กล่าวว่า :

((الرَّبَّانِيُّوْنَ هُمُ الَّذِيْنَ يَعْذُوْنَ النَّاسَ بِالْحِكْمَةِ وَيُرَبُّوْنَهُمْ عَلَيْهَا))

ความว่า “อรร็อบบานียูน คือบรรดาผู้ที่ให้อาหาร (สมอง) แก่มนุษย์และให้การอบรมแก่พวกเขาด้วยวิทยปัญญา” (al-Jauziy, 2001:1/298)

หมายความว่าพวกเขาคืออุละมาอ์ที่สอนสั่งมวลมนุษย์ด้วยหลักคำสอนของอัลลอฮ์ พระผู้อภิบาลแห่งสากลโลก

อุละมาอ์ในอิสลามมีสถานะที่สูงส่งและมีเกียรติยิ่ง ดังที่ปรากฏในอัลกุรอาน หะดีษ และคำพูดอุละมาอ์

อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿... يَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا مِنْكُمْ وَالَّذِيْنَ اٰتَوْا الْعِلْمَ دَرَجٰتٍ... ﴿١١﴾

(المجادلة : 11)

ความว่า “...อัลลอฮ์จะทรงยกเกียรติของบรรดาผู้ศรัทธาในหมู่พวกเขา และบรรดาผู้ได้รับความรู้หลายชั้น...”

(อัลมูญาอะละฮ์ : 11)

อัลกุฎฎีย์กล่าวว่า “อัลลอฮ์ทรงยกสถานะของบรรดาผู้ที่ได้รับการประสาทความรู้ในหมู่ผู้ศรัทธาให้สูงส่งยิ่งกว่าสถานะของบรรดาผู้ศรัทธาที่ไม่ได้รับการประสาทความรู้หลายชั้น เนื่องจากความประเสริฐของความรู้ที่ประดับประดาตัวเขาอยู่ และได้นำมาปฏิบัติตามคำสั่งต่าง ๆ ของอัลลอฮ์” (al-Qurtubiy, 1964.:17/299)

อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสอีกว่า :

﴿شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا

إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾

(آل عمران : 18)

ความว่า “อัลลอฮ์ทรงยืนยันว่า แท้จริงไม่มีผู้สมควรได้รับการเคารพสักการะใด ๆ นอกจากพระองค์เท่านั้น และบรรดามะลาอิกะฮ์และบรรดาอูลูลิลม (ผู้ที่มีความรู้) ที่ดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรม ก็ยืนยันด้วยว่าไม่มีผู้สมควรได้รับการเคารพสักการะใด ๆ นอกจากพระองค์ผู้ทรงเดชานุภาพ ผู้ทรงปรีชาญาณเท่านั้น”

(อาละอิมรอน : 18)

จากอายะฮ์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า อัลลอฮ์ทรงยกย่อง เชิดชู และยกระดับของอูละมาอ์ไว้ ณ สถานะที่สูงส่งยิ่ง โดยที่พระองค์ทรงผนวกเอานามของอูละมาอ์ (อูลูลิลม) ให้เป็นสักขีพยานยืนยันถึงความเป็นเอกภาพ (เตาฮีด) ของพระองค์ ควบคู่กับการยืนยันของพระองค์เอง และบรรดามะลาอิกะฮ์ของพระองค์ (Ibn Kathir, 1993:2/20)

อัลกุฎฎีย์กล่าวว่า “อายะฮ์ดังกล่าวเป็นสิ่งที่ชัดเจนยิ่งที่บ่งบอกถึงความประเสริฐของความรู้และการมีเกียรติของบรรดาอูละมาอ์ เพราะหากแม้ว่ามีชนกลุ่มอื่นที่ประเสริฐกว่าบรรดาอูละมาอ์ อัลลอฮ์ย่อมต้องระบุนามของพวกเขาควบคู่กับพระนามของพระองค์และมะลาอิกะฮ์ด้วย ดังเช่นที่พระองค์ได้ผนวกเอานามของอูละมาอ์เข้ากับนามของพระองค์และมะลาอิกะฮ์ในอายะฮ์นี้” (al-Qurtubiy, 1964:4/41)

ในเมื่ออูละมาอ์ คือผู้ที่สืบทอดมรดกของบรรดانبีในหมู่ประชาชาติ จะมีใครอีกเล่าที่ประเสริฐเท่าบรรดانبี ดังนั้นผู้ที่รับมรดกแห่งความรู้จากบรรดانبีจึงมีสิทธิอย่างเต็มเปี่ยมที่จะได้รับสืบทอดสถานะอันประเสริฐยิ่งของบรรดانبีเหล่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลังจากที่ท่านมูฮัมมัด ﷺ ซึ่งเป็นบีและเราะสุลท่านสุดท้ายได้ลาจากโลกนี้ไปแล้ว

อะนัส เป็น มาลิก¹ กล่าวว่า ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวว่า :

((إِنَّ مَثَلَ الْعُلَمَاءِ فِي الْأَرْضِ، كَمَثَلِ التُّحُومِ فِي السَّمَاءِ، يُهْتَدَى بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ، فَإِذَا انْطَمَسَتِ التُّحُومُ، أَوْشَكَ أَنْ تَضِلَّ الْهُدَاةُ))

(رواه أحمد، 12600:2001)

ความว่า “แท้จริง อุปมาบรรดาอุลมะฮ์บนโลกนี้ อุปมาดังดวงดาวที่ส่องแสงอยู่บนฟ้า สำหรับเป็นสัญลักษณ์ชี้ทางแก่ผู้คนยามที่อยู่ในความมืด ทั้งบนบกและในทะเล ดังนั้นยามใดที่แสงของดวงดาวเหล่านั้นขาดหายไป ผู้คนที่จำเป็นต้องพึ่งพาแสงนำทางจากดวงดาวเหล่านั้น ก็เกือบจะต้องหลงทางไปด้วย”

(บันทึกโดย Ahmad, 2001:12600)²

การขาดอุลมะฮ์จะนำพาประชาชาติสู่ความหายนะ อับดุลเลาะฮ์ เป็น อัมรูกกล่าวว่า
ฉันได้ยินท่านเราะฮ์ลุล ﷺ กล่าวว่า :

((إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبِضُ الْعِلْمَ انْتِزَاعًا يَنْتَزِعُهُ مِنَ الْعِبَادِ، وَلَكِنْ يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ الْعُلَمَاءِ، حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ عَالِمًا أَخَذَ النَّاسُ رُؤُوسًا جُهَالًا، فَسُئِلُوا فَأَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ، فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا))

(رواه البخاري، 100:2001)

ความว่า “แท้จริงอัลลอฮ์จะไม่ทรงปลดความรู้ของพระองค์ออกจากบ่าวของพระองค์กลับคืนไปด้วยการปลดที่ทันด่วน แต่ทว่า พระองค์จะปลดความรู้ของพระองค์ (จากบ่าว) ด้วยการปลดชีวิตของบรรดาอุลมะฮ์ จนกระทั่งเมื่อไม่มีผู้รู้ (ที่แท้จริง) หลงเหลืออยู่ มนุษยชาติก็จะยึดเอา (คำตัดสินชี้ขาดของ) บรรดาผู้นำที่โง่เขลาในหมู่พวกเขา พวกเขาเหล่านั้นจะถูกถาม (เกี่ยวปัญหาต่าง ๆ) แล้วพวกเขาก็จะให้คำชี้ขาดโดยปราศจากความรู้ ดังนั้นพวกเขาก็จะหลงทางและนำพาผู้อื่นให้หลงทางตามไปด้วย”

¹ ท่านคือ อะนัส เป็น อันนะฎอร อัลกอซเราะฮ์ญี อัลอันศอรีย์ เกิดที่มะดีนะฮ์ เสียชีวิตที่บัสเราะฮ์ปี ฮ.ศ. 90

² al-Albaniy กล่าวว่า เป็นหะดีษเถาะฮ์ฟ (n.d.:1/15)

(บันทึกโดย al-Bukhariy, 2001:100)

สะอีด เป็น ญบัยร ถูกถามว่า “อะไรคือสัญญาณแห่งความหายนะของประชาชาติ?” ท่านตอบว่า “เมื่อบรรดาอุละมาอ์ของพวกเขาได้สูญหายตายจากไป” (al-Darimiyy, 2000:1/309)

ไม่ต้องสงสัยเลยว่า การสูญเสียดูอะมาอ์นั้น คือความหายนะของมนุษยชาติ เพราะอุละมาอ์สำหรับมนุษยชาติเปรียบเสมือนดวงอาทิตย์ที่คอยให้แสงสว่างแก่โลกนี้ และเปรียบเสมือนยาที่คอยบำบัดและดูแลสุขภาพของร่างกาย

2.2.3 ทัศนะของอุละมาอ์เกี่ยวกับการศึกษาหาความรู้

อิสลาม คือศาสนาของอัลลอฮ์ที่อยู่บนพื้นฐานของความรู้และทางนำของพระองค์ การแสวงหาความรู้เป็นสุนนะฮ์หรือแบบอย่างของท่านเราะสูล ทั้งที่เป็นคำพูดและการกระทำของท่าน นี่คือพื้นฐานแห่งการให้เกียรติแก่ผู้แสวงหาวิชาความรู้อิสลามที่บรรดาเศาะหาบะฮ์และชนรุ่นก่อนทุกยุคสมัยซึ่งได้ยึดปฏิบัติกันมา อันเป็นการแสดงถึงการรับเอาคำสั่งเสียของท่านเราะสูลมาปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

ความรู้ที่มีประโยชน์ คือความรู้ที่เกี่ยวข้องและมีผลต่อจิตใจ ชัดเจนจิตใจให้บริสุทธิ์จากคุณลักษณะที่ไม่ดี และประดับประดาด้วยคุณลักษณะที่ดีงาม และความรู้ที่แท้จริงมีอยู่ในหัวใจ ก็คือความเข้าใจ ความสบายใจ ความมั่นใจ มีการมอบหมาย ขอมงาน และพอใจในสิ่งที่อัลลอฮ์ทรงประทานให้ จากสิ่งดังกล่าว ก็จะทำให้เกิดความขำเกรง มีความละเอียดต่อพระองค์ และทำให้มีความสงบมั่นคงภายในจิตใจ และอื่น ๆ จากคุณลักษณะที่ดีงาม

ความรู้เป็นสิ่งที่สูงส่งและประเสริฐที่สุด และเป็นรากฐานแห่งอารยธรรมของมนุษยชาติ อิสลามได้ให้ความสำคัญกับความรู้ และให้มุสลิมทุกคนแสวงหาความรู้อยู่ตลอดเวลา โดยมีอุละมาอ์เป็นผู้ที่มีบทบาทมากที่สุด ทั้งเผยแพร่และสนับสนุนชี้แนะด้วยคำกล่าวต่าง ๆ ซึ่งถ้อยคำของอุละมาอ์เป็นข้อคิดและแรงบันดาลใจให้มุสลิมเพิ่มความสนใจในการแสวงหาความรู้ มีคำกล่าวของอุละมาอ์เกี่ยวกับการแสวงหาความรู้ พอที่จะกล่าวได้ดังนี้

1. อาลี เป็น อบี ฎอลิบกล่าวให้ชายผู้หนึ่งชื่อว่ากะมิล “โอ้กะมิล ความรู้นั้นมีความประเสริฐกว่าทรัพย์สิน ความรู้สามารถคุ้มครองเจ้า แต่เจ้าต้องคุ้มครองทรัพย์สิน ความรู้คือผู้ปกครอง แต่ทรัพย์สินเป็นสิ่งที่ถูกปกครอง” (al-Manawiy, 1935:6/294)

¹ ท่านคือ สะอีด เป็น ญบัยร อัลอะสะดี เกิดปี ฮ.ศ. 46 เรียนที่มะดีนะฮ์และไปอาศัยที่กุฟะฮ์ เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 95

2. อิบน์ อัลอัสวัตต์กล่าวว่า “ไม่มีสิ่งใดมีเกียรติมากกว่าความรู้ กษัตริย์เป็นผู้ปกครองประชาชน และอุละมาอ์เป็นผู้ปกครองกษัตริย์” (al-Ghazaliy, n.d.:1/7)
3. อิบน์ อับบาสกล่าวว่า “มีชายคนหนึ่งให้เงินบิลลียมาน เป็น ดาวิด เลือกระหว่างความรู้ ทรัพย์สิน หรือกษัตริย์ ท่านได้เลือกความรู้ ชายผู้นั้น ได้มอบให้เงินบิลลียมานทรัพย์สินและกษัตริย์ด้วย” (al-Ghazaliy, n.d.:1/7)
4. ฟัตหุ อิลมุศ็ลียะห์กล่าวว่า “แท้จริงอาหารของหัวใจ (มนุษย์) คือความรู้และวิทย์ปัญญา ด้วยสองสิ่งนี้เขาสามารถมีชีวิตอยู่ได้” (al-Ghazaliy, n.d.:1/7)
5. อัลหะสัน อัลบัสรียกกล่าวว่า “เมื่อนำมาซึ่งรวมกันระหว่างน้ำหมึกของอุลามอ์ และเลือดของซุสะคาอ์ (ผู้ที่เสียชีวิตเพราะต่อสู้เพื่อหนทางของอัลลอฮ์) น้ำหมึกของอุละมาอ์จะมองเห็นได้ชัดเจนกว่าเลือดของซุสะคาอ์” (al-Ghazaliy, n.d.:1/7)
6. สุฟยาน อัษเชารีย์กล่าวว่า “ไม่มีการกระทำใดที่ประเสริฐกว่าการแสวงหาความรู้ ในเมื่อผู้แสวงหามันมีความตั้งใจที่ถูกต้อง” (al-Qurtubiy, 1994:1/124)
7. อิหม่าม อัชชาฟีอีย์กล่าวว่า “การแสวงหาความรู้ ประเสริฐกว่าการละหมาดสุนัต” (al-Qurtubiy, 1994:1/123)
8. อิหม่าม อัลมาวาริดีกล่าวว่า “ความรู้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุดสำหรับผู้ที่มีความปรารถนามัน และเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุดสำหรับผู้ที่แสวงหามัน และเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์มากที่สุดสำหรับผู้ที่ได้รับมัน” (al-Mawardiyy, 1986:1/36)
9. มัสอับ บิน อัชชูบัยร ได้กล่าวแก่ลูกชายของเขาว่า “จงเรียนหาความรู้ แท้จริงหากเจ้ามีทรัพย์สิน เจ้าก็จะมีความมั่งคั่ง หากเจ้าไม่มีทรัพย์สิน เจ้าก็จะมีทรัพย์สิน (ความรู้)” (al-Mawardiyy, 1986:1/36)
10. อับดุลเลาะฮ์ บิน อัลมุบาร็อก กล่าวว่า “สิ่งแรกของความรู้คือ ความตั้งใจ หลังจากนั้นการรับฟัง หลังจากนั้นการเข้าใจ หลังจากนั้นการท่องจำ หลังจากนั้นการปฏิบัติ หลังจากนั้นการเผยแพร่” (al-Hanafiy, 1985:1/141)
11. อิบน์ อัดดาร์ดาอ์กล่าวว่า “บุคคลหนึ่งจะไม่ใช่ผู้รู้ จนกว่าเขาจะนำความรู้ของเขาไปปฏิบัติ” (al-Manawiy, 1935:4/372)
12. อิบน์ อะอฺฏอฮ์กล่าวว่า “ความรู้ที่มีคุณประโยชน์ คือความรู้ที่แผ่รัศมีอยู่ในหัวใจ และสิ่งที่ปิดกั้นหัวใจนั้น จะถูกเปิดด้วยความรู้” (al-Tha‘alabiyy, 1997:4/388)

1 ท่านคือ ฟัตหุ บิน มุฮัมมัด บิน วุซายฮ์ อัลอะชะดียะห์ อัลมุศ็ลียะห์ เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 170

2 ท่านคือ สุฟยาน บิน สะอีด บิน มัสรูก บิน สะบิบ อัษเชารีย์ เกิดที่กูพะฮุปี ฮ.ศ. 97 เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 161

13. อิบน์ มัสอูดกล่าวว่า “วิชาความรู้นั้นไม่ใช่มาจากการรายงานมาก ๆ แต่แท้จริงวิชาความรู้ คือ รัศมีที่อัลลอฮ์ทรงบรรจุไว้ในหัวใจของมนุษย์” (al-Shatibiy, 1997:1/102)

ความรู้ต่าง ๆ ย่อมเป็นแนวทางเพื่ออุทิศให้แก่การรู้จักอัลลอฮ์ แต่ความรู้เหล่านั้นได้แบ่งออกเป็นสองประเภท คือความรู้ที่มีประโยชน์และรู้ที่เป็นโทษ โดยคำนึงถึงสถานภาพและเป้าหมายของผู้แสวงหา และในสิ่งดังกล่าวย่อมไม่มีการแบ่งแยกระหว่างความรู้ที่ถูกเรียกว่าความรู้ทางโลกและความรู้ทางศาสนา

2.3 มุสลิมกับการแสวงหาความรู้

2.3.1 ความสำคัญของการเรียนรู้วิชาศาสนา

วิชาศาสนา คือวิชาต่าง ๆ ที่ศึกษาเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอะกิดะฮ์จริยธรรม หรือการปฏิบัติศาสนากิจ ซึ่งเนื้อหาหลักของวิชาศาสนาจะยึดจากอัลกุรอานและหะดีษ

สำหรับวิชาที่ศึกษาเพื่อที่จะเข้าใจกิจการต่าง ๆ ของศาสนา เช่น วิชาวรรณคดี วิชาตรรกวิทยา ถือว่าวิชาเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของวิชาศาสนา

การเรียนรู้วิชาศาสนามีความสำคัญยิ่งต่อมุสลิมทุกคน ความรู้วิชาศาสนาเสมือนกำแพงที่คอยปกป้องมุสลิม และการสอนวิชาศาสนาคือแนวทางของบรรดานบีและอูละมาอ์ศอลิหีน ดังอายะฮ์ที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿ وَمَا كَانِ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَآفَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴾

(التوبة : 122)

ความว่า “ไม่บังควรที่บรรดาผู้ศรัทธาจะออกไปสู้รบทั้งหมด ทำไมแต่ละกลุ่มในหมู่พวกเขาจึงไม่ออกไปเพื่อหาความเข้าใจในศาสนา และเพื่อจะได้ตักเตือนหมู่คณะของพวกเขา เมื่อพวกเขาได้กลับมายังหมู่คณะของพวกเขา โดยหวังว่าหมู่คณะของพวกเขาจะได้ระมัดระวัง”

(อัลเตาบะฮ์ : 122)

ท่านเราะฮ์ลุลลอฮ์ ﷺ สนับสนุนให้มุสลิมศึกษาหาความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาศาสนา ท่านได้กล่าวว่า :

((إِنَّمَا الْعِلْمُ بِالتَّعَلُّمِ، وَالْفِقْهُ بِالتَّفَقُّهِ))

(رواه الطبراني، 1984:758)

ความว่า “แท้จริงความรู้ได้มาด้วยการศึกษา และการเข้าใจศาสนาด้วยการศึกษาวิชาศาสนา”

(บันทึกโดย al-Tabaraniy, 1984:758)¹

ความรู้เกี่ยวกับศาสนาเป็นความรู้ที่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการดำรงชีวิตของมุสลิมทุกคน ซึ่งมี 4 ประการด้วยกันดังนี้

ประการที่หนึ่ง เป็นรากฐานแห่งอะกีดะฮ์ จากรากฐานอันสำคัญนี้ จะเห็นได้ชัดเจนถึงความแตกต่างระหว่างหลักการศรัทธาของมุสลิมกับกาไฟร หลักการศรัทธาเป็นสิ่งที่มุสลิมทุกคนต้องเรียนรู้และเข้าใจอย่างละเอียด และต้องยอมรับทุกประการ สำหรับวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับอะกีดะฮ์ ถือว่ามีความสำคัญมากที่สุด คือวิชาเตอฮีด ผลที่ได้จากการศึกษาเรียนรู้วิชานี้ ทำให้ผู้เรียนสามารถรู้จักอัลลอฮ์ผู้ทรงสร้างทุกสรรพสิ่ง เป็นบ่าวที่เคารพภักดีต่อพระองค์แต่ผู้เดียวอย่างแท้จริง และสามารถรู้จักชื่อและลักษณะต่าง ๆ ของพระองค์ด้วย นอกจากนี้ยังสามารถเรียนรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับบรรดาเราะฮ์ลุลลอฮ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่เกิดขึ้นกับท่านเราะฮ์ลุลลอฮ์ครั้งสุดท้าย คือท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ดังอายะฮ์ที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِيَ إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا

فَاعْبُدُونِ ﴿٢٥﴾

(الأنبياء : 25)

ความว่า “และเราได้ส่งเราะฮ์ลุลลอฮ์คนใดก่อนหน้าเจ้านอกจากเราได้วะฮีย์แก่เขาว่า แท้จริงไม่มีพระเจ้าอื่นใดที่เที่ยงแท้ นอกจากข้า ดังนั้นพวกเจ้าจงเคารพภักดีต่อข้า”

(อัลอันบิยาอ์ : 25)

¹ Al-Albaniy กล่าวว่าเป็นหะดีษหะสัน (n.d.:1/16)

อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสอีกว่า :

﴿ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴾

(البقرة : 4) ﴿

ความว่า “และบรรดาผู้ที่ศรัทธาต่อสิ่งที่ถูกประทานลงมาแก่เจ้า และสิ่งที่ถูกประทานลงก่อนเจ้าและต่อวันปรโลกนั้นพวกเขาเชื่อมั่น”

(อัลบะเกาะเราะฮ์ : 4)

ประการที่สอง เป็นทฤษฎีแห่งองค์อัลลอฮ์และการเข้าใจอย่างละเอียดเที่ยงแท้ในศาสนาของพระองค์ กล่าวคือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทุกอย่างเป็นไปได้ตามความปรารถนาของอัลลอฮ์แต่ผู้เดียว ดังที่ประวัติศาสตร์ได้บันทึกไว้ รวมจนถึงวิหยปัญญา คำสอนศาสนา และคำชี้แนะต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การศรัทธาต่อพระองค์อย่างแท้จริง ซึ่งสิ่งที่ได้กล่าวมานี้ทุกอย่างได้บันทึกในอัลกุรอาน ดังอายะฮ์ที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ ﴾

﴿ الْمُكْذِبِينَ ﴿١٣٧﴾

(آل عمران : 137)

ความว่า “แน่นอนได้ผ่านพ้นมาแล้วก่อนพวกเจ้าซึ่งแนวทางต่าง ๆ ดังนั้นพวกเจ้าจงท่องเที่ยวไปในแผ่นดิน แล้วจงดูว่าบั้นปลายของบรรดาผู้ปฏิเสธนั้นเป็นอย่างไร”

(อาละอิมรอน : 137)

อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสอีกว่า :

﴿ ...فَقَامُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ ﴾

﴿ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٨﴾

(الأعراف : 158)

(لقمان : 17)

ความว่า “โอ้ลูกเอ๋ย เจ้าจงดำรงไว้ซึ่งการละหมาดและจงใช้กันให้กระทำความดี และจงห้ามปรามกันให้ละเว้นการกระทำชั่ว และจงอดทนต่อสิ่งที่ประสบกับเจ้า แท้จริงนั่นคือส่วนหนึ่งจากกิจการที่หนักแน่น มั่นคง”

(ลุกมาน : 17)

ประการที่สี่ เป็นการสังเกตและการคิดพิจารณา ซึ่งเป็นแนวทางและวิธีการต่าง ๆ ที่จะชี้นำมนุษย์ให้ใช้สติปัญญาเพื่อรู้จักสังขรณ์ของศาสนาอัลลอฮ์ อิสลามได้กำหนดหุกมต่าง ๆ เพื่อให้เราปฏิบัติหรือละเว้น ในขณะที่เดียวกันให้เราใช้สติปัญญาเพื่อสังเกตและคิดในสิ่งเหล่านี้ด้วย ทั้งนี้เพื่อให้เราได้ศรัทธาต่อหุกมของอัลลอฮ์ได้อย่างแน่วแน่ ดังอายะฮ์ที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿... لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَا جَا...﴾

(المائدة : 48)

ความว่า “...สำหรับแต่ละประชาชาติในหมู่พวกเจ้า เราได้ให้บทบัญญัติและแนวทางไว้...”

(อัลมาอิดะฮ์ : 48)

อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสอีกว่า :

﴿وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ

عَنْ سَبِيلِهِ...﴾

(الأنعام : 153)

ความว่า “และแท้จริงนี่คือทางของข้าอันเที่ยงตรง พวกเจ้าจงปฏิบัติตามมันเถิด และอย่าปฏิบัติตามหลาย ๆ ทาง เพราะมันจะทำให้พวกเจ้าแยกออกไปจากทางของพระองค์...”

(อัลอันอาม : 153)

สรุปได้ว่า การศึกษาวิชาศาสนาเป็นเสาหลักของการดำรงชีวิตของมุสลิมอย่างแท้จริง บุคคลที่ศึกษาหาความรู้ศาสนาต้องมีความบริสุทธิ์ใจเพื่อรับใช้ศาสนาอิสลามและพี่น้องมุสลิมด้วยกัน สิ่งที่เขาได้ศึกษานั้นนอกจากจะได้รับความรู้แล้วเขายังได้รับการตอบแทนด้วยผลบุญทั้งใน الدنيا และวันอาคิเราะฮ์

2.3.2 ความสำคัญของการเรียนรู้วิชาภาษาอาหรับ

ภาษาต่าง ๆ ในโลกมนุษย์ได้ประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อการสื่อสารระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง หรือระหว่างมนุษย์กับพระเจ้าที่ตนนับถือ การสื่อสารระหว่างมนุษย์นั้นจะเป็นการติดต่อประสานงานในด้านการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับคนอื่น เช่น การค้าขาย การสนทนาทั่ว ๆ ไป ส่วนการสื่อสารกับพระเจ้าเป็นการสื่อสารเพื่อแสดงออกซึ่งความเคารพภักดีต่อพระองค์

ภาษาในโลกนี้นับว่ามีความสำคัญกับมนุษย์ และมนุษย์นำมาใช้อย่างแพร่หลายมากมายทั่วไปภาษาหนึ่ง คือภาษาอาหรับ ทั้งด้านการสื่อสารชีวิตประจำวันและใช้ในการเรียนรู้และการปฏิบัติศาสนา รวมทั้งการศึกษาเพื่อความรู้ทั่วไป ภาษาอาหรับมาพร้อมกับศาสนาอิสลาม ดังนั้นผู้นับถือศาสนาอิสลามทุกคนจึงต้องเรียนรู้ภาษาอาหรับเพื่ออ่านในพิธีทางศาสนา

อัลลอฮ์ได้ประทานอัลกุรอานลงมาเป็นภาษาอาหรับ เพราะสามารถจะสร้างความเข้าใจแก่ผู้รับสารแห่งอัลกุรอานอันชัดเจน แล้วนำไปตีตรงอย่างมีวิทย์ปัญญา สามารถยุติปัญหาต่าง ๆ ได้ ดังอายะฮ์ที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴾

(يوسف : 2)

ความว่า “แท้จริงเราได้ให้อัลกุรอานแก่เขาเป็นภาษาอาหรับ เพื่อพวกเขาจะใช้ปัญญาคิด”

(ยูซุฟ : 2)

อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสอีกว่า :

﴿...وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ ﴾

(النحل : 103)

ความว่า “...และนี่เป็นภาษาอาหรับที่ชัดเจน”

(อันนะหุล : 103)

วิชาภาษาอาหรับที่นำมาให้ศรัทธาอีกวิชาหนึ่ง คือตัญวีด อันเป็นวิชาที่กำหนดเพื่อควบคุมและรักษาการอ่านอัลกุรอานให้ถูกต้องมั่นคงและสวยงาม ทำให้มีสุนทรียภาพแห่งการอ่านอย่างสมบูรณ์ มีความไพเราะอย่างมีเอกลักษณ์ รายละเอียดมีถึงการกำหนดความสั้นความยาวแห่งการอ่าน การครวญ การหน่วงเสียง แหล่งการออกเสียงแห่งอักษรอย่างเป็นรูปธรรม มีทำนองการอ่านหลายทำนอง

การอ่านอัลกุรอานเป็นศิลปะแห่งชีวิตซึ่งสามารถแทรกซึมสู่จิตวิญญาณของผู้อ่านและผู้ฟังได้อย่างซาบซึ้ง ทำให้เกิดความสุขสดชื่นและสุนทรียภาพแห่งชีวิตอย่างแท้จริง อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿...وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً﴾

(المزمل : 4)

ความว่า “...และจงอ่านอัลกุรอานช้า ๆ เป็นจังหวะ (ชัดถ้อยชัดคำ)”

(อัลมุชซัมมิล : 4)

ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ภาษาอาหรับมีความสำคัญยิ่งต่อการดำรงชีวิตและมีความสัมพันธ์กับมุสลิมทุกคน ความสำคัญของภาษาอาหรับมีสองด้านที่สำคัญ ดังนี้

1. ด้านอะกิละฮ์

ภาษา คือสื่อที่สำคัญที่สามารถเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และนี่คือความแตกต่างของนบีอาดัมที่สามารถใช้ภาษาเรียกสิ่งของต่าง ๆ ได้ แท้จริงอัลลอฮ์ได้ทดสอบบรรดามะลาอิกะฮ์ในการเรียกชื่อสิ่งของต่าง ๆ แต่พวกเขาไม่สามารถตอบได้ ด้วยเหตุผลนี้อัลลอฮ์ทรงยกย่องนบีอาดัมเหนือบรรดามะลาอิกะฮ์ที่สามารถเรียกสิ่งของต่าง ๆ ได้

มนุษย์ที่อัลลอฮ์ได้ทรงสร้างนั้น โดยธรรมชาติชอบอาศัยอยู่เป็นหมู่เป็นกลุ่ม ต้องการเรียนรู้และมีความเข้าใจ จากความเข้าใจทำให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จะเห็นได้ว่ามนุษย์มีความต้องการภาษา และภาษาเป็นสื่อที่สามารถสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน และภาษาที่สามารถเป็นสื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมทั่วทุกมุมโลก คือภาษาอาหรับ เนื่องจากภาษาอาหรับเป็นภาษาอัลกุรอาน และอัลกุรอานเป็นคัมภีร์สำหรับมุสลิมทุกคน นอกจากนี้ภาษาอาหรับเป็นภาษาใช้ในการประกอบศาสนกิจ จึงทำให้บรรดามุสลิมไม่มีความแตกต่างกันระหว่างคน

อาหรับกับคนไม่ใช่อาหรับ ระหว่างคนผิวขาวกับคนผิวดำ ระหว่างคนญะฮิดกับคนอาลิม เนื่องจากภาษาอาหรับเป็นภาษาของมุสลิมร่วมกันทุกคน ไม่ใช่ของคนอาหรับเท่านั้น

หลังจากที่อัลกุรอานถูกประทานลงมาด้วยภาษาอาหรับ จึงถือว่าภาษาอาหรับเป็นภาษาศาสนาอิสลามและเป็นภาษาอัลกุรอาน ซึ่งยังคงรักษาคำสอนที่มีอยู่ในอัลกุรอานและหะดีษจนถึงทุกวันนี้ เราทุกคนไม่อาจเข้าใจอะกีดะฮ์อิสลามียะฮ์และคำสอนศาสนาอย่างเที่ยงแท้ นอกจากต้องเข้าใจภาษาอาหรับ

2. ด้านอารยธรรม

ภาษาอาหรับมีประวัติความมาและวิวัฒนาการที่ยาวนาน มีพัฒนาการจนกระทั่งออกมาเป็นภาษาที่มีความสมบูรณ์ และในที่สุดอัลกุรอานก็ทุกประทานลงมาให้มนุษย์มัดด้วยภาษาอาหรับอันมีสำนวนโวหารและมีความไพเราะยิ่ง

ในสมัยญาฮิลียะฮ์คนอาหรับจากเผ่าต่าง ๆ ได้มารวมกันในตลาดหลายแห่งในมณฑลหิญาซ เพื่อประสานความสามารถด้านการใช้ภาษาอาหรับที่ถูกต้อง แต่หลังจากที่คนอาหรับได้เข้ามานับถือศาสนาอิสลามกลุ่มแล้วกลุ่มเล่าและจำนวนมาก จึงทำให้ภาษาอาหรับต้องได้รับการดูแลรักษาเป็นพิเศษ ทั้งนี้ด้วยสาเหตุ 2 ประการ มีดังนี้

1. คนอาหรับจากชนเผ่าต่าง ๆ ที่เข้ามานับถือศาสนาอิสลามไม่เข้าใจและรู้ซึ่งในภาษาอาหรับได้อย่างดี

2. คนอาหรับเริ่มมีการติดต่อกับชนชาติอื่น ๆ เช่น เปอร์เซีย จึงทำให้อารยธรรมชนชาติอื่นเริ่มเข้ามาปะปนกับอารยธรรมอาหรับ จะเห็นได้ว่าภาษาของชนชาติอื่นเริ่มเข้ามาแทรกซึมในภาษาอาหรับ

มุสลิมทุกคนมีความต้องการเรียนรู้ภาษาอาหรับ และต่างตระหนักดีว่าต้องสานต่อสร้างความเจริญก้าวหน้าเหมือนในอดีต โดยเฉพาะภาษาอาหรับต้องได้รับการดูแลรักษาเป็นอย่างดี เพราะมันคือภาษาอัลกุรอาน ซึ่งเป็นภาษาของมุสลิมทุกคน

ภาษาแต่ละภาษาย่อมมีลักษณะที่แตกต่างจากภาษาอื่น ส่วนภาษาอาหรับมีความแตกต่างกับภาษาอื่น ๆ ที่สำคัญมีดังนี้

1. ภาษาอาหรับเป็นภาษาคำสอนของศาสนาอิสลาม เนื่องจากอัลกุรอานถูกประทานลงมาด้วยภาษาอาหรับ และหะดีษก็ทุกบันทึกลงด้วยภาษาอาหรับเช่นกัน บรรดาอุละมาอ์ได้บังคับให้มุสลิมมีการศึกษาเรียนรู้ภาษาอาหรับและเผยแพร่ถ่ายทอดให้กับลูกหลาน ไม่ควรละทิ้งเป็นอันขาด ท่านอุมร์ เป็น อัลค็อฎฏอบกล่าวว่า “พวกเจ้าจงเรียนรู้ภาษาอาหรับ แท้จริงมันคือส่วนหนึ่งของศาสนาพวกเจ้า” (al-Ba‘aliy, 2001: 94)

2. ภาษาอาหรับมีความสำคัญในการอรรถาธิบายอัลกุรอาน ซึ่งผู้ที่จะเป็นนักอรรถาธิบายอัลกุรอานจำเป็นต้องเป็นผู้ที่เรียนรู้และเข้าใจความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับภาษาอาหรับโดยตรง อิหม่าม สะยูฎีย์กล่าวว่า “ก่อนที่จะเป็นนักอรรถาธิบายอัลกุรอาน ผู้นั้นจะต้องศึกษาเรียนรู้และเข้าใจสิบห้าวิชาด้วยกันที่เกี่ยวกับภาษาอาหรับ วิชาแรก คือภาษาศาสตร์อาหรับ วิชาที่สอง คือไวยากรณ์อาหรับ วิชาที่สาม คืออักขระวิธีอาหรับ...” (al-Sayuti, 1974:4/213) จะเห็นได้ว่าสามวิชาแรกที่กล่าวมานี้ล้วนเป็นวิชาหลักของวิชาภาษาอาหรับ

3. ภาษาอาหรับมีความสำคัญในการเรียนรู้และเข้าใจหะดีษ เนื่องจากหะดีษได้บันทึกด้วยภาษาอาหรับ ดังนั้นการที่จะเข้าใจเนื้อหาและหุกมต่าง ๆ ที่มีในหะดีษ ผู้นั้นก็ต้องมีความรู้ความเข้าใจภาษาอาหรับเป็นอย่างดี

4. ภาษาอาหรับมีความสำคัญสำหรับนักนิติศาสตร์ (ฟะกีฮ) การเข้าใจหุกมต่าง ๆ ทั้งที่มีอยู่ในอัลกุรอานและหะดีษ นอกเหนือจากการใช้หลักฐานต่าง ๆ ที่เป็นตัวบทมาประกอบกันเพื่อหาที่ชนะที่ถูกต้องที่สุดแล้ว บรรดานักนิติศาสตร์จำเป็นต้องใช้หลักฐานทางภาษาด้วย กล่าวคือ ต้องเข้าใจวิธีการใช้และความหมายภาษาอาหรับเป็นอย่างดี

อุละมาอ์ได้ให้ความสำคัญกับภาษาอาหรับและสนับสนุนให้มุสลิมมีการศึกษาเรียนรู้ภาษาอาหรับอยู่ตลอด เพื่อถือว่าเป็นการศึกษาภาษาที่มีเกียรติที่สุด มีเกียรติที่มีเกียรติที่สุด บัญญัติด้วยภาษาอาหรับ และมีนบีที่มีเกียรติที่สุดพูดภาษาอาหรับเพื่อสื่อสารและเผยแพร่คำสอนศาสนาอิสลาม ดังนั้นไม่มีวิธีใดที่จะเข้าใจคำสอนต่าง ๆ ของศาสนาอิสลามได้ดีกว่าการเข้าใจภาษาอาหรับ

อุละมาอ์ได้กล่าวคำพูดต่าง ๆ ซึ่งบ่งบอกถึงความสำคัญของภาษาอาหรับ พอที่จะกล่าวได้ดังนี้

1. อุมัร เป็น อัลค็อฎฎอบได้กล่าวว่า “พวกเจ้าจงเรียนรู้ภาษาอาหรับ แท้จริงมันเพิ่มความกล้าหาญให้พวกเจ้า” (al-Baihaqiy, 2003:3/210)

2. หะสัน อัลบัสรี มีคนถามท่านว่า “ท่านจะกล่าวอะไรสำหรับผู้ที่กำลังเรียนรู้ภาษาอาหรับ” ท่านตอบว่า “พวกเขาได้ทำสิ่งที่ดีแล้ว พวกเขากำลังเรียนรู้ภาษาของนบีพวกเขา” (Husam al-Din Bin Musa Afanah, 2007:5/237)

3. อิบน์ ตัยมียะฮ์¹ ได้กล่าวว่า “แท้จริงการเรียนภาษาอาหรับและการสอนมันเป็นฟัรฎูกิฟายะฮ์” (Ibn Taimiyah, 1995:32/252)

4. อิหม่าม ซาฟิอีย์ได้กล่าวว่า “ผู้ที่มีความรู้ภาษาอาหรับอย่างกว้างขวาง ย่อมทำให้เขาถูกนำทางสู่ความรู้อื่น ๆ ได้” (Ibn al-Imad, 1986:2/407)

¹ ท่านคือ อะหมัด เป็น อับดุลสลิม เป็น อับดุลสะลาม เป็น อับดุลลอฮ์ เกิดปี 661 ฮ.ศ. เสียชีวิตปี 728 ฮ.ศ.

5. อัซหะบี¹ ได้กล่าวว่า “ไวยากรณ์อาหรับเปรียบเสมือนเกลือในอาหารจำเป็นต้องมี ขาดมันไม่ได้” (al-Khatib al-Baghdadiy, 1982:2/28)

จะเห็นได้ว่าวิชาภาษาอาหรับมีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการที่จะเข้าใจคำสอนศาสนา ไม่ว่าจะเป็นอัลกุรอานหรือหะดีษ ล้วนต้องเรียนรู้และเข้าใจภาษาอาหรับเสียก่อน

2.3.3 มารยาทในการศึกษาหาความรู้

มารยาทในการศึกษาหาความรู้¹นั้นมีหลายประการด้วยกัน ซึ่งบางส่วนเกี่ยวกับตัวผู้สอน และบางส่วนเกี่ยวกับผู้เรียน

สำหรับมารยาทของครูผู้สอน ที่สำคัญมีดังนี้

1. ถ่อมตนและไม่ถือตัว ดังอายะฮ์ที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿ وَأَخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴾

(الشعراء : 215)

ความว่า “และจงถ่อมตัวของเจ้าแก่บรรดาผู้ศรัทธาที่ปฏิบัติตามเจ้า”

(อัซหะรออ์ : 215)

2. มีจรรยา มารยาทที่งดงาม ดังอายะฮ์ที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿ وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴾

(القلم : 4)

ความว่า “และแท้จริง เจ้านั้น ได้อยู่บนคุณธรรมอันยิ่งใหญ่”

(อัลเกาะลัม : 4)

3. ผู้สอนจะต้องสอนแบบเว้นวันเพื่อคนจะได้ไม่เบื่อและปลื้กหนี จากอิบนุ มัสอูด رضي الله عنه กล่าวว่า :

¹ ท่านคือ อามิร เบนี ชะรอฮิล เบนี อับดุล เบนี ซิอับบาร เกิดปี 16 ส.ศ. เสียชีวิตปี 87 ส.ศ.

((كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَخَوَّنَا بِالْمَوْعِظَةِ فِي الْأَيَّامِ، كَرَاهَةً
السَّامَةِ عَلَيْنَا))

(رواه البخاري، 68:2001)

ความว่า “ท่านนบี ﷺ นั้นจะเว้นวันในการให้คำตักเตือน เพราะไม่
อยากให้เกิดความเบื่อหน่ายต่อพวกเรา”

(บันทึกโดย al-Bukhariy, 2001:68)

4. จะต้องสอนด้วยเสียงดังและทวนคำพูดสองหรือสามครั้งเพื่อให้คนเข้าใจ จาก
อนัส رضي الله عنه ได้รายงานจากท่านนบี ﷺ เล่าว่า :

((أَنَّهُ كَانَ إِذَا تَكَلَّمَ بِكَلِمَةٍ أَعَادَهَا ثَلَاثًا حَتَّى تُفْهَمَ عَنْهُ، وَإِذَا أَتَى عَلَى قَوْمٍ
فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ سَلَّمَ عَلَيْهِمْ ثَلَاثًا))

(رواه البخاري، 95:2001)

ความว่า “เมื่อท่านพูดคำหนึ่ง ท่านจะทวนสามครั้งจนกระทั่งคนเข้าใจ
และเมื่อท่านมาหาคนกลุ่มหนึ่ง ท่านก็จะกล่าวสลามแก่พวกเขาสามครั้ง
เช่นกัน”

(บันทึกโดย al-Bukhariy, 2001:95)

5. การแสดงความโกรธในขณะที่สอนและตักเตือนเมื่อเห็นหรือได้ยินสิ่งไม่ดี จาก
อับดุลลอฮ์ อัสซอริ رضي الله عنه เล่าว่า :

((قَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ : لَا أَكَادُ أُذْرِكُ الصَّلَاةَ مِمَّا يُطَوَّلُ بِنَا فُلَانٌ،
فَمَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَوْعِظَةٍ أَشَدَّ غَضَبًا مِنْ يَوْمِئِذٍ
فَقَالَ : أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّكُمْ مُتَّفِرُونَ، فَمَنْ صَلَّى بِالنَّاسِ فَلْيُخَفِّفْ، فَإِنَّ فِيهِمْ
الْمَرِيضَ وَالضَّعِيفَ وَذَا الْحَاجَةِ))

(رواه البخاري، 90:2001)

ความว่า “มีชายคนหนึ่งได้กล่าวว่า : โอ้ท่านเราะสูลุลลอฮ์! ฉันเกือบจะ
ไม่ร่วมละหมาด (ญะมาอะฮ์) เหตุเพราะจากคนหนึ่งที่นำละหมาดพวก
เรานานมาก ซึ่งฉันยังไม่เคยเห็นท่านนบี ﷺ กริ้วโกรธในตอนอบรม

สั่งสอนครั้งใดมากยิ่งขึ้นไปกว่าวันนั้น โดยท่านกล่าวว่า : โอ้มนุษย์เอ๋ย! พวกท่านนี้ คือผู้ที่ขับไล่ตะเพิดผู้อื่น ฉะนั้นผู้ใดก็ตามที่นำคนอื่น ละหมาด เขาก็จงทำให้เขาเพราะในหมู่พวกเขามีผู้ป่วย คนอ่อนแอ และ ผู้ที่มีธุระอยู่”

(บันทึกโดย al-Bukhariy, 2001:90)

6. ต้องอธิบายคำตอบขากว่าคำถามในบางครั้ง จากอิบน์ อุมร์ رضي الله عنه เล่าว่า :

((أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ مِنَ الثِّيَابِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تَلْبَسُوا الْقُمُصَ، وَلَا الْعَمَائِمَ، وَلَا السَّرَاوِيلَاتِ، وَلَا الْبِرَانِسَ، وَلَا الْخِفَافَ، إِلَّا أَحَدًا لَا يَجِدُ النَّعْلَيْنِ، فَلْيَلْبَسِ الْخُفَّيْنِ، وَلْيَقْطَعْهُمَا أَسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ، وَلَا تَلْبَسُوا مِنَ الثِّيَابِ شَيْئًا مَسَّهُ الزَّعْفَرَانُ وَلَا الْوَرُسُ))

(رواه مسلم، د.ت.: 1177)

ความว่า “ชายคนหนึ่งได้ถามท่านนบี ﷺ ว่าผู้ครองอิหม่ามนั้น (ผู้ประสงค์จะทำอุมเราะฮ์หรือฮัจญ์) สามารถสวมเสื้อผ้าอะไรได้บ้าง? ท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ จึงตอบว่า “พวกท่านจงอย่าสวมเสื้อยาว ผ้าโผก ศีรษะ กางเกง เสื้อที่มีส่วนหัวใช้ครอบศีรษะ และรองเท้าบูท นอกจากนี้ จะมีคนใดที่ไม่มีรองเท้าแตะ ก็ขอให้เขาสวมรองเท้าหุ้มบูทได้ แต่เขาจะต้องตัดขาของมันให้อยู่ใต้ตาตุ่ม และจงอย่าสวมผ้าใด ๆ ที่ซุบด้วยชะอะรอน¹หรือวัศร²”

(บันทึกโดย Muslim, n.d.:1177)

7. ผู้สอนตั้งคำถามเพื่อทดสอบวิชาความรู้ของผู้เรียน จากอิบน์ อุมร์ رضي الله عنه เล่าว่า ท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ ได้กล่าวว่า :

¹ คือ พิษชนิดหนึ่งในแถบตะวันออกเฉียงใต้ ใช้ย้อมผ้าให้เป็นสีเหลือง

² คือ พิษชนิดหนึ่งในแถบตะวันออกเฉียงใต้ ใช้ย้อมผ้าไหมให้เป็นสีแดง

((إِنَّ مِنَ الشَّجَرِ شَجْرَةً لَا يَسْقُطُ وَرَقُهَا، وَإِنَّهَا مِثْلُ الْمُسْلِمِ، فَحَدَّثُونِي مَا هِيَ. فَوَقَعَ النَّاسُ فِي شَجَرِ الْبَوَادِي. قَالَ عَبْدُ اللَّهِ وَوَقَعَ فِي نَفْسِي أَنَّهَا النَّخْلَةُ، فَاسْتَحْيَيْتُمْ ثُمَّ قَالُوا حَدِّثْنَا مَا هِيَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ : هِيَ النَّخْلَةُ))
(رواه البخاري، 61:2001)

ความว่า “แท้จริงแล้วในจำนวนต้นไม้ต่าง ๆ มีต้นไม้ต้นหนึ่งที่ไม่พลัดใบ ซึ่งมันเหมือนกับคนมุสลิม ดังนั้นพวกท่านก็จึงตอบฉันซิว่ามันคือต้นอะไร? ผู้คนเลยต่างคิดว่าเป็นต้นไม้ที่อยู่ในทะเลทราย อับดุลลอฮฺเล่าว่า : ฉันนึกในใจว่ามันจะต้องเป็นต้นอินทผลัมแน่ ๆ แต่ฉันก็อายที่จะตอบ” หลังจากนั้นพวกเขาก็กล่าวว่า : จงเฉลยให้พวกเราซิ โอ้ท่านเราะสูลุลลอฮฺ! ว่ามันคือต้นอะไร? ท่านตอบว่า : มันคือต้นอินทผลัมอย่างไรล่ะ”

(บันทึกโดย al-Bukhariy, 2001:61)

8. ไม่บอกสิ่งที่คุณเชื่อต่อหน้าสาธารณชนทั่วไป เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อน จากอนัส บิน มาลิก رضي الله عنه ว่า ท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ ได้จีพาทนะโดยมีมูอาษนั่งอยู่ข้างหลัง ท่านกล่าวว่า :

((يَا مُعَاذُ بْنُ حَبَلٍ. قَالَ لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَسَعْدَيْكَ. قَالَ : يَا مُعَاذُ قَالَ لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَسَعْدَيْكَ. ثَلَاثًا. قَالَ : مَا مِنْ أَحَدٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ صِدْقًا مِنْ قَلْبِهِ إِلَّا حَرَّمَهُ اللَّهُ عَلَى النَّارِ. قَالَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَفَلَا أُخْبِرُ بِهِ النَّاسَ فَيَسْتَبْشِرُوا قَالَ : إِذَا يَتَّكَلَّمُوا. وَأَخْبِرَ بِهَا مُعَاذٌ عِنْدَ مَوْتِهِ تَأْتِمًا))

(رواه البخاري، 128:2001)

ความว่า “โอ้มูอาษ เป็น ญะบัล! เขาตอบว่า ท่านเราะสูลุลลอฮฺด้วยความยินดียิ่ง ท่านกล่าวอีกว่า : โอ้มูอาษ! เขาตอบว่า ท่านเราะสูลุลลอฮฺด้วยความยินดียิ่ง เป็นจำนวนสามครั้งด้วยกัน ท่านกล่าวว่า : ผู้ใดที่แล้วแต่ที่กล่าวคำปฏิญาณด้วยความบริสุทธิ์ใจว่าอัลลอฮฺเท่านั้นคือพระเจ้าที่ควรเคารพกราบไหว้ และมุฮัมมัดคือศาสนทูตของอัลลอฮฺ อัลลอฮฺก็จักปกป้องเขามิให้ต้องไฟนรก เขาถามว่า : โอ้ท่านเราะสูลุลลอฮฺ!

แล้วไม่ให้ฉันบอกแก่คนอื่นหรือ พวกเขาจะได้ดีใจ? ท่านตอบ : ไม่ต้อง
 หรอก เพราะถ้าอย่างนั้นพวกเขาก็คงจะมอบตัวแก่อัลลอฮ์โดยไม่ทำการ
 ใด ๆ ละซี แต่ในตอนที่ท่านได้เสียชีวิตลง มุอาซก็ได้บอกสิ่งนี้แก่คน
 อื่นเพราะเกรงว่าจะเกิดความผิดปกติกับตัวเขา”

(บันทึกโดย al-Bukhariy, 2001:128)

9. เว้นการห้ามปรามความชั่วเมื่อเกรงจะเกิดภัยที่อันตรายกว่า จากท่านหญิง
 อาอิชะฮ์ เล่าว่า ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวกับนางว่า :

((يَا عَائِشَةُ لَوْلَا أَنَّ قَوْمَكَ حَدِيثُ عَهْدٍ بِجَاهِلِيَّةٍ لَأَمَرْتُ بِالْبَيْتِ فَهُدِمَ،
 فَادْخَلْتُ فِيهِ مَا أُخْرِجَ مِنْهُ وَالزَّقْفَةَ بِالْأَرْضِ، وَجَعَلْتُ لَهُ بَابًا شَرْقِيًّا
 وَبَابًا غَرْبِيًّا، فَبَلَّغْتُ بِهِ أَسَاسَ إِبْرَاهِيمَ))

(رواه البخاري، 2001:1586)

ความว่า “โอ้อาอิชะฮ์! หากไม่ใช่เป็นเพราะพรรคพวกของเธอนี้เพิ่งพ้น
 ผ่านยุคสมัยญาฮิลียะฮ์มาหมาด ๆ ฉันคงจะสั่งให้คนรื้ออะบะฮ์แล้วก็
 เอาสิ่งที่เคยถูกเอาออกเข้าไป และฉันจะทำให้มันติดอยู่กับพื้น และทำ
 ให้มีสองประตู หนึ่งประตูด้านตะวันออกและและหนึ่งประตูด้าน
 ตะวันตก จนกระทั่งฉันสามารถใช้มันเพื่อไปยังแท่นวางเท้าของ
 อิบรอฮีมได้”

(บันทึกโดย al-Bukhariy, 2001:1586)

10. ทุ่มเทวิชาความรู้ให้แก่บุรุษและสตรีเมื่อเห็นพวกนางมีความพร้อม จากอบี
 สะอีด อัลคุศรีย์ ﷺ เล่าว่า :

((قَالَتِ النِّسَاءُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : غَلَبْنَا عَلَيْكَ الرَّجَالَ، فَاجْعَلْ
 لَنَا يَوْمًا مِنْ نَفْسِكَ، فَوَعَدَهُنَّ يَوْمًا لَقِيَهُنَّ فِيهِ، فَوَعَطَهُنَّ وَأَمَرَهُنَّ، فَكَانَ
 فِيهَا قَالَ لَهُنَّ : مَا مِنْكُمْ امْرَأَةٌ تُقَدِّمُ ثَلَاثَةَ مِنْ وَلَدِهَا، إِلَّا كَانَ لَهَا حِجَابًا
 مِنَ النَّارِ. فَقَالَتِ امْرَأَةٌ : وَأَنْتَيْنِ؟ فَقَالَ : وَأَنْتَيْنِ))

(رواه البخاري، 2001:101)

ความว่า “พวกสตรีได้กล่าวแก่ท่านนบี ﷺ ว่า : พวกบุรุษได้เอาชนะท่านเหนือพวกเราแล้ว ดังนั้นขอให้ท่านสละเวลาของท่านหนึ่งวันให้กับพวกเราด้วย แล้วท่านก็กำหนดหนึ่งวันเพื่อพบปะกับพวกนาง โดยท่านได้อบรมและกำชับพวกนาง ซึ่งหนึ่งในประโยคที่ท่านกล่าวกับพวกนางก็คือ ผู้หญิงคนใดก็ตามในหมู่พวกเธอที่ยอมเสียสละลูกสามคน (หมายถึง ลูกเสียชีวิตสามคน) ย่อมจะได้รับสิ่งขวางกั้นไฟนรกอย่างแน่นอน แล้วหญิงนางหนึ่งก็ได้ถามว่า : แล้วถ้าสองคนล่ะ จะได้ไหม? ท่านตอบว่า : สองคนก็เช่นกัน”

(บันทึกโดย al-Bukhariy, 2001:101)

11. การอบรมสั่งสอนผู้อื่นในเวลากลางคืนหรือกลางวัน ทั้งบนพื้นหรือบนยานพาหนะ จากอุมมฺ สะละมะฮฺ เล่าว่า :

((اسْتَيْقَظَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَقَالَ: سُبْحَانَ اللَّهِ، مَاذَا أَنْزَلَ اللَّيْلَةَ مِنَ الْفِتَنِ، وَمَاذَا فُتِحَ مِنَ الْخَزَائِنِ، أَيْقِظُوا صَوَاحِبَاتِ الْحُجْرِ، قُرْبَ كَاسِيَةٍ فِي الدُّنْيَا عَارِيَةً فِي الْآخِرَةِ))

(رواه البخاري، 115:2001)

ความว่า “ท่านนบี ﷺ ได้ตกใจตื่นนอนในคืนหนึ่งพร้อมกับกล่าวว่า : ชูบหานันตลอดคืนนี้ไม่ทราบว่ามีพิตนะอะไรได้ลงมา และมีขุมทรัพย์อะไรได้ถูกเปิดออก จงปลุกบรรดาหญิงเจ้าของห้องเหล่านี้ให้ตื่นขึ้นมาซิ เพราะบางทีผู้หญิงที่สวมเสื้อผ้าในสมัยอยู่ในโลกคุณเขาอาจต้องกลายเป็นคนไม่มีเสื้อผ้าสวมใส่ในโลกอาคิเราะฮฺ”

(บันทึกโดย al-Bukhariy, 2001:115)

12. คูอาฮ์และคำที่ควรกล่าวปิดท้ายการพบปะหรือประชุม จากอบู สุร็อยเราะฮฺ ฎ็อบรี เล่าว่า :

((مَنْ جَلَسَ فِي مَجْلِسٍ فَكُثِرَ فِيهِ لَعَطُهُ، فَقَالَ قَبْلَ أَنْ يَقُومَ مِنْ مَجْلِسِهِ ذَلِكَ : سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ، إِلَّا غُفِرَ لَهُ مَا كَانَ فِي مَجْلِسِهِ ذَلِكَ))

(رواه الترمذي، 3433:1975)

ความว่า “ผู้ใดที่นั่งในที่พบปะแห่งหนึ่ง แล้วเกิดคำพูดที่ผิดพลาดขึ้นมากมายในที่นั้น และเขาได้กล่าวก่อนจะลุกออกจากที่พบปะดังกล่าวว่า “สُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ” (แปลว่า ฉันขอสดุดีและสรรเสริญต่อพระองค์ โอ้อัลลอฮฺ! โอ้พระเจ้าของฉัน ฉันขอยืนยันว่าพระองค์เท่านั้น คือพระเจ้าที่ควรกราบไหว้ ฉันขออภัยโทษและขอกลับเนื้อกลับตัวต่อพระองค์) เขาก็ย่อมจะได้รับการอภัยโทษในสิ่งที่เกิดขึ้น ณ ที่พบปะดังกล่าว”

(บันทึกโดย al-Tirmidhiy, 1975:3433)¹

สำหรับมารยาทของผู้เรียน ที่สำคัญมีดังนี้

1. ท่านั่งของผู้เรียน จากอุมัร เป็น อัลค็อฏฏอบ رضي الله عنه กล่าวหา :

((بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ، إِذْ طَلَعَ عَلَيْنَا رَجُلٌ شَدِيدُ بَيَاضِ الثِّيَابِ، شَدِيدُ سَوَادِ الشَّعْرِ، لَا يُرَى عَلَيْهِ أَثَرُ السَّفَرِ، وَلَا يَعْرِفُهُ مِنَّا أَحَدٌ، حَتَّى جَلَسَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَسْنَدَ رُكْبَتَيْهِ إِلَى رُكْبَتَيْهِ، وَوَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى فَخْذَيْهِ))

(رواه مسلم، د.ت. 8:)

ความว่า “ในขณะที่พวกเรากำลังอยู่พร้อมกับท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ ในวันหนึ่งนั้นก็ได้มีชายที่มีเสื้อผ้าขาวผ่อง ผมดำสนิทคนหนึ่งเข้ามาหาพวกเรา เขาไม่มีร่องรอยของการเดินทางไกล แต่ก็ไม่มีผู้ใดในหมู่พวกเราที่รู้จักเขา จนกระทั่งเขาได้นั่งลงตรงหน้าท่านนบี ﷺ แล้วเขาก็ประคบบหัวเข่าของเขากับหัวเข่าของท่านและวางสองฝ่ามือลงบนโคนขาของเขา”

¹ al-Albaniy กล่าวว่า เป็นหะดีษเศาะหีห (n.d.:7/433)

(บันทึกโดย Muslim, n.d.:8)

2. การนั่งเป็นวงกลมในที่ชุมนุมเพื่อรำลึกถึงอัลลอฮ์หรือศึกษาหาความรู้ จากอนัส
 เป็น มาลิก رضي الله عنه เล่าว่าท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ ได้กล่าวว่า :

((إِذَا مَرَرْتُمْ بِرِيَاضِ الْجَنَّةِ فَارْتَعُوا. قَالُوا : وَمَا رِيَاضُ الْجَنَّةِ. قَالَ : حِلْقُ
 الذُّكْرِ))

(رواه الترمذي، 3510:1975)

ความว่า “เมื่อพวกท่านผ่านหน้าลานสวรรค์ก็จงหยุดแวะ พวกเขากลาม
 ว่า : ลานสวรรค์คืออะไรล่ะ? ท่านตอบว่า : คือวงรำลึกถึงอัลลอฮ์”

(บันทึกโดย al-Tirmidhiy, 1975:3509)¹

3. การให้เกียรติต่ออุละมาอ์และผู้อาวุโส จากอุบาต๊ะฮ์ เป็น อัศศอมิต رضي الله عنه ว่าท่าน
 เราะสูลุลลอฮ์ ﷺ ได้กล่าวว่า :

((لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يُجَلِّ كَبِيرَنَا وَيَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَيَعْرِفَ لِعَالِمِنَا حَقَّهُ))

(رواه الحاكم، 421:1990)

ความว่า “ผู้ใดที่ไม่ยกย่องผู้อาวุโสของเรา ไม่ปรานีต่อผู้เยาว์ของเรา
 และไม่ให้เกียรติต่อผู้รู้ของเรา ผู้นั้นไม่ใช่คนของเรา”

(บันทึกโดย al-Hakim, 1990:421)²

4. การเจียบเพื่อสดับฟังคำพูดของอุลามาย์ จากญะรียร رضي الله عنه ว่าท่านนบี ﷺ ได้กล่าว
 กับเขาในตอนหัจญ์อัลลีดาว (หัจญ์ครั้งอำลาของท่านนบี) ﷺ ว่า :

((اسْتَنْصِتِ النَّاسَ فَقَالَ : لَا تَرْجِعُوا بَعْدِي كَفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ
 بَعْضٍ))

(رواه البخاري، 121:2001)

¹ al-Albaniy กล่าวว่า เป็นหะดีษหะสัน (n.d.:8/10)

² al-Albaniy กล่าวว่า เป็นหะดีษหะสัน (n.d.:2/957)

ความว่า “จงทำให้คนเงิบเสียงซิ แล้วท่านก็พูดขึ้นว่า : หลังจากที่ฉันสิ้นชีวิตแล้ว พวกท่านจงอย่าได้หวนกลับสู่นิสัยของพวกปฏิเสธศรัทธา โดยที่บางคนในหมู่พวกท่านต่างพินคอกฆ่ากันเอง”

(บันทึกโดย al-Bukhariy, 2001:121)

5. เมื่อไม่เข้าใจ ก็จงไต่ถามผู้รู้จนเข้าใจ จากอิบน์ อับมุลัยกะฮะฮ์ رضي الله عنه ว่า :

((أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَانَتْ لَا تَسْمَعُ شَيْئًا لَا تَعْرِفُهُ إِلَّا رَاجَعَتْ فِيهِ حَتَّى تَعْرِفَهُ ، وَأَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ : مَنْ حُوسِبَ عُدْبَ . قَالَتْ عَائِشَةُ فَقُلْتُ أَوْ لَيْسَ بِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى (فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا) قَالَتْ فَقَالَ : إِنَّمَا ذَلِكَ الْعَرْضُ ، وَلَكِنْ مَنْ نُوقِشَ الْحِسَابَ يَهْلِكُ))

(رواه البخاري، 103:2001)

ความว่า “ท่านหญิงอาอิชะฮ์ภริยาของท่านนบี ﷺ นั้น ทุกครั้งที่นางได้ฟังสิ่งที่นางไม่เข้าใจ นางก็จะไต่ถามจนกระทั่งได้เข้าใจ โดยครั้งหนึ่งท่านนบี ﷺ ได้กล่าวว่า : ผู้ใดที่ถูกสอบสวนเขาก็จะต้องถูกลงโทษอาอิชะฮ์เล่าว่า : ฉันจึงถามว่า แล้วอัลลอฮ์มิได้ทรงตรัสว่า (فسوف يحاسب حسابا يسيرا) (แปลว่า : แล้วในภายภาคหน้าเขาก็จะถูกสอบสวนอย่างง่ายดาย) แล้วท่านก็ตอบว่า อาเยฮ์ฮ์ดังกล่าวนี้หมายถึงการนำเสนอ (ไม่ใช่การถูกสอบสวน) แต่หากผู้ใดถูกสอบสวนแล้วเขาก็ต้องมีอันเป็นไป”

(บันทึกโดย al-Bukhariy, 2001:103)

6. การทบทวนความจำที่เป็นอาเยฮ์อัลกุรอานหรือสิ่งอื่น ๆ จากอับิมูซาเล่าว่า ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวว่า :

((تَعَاهَدُوا الْقُرْآنَ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَهُوَ أَشَدُّ تَفَصُّيًا مِنَ الْإِبِلِ فِي عُقْلِهَا))

(رواه البخاري، 5033:2001)

ความว่า “พวกท่านจงหมั่นทบทวนอัลกุรอานอยู่เสมอ ซึ่งฉันขอสาบานด้วยพระเจ้าซึ่งชีวิตของฉันอยู่ในพระหัตถ์ของพระองค์ว่า มัน (การจำอัลกุรอาน) นั้นช่างเปรียบยิ่งกว่าอูฐที่ถูกล่ามเชือกเสียอีก”

(บันทึกโดยอัล al-Bukhariy, 2001:5033)

7. ต้องมีสมาธิและตั้งใจฟัง อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِمَن كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ﴾

(﴿٣٧﴾ (ق : 37)

ความว่า “แท้จริงแล้วในสิ่งดังกล่าวนั้นย่อมเป็นบทเรียนแก่ผู้ที่มีหัวใจหรือสดับฟังอย่างตั้งใจ”

(ก๊อฟ : 37)

8. การมุ่งมั่นตักดวงวิชา อับดูรอฮ์มานเราะฮ์ ﷺ เล่าว่า :

((قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ أَسْعَدَ النَّاسَ بِشَفَاعَتِكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : لَقَدْ ظَنَنْتُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ أَنْ لَا يَسْأَلَنِي عَنْ هَذَا الْحَدِيثِ أَحَدٌ أَوْلُ مِنْكَ لِمَا رَأَيْتُ مِنْ حِرْصِكَ عَلَى الْحَدِيثِ أَسْعَدَ النَّاسَ بِشَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ، مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، خَالِصًا مِنْ قَلْبِهِ _____، أَوْ نَفْسِهِ))

(رواه البخاري، 99:2001)

ความว่า “มีคนถามว่า : โอ้ท่านเราะฮ์มาตุลลอฮ์ ใครเล่าคือผู้ที่มีความสุขมากที่สุดกับการช่วยเหลือของท่านในวันกิยามะฮ์? ท่านเราะฮ์มาตุลลอฮ์ ﷺ ตอบว่า : ฉันนึกแล้วเชื่อว่าคงไม่มีใครถามเกี่ยวกับเรื่องนี้ก่อนท่าน โอ้อับดู รอฮ์มานเราะฮ์ เพราะฉันเห็นความใฝ่รู้ของท่านในเรื่องนี้สูงมาก ผู้ที่ความสุขมากที่สุดกับการช่วยเหลือของฉันในวันกิยามะฮ์คือผู้ที่กล่าวคำว่า ลาอิลาฮะ อิลลัลลอฮ์ อย่างจริงจังหรือบริสุทธิ์ใจ”

(บันทึกโดย al-Bukhariy, 2001:99)

9. การบันทึกความรู้ จากอบี ญะฮ์ฟะฮฺ رضي الله عنه เล่าว่า :

((قُلْتُ لِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ هَلْ عِنْدَكُمْ كِتَابٌ قَالَ : لَا، إِلَّا كِتَابُ اللَّهِ، أَوْ فَهْمٌ أُعْطِيَهُ رَجُلٌ مُسْلِمٌ، أَوْ مَا فِي هَذِهِ الصَّحِيفَةِ. قَالَ قُلْتُ فَمَا فِي هَذِهِ الصَّحِيفَةِ قَالَ الْعَقْلُ، وَفِكَائِكُ الْأَسِيرِ، وَلَا يُقْتَلُ مُسْلِمٌ بِكَافِرٍ))

(رواه البخاري، 111:2001)

ความว่า “ฉันได้ถามอะลียว่า : ท่านมีหนังสือใด ๆ (ที่บันทึกจากท่าน นบี ﷺ) ไหม? เขาตอบว่า : ไม่มี ที่มีก็เพียงแต่คัมภีร์ของอัลลอฮ์หรือ คำอธิบายที่ให้กับชาวมุสลิม หรือสิ่งที่บันทึกอยู่ในหน้ากระดาษนี้ เท่านั้น ฉันถามว่า : แล้วสิ่งที่บันทึกอยู่ในกระดาษนี้คืออะไรกัน? เขาตอบว่า : คือ (คำอธิบายเกี่ยวกับกฎของ) เชือก (หมายถึงการจ่ายค่าสินไหมทดแทน) การปลดปล่อยเชลย และ (คำอธิบายเกี่ยวกับการที่) มุสลิมต้องไม่ถูกประหารเพราะกาไฟร”

(บันทึกโดย al-Bukhariy, 2001:111)

10. หากละอายที่จะถาม ก็ให้คนอื่นช่วยถามแทน จากอาลี رضي الله عنه เล่าว่า :

((كُنْتُ رَجُلًا مَذَاءً وَكُنْتُ أَسْتَحْيِي أَنْ أَسْأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِمَكَانِ ابْنَتِهِ فَأَمَرْتُ الْمُقْدَادَ بْنَ الْأَسْوَدِ فَسَأَلَهُ فَقَالَ : يَغْسِلُ ذَكَرَهُ وَيَتَوَضَّأُ))

(رواه مسلم، د.ت.:17)

ความว่า : “ฉันเป็นคนที่มีน้ำก่ำกำหนดออกอยู่เสมอ และฉันก็อายที่จะถามมท่านนบี ﷺ อันเนื่องมาจากสถานะของบุตรสาวของท่าน (ที่เป็นภรรยาของฉัน) ฉันเลยใช้ให้อัลมิกาด เป็น อัลอัสวัต ช่วยถามให้ แล้วท่านก็ตอบว่า : ให้เขาล้างอวัยวะเพศของเขา แล้วเอาน้ำละหมาด”

(บันทึกโดย Muslim, n.d.:17)

11. การเข้าประชิดผู้สอนในเวลาอบรมสั่งสอน จากสะมุเราะฮฺ เป็น ญุนดูบ رضي الله عنه ว่า ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวว่า :

((احْضُرُوا الذِّكْرَ وَادْثُبُوا مِنَ الْإِمَامِ فَإِنَّ الرَّجُلَ لَا يَزَالُ يَتَّبَعُهُ حَتَّى يُؤَخَّرَ فِي الْجَنَّةِ وَإِنْ دَخَلَهَا))

(رواه أبو داود، د.ت.: 1108)

ความว่า “พวกท่านจงเข้าร่วมในสถานพบปะเพื่อรำลึกถึงอัลลอฮ์ และจงเข้าใกล้อัลอิมาม เพราะทุกคน ๆ หนึ่ง อาจจะอยู่ห่าง ๆ เป็นอาจินจนทำให้เขาต้องถูกให้อยู่ในที่ท้าย ๆ ในสวรรค์ แม้ว่าเขาจะได้ออกก็ตาม”

(บันทึกโดย Abu Dawud, n.d.:1108)¹

12. การมีมารยาทที่ดีในที่ชุมนุม จากอิบนุ อุมร์ رضي الله عنه ว่าท่านนบี ﷺ ได้กล่าวว่า :

((لَا يُقِيمُ الرَّجُلُ الرَّجُلَ مِنَ مَقْعَدِهِ ثُمَّ يَجْلِسُ فِيهِ وَلَكِنْ تَفَسَّحُوا وَتَوَسَّعُوا))

(رواه مسلم، د.ت.: 2177)

ความว่า “ชายคนหนึ่งจงอย่าทำให้ชายอีกคนหนึ่งต้องลุกออกจากที่ของเขา แล้วเขากลับนั่งแทนที่เขาคนนั้นนั่ง แต่ (เขาจงกล่าว) พวกท่านจงขยับขยายให้กว้างด้วยเถิด”

(บันทึกโดย Muslim, n.d.:2177)

2.3.4 คุณสมบัติที่สำคัญของผู้แสวงหาความรู้

ผู้แสวงหาความรู้ที่ประสบความสำเร็จต้องมีคุณสมบัติหลายประการ ที่สำคัญมีดังนี้

1. ความบริสุทธิ์ใจ (الإخلاص)

การศึกษาหาความรู้จะไม่ได้ผลใด ๆ ไม่มีความสริมงคล และไม่อาจท่องจำมันได้ หากผู้แสวงหาความรู้ไม่มีความบริสุทธิ์ใจเพื่ออัลลอฮ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้เป็นความรู้เกี่ยวกับศาสนา ดังนั้นผู้รู้และผู้ปฏิบัติทุกคนจะเป็นผู้ที่สำเร็จได้ ก็ต่อเมื่อพวกเขาทั้งหลาย คือผู้มีความบริสุทธิ์ใจเพื่ออัลลอฮ์อย่างแท้จริงเท่านั้นเอง ดังอายะฮ์ที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า :

¹ al-Albaniy กล่าวว่า เป็นหะดีษหะสัน (n.d.:1/2)

﴿ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ﴾

(البينة : 5)

ความว่า “และพวกเขามีได้ถูกบัญชาให้กระทำอื่นใดนอกจากเพื่อเคารพ
ภักดีต่ออัลลอฮ์ เป็นผู้มีเจตนาบริสุทธิ์ในการภักดีต่อพระองค์...”

(อัลบัยยีนะฮฺ : 37)

ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้ให้ความสำคัญกับการมีเจตนาบริสุทธิ์ก่อนที่จะกระทำ
ใด ๆ ท่านได้กล่าวว่า :

((إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى))

(رواه البخاري، 1:2001)

ความว่า “แท้จริงการกระทำต่าง ๆ เกิดขึ้นด้วยความตั้งใจ และแท้จริง
สำหรับทุกคนนั้นกระทำตามที่เขาได้ตั้งใจมา”

(บันทึกโดย al-Bukhariy, 2001:1)

อุลมะฮ์เรียกร้องและสนับสนุนให้มุสลิมทุกคน ก่อนที่เขาจะกระทำใด ๆ ที่ดีงาม
พวกเขาต้องมีความตั้งใจและเจตนาอันบริสุทธิ์เพื่ออัลลอฮ์แต่ผู้เดียวเท่านั้น ยูซุฟ เป็น อัลหุสัยน
อรรรอซียุได้กล่าวว่า สิ่งที่มีเกียรติที่สุดในคุณขานี้ คือความบริสุทธิ์ใจ (Ibn Rajab, 2001.1/84)

อิบน์ กะษีร์ ได้กล่าวว่า “การกระทำของบ่าวที่อัลลอฮ์ทรงรับมีเงื่อนไขสองประการ
คือ ต้องมีเจตนาอันบริสุทธิ์เพื่ออัลลอฮ์เท่านั้น และสิ่งที่ได้กระทำนั้นต้องถูกต้องตามหลักศาสนา”
(Ibn Kathir, 1999:5/205)

สรุปได้ว่า การแสวงหาความรู้จำเป็นต้องมีความบริสุทธิ์ใจเพื่ออัลลอฮ์เท่านั้น และ
เพื่อให้เราพ้นจากการเป็นคนญะฮิล หากเราได้ตั้งใจและกระทำเช่นนี้แล้ว อัลลอฮ์จะทรงตอบแทน
ด้วยคุณงามความดี ทั้งในคุณขานี้และอาคิเราะฮ์ สำหรับผู้ที่แสวงหาความรู้เพื่อคุณขานี้เท่านั้น เขาจะ
ไม่ได้รับอะไรนอกเหนือจากการตอบแทนเป็นสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ในคุณขานี้เท่านั้น เขาจะมีหน้าที่การ
งาน มีตำแหน่ง หรือมีเกียรติและศักดิ์ศรีในสังคมเท่านั้นเอง แต่เขาจะไม่ได้ความโปรดปราน
จากอัลลอฮ์แม้แต่น้อย

เป้าหมายสำคัญของการแสวงหาความรู้ นอกเหนือจากให้เราพ้นจากการเป็น
คนญะฮิล ลูกหลานของเราก็ต้องให้พ้นจากการเป็นคนญะฮิลเช่นกัน เราต้องมีความอดทนต่อปัญหา

และอุปสรรคที่ต้องเผชิญ และต้องนำความรู้ที่ได้มานำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคมส่วนรวม

2. การยำเกรง (التقوى)

หมายถึงการปฏิบัติตามคำบัญชาของอัลลอฮ์ และห่างไกลบัญญัติห้ามของพระองค์ ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยแห่งความรู้ที่มีความสำคัญมาก ผู้ที่แสวงหาความรู้และยำเกรงอัลลอฮ์ตลอดเวลา อัลลอฮ์ทรงเมตตาและให้ความรู้แก่เขาในสิ่งที่เขา还不知道 ดังอายะฮ์ที่พระองค์ได้ตรัสว่า :

﴿...وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيَعْلَمَ اللَّهُ...﴾

(البقرة : 282)

ความว่า “...และพวกเจ้าพึงยำเกรงอัลลอฮ์เถิด และอัลลอฮ์นั้นทรงให้ความรู้แก่พวกเจ้า...”

(อัลบะเกาะเราะฮ์ : 282)

อัลกุฎีบียักกล่าวว่า อัลลอฮ์ได้ให้คำมั่นสัญญาต่อผู้ที่ยำเกรงพระองค์ว่า จิตใจพวกเขาจะได้รับฮิदाยะฮ์จากพระองค์ และพวกเขาจะเข้าไปในสิ่งที่ศึกษาเรียนรู้มา และสามารถแยกแยะระหว่างความจริงกับความเท็จได้ (al-Qurtubiy, 1964:3/406)

บ่าวที่ยำเกรงอัลลอฮ์ พระองค์ก็จะทรงสร้างทางออกให้เขารอดพ้นจากการเป็นคนญาฮิล ดังอายะฮ์ที่พระองค์ได้ตรัสว่า :

﴿...وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ تَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا﴾

(الطلاق : 2)

ความว่า “...และผู้ใดที่ยำเกรงอัลลอฮ์ พระองค์ก็จะทรงหาทางออกให้เขา”

(อัลฏะลาเกาะห์ : 2)

อิบน์ อับบาส กล่าวว่า ผู้ที่ยำเกรงอัลลอฮ์ พระองค์จะทำให้เขารอดพ้นจากภัยพิบัติต่าง ๆ ทั้งในคุณยาและอาคิเราะฮ์ (al-Tabariy, 2000:23/446)

การที่เราได้นำความรู้ไปปฏิบัติ จะเป็นความรู้จากอัลกุรอานหรือหะดีษ อัลลอฮ์จะทรงเพิ่มความรู้ให้แก่เรา และการขำเกรงอัลลอฮ์อย่างสม่ำเสมอ จะทำให้เราหมั่นปฏิบัติจากความรู้ที่เราได้รับมาทุกครั้ง และจิตใจของเราจะเกรงกลัวอัลลอฮ์แต่ผู้เดียว

3. การปฏิบัติ (العمل)

การนำความรู้ที่มีประโยชน์ไปปฏิบัติให้เกิดผลที่ดี นั้นถือว่าเป็นกุญแจแห่งความสุข และเป็นรากฐานแห่งความสำเร็จของมุสลิมในการดำรงชีวิต ผู้ที่อัลลอฮ์มอบให้ความรู้ที่มีประโยชน์และเขาได้ปฏิบัติความดี แท้จริงเขาคือผู้ที่รวบรวมความดีและได้รับความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า ดังอายะฮ์ที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْتَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً
وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾ ﴾

(النحل : 97)

ความว่า “ผู้ใดที่ปฏิบัติความดีไม่ว่าจะเป็นเพศชายหรือเพศหญิงก็ตาม โดยที่เขาเป็นผู้ศรัทธา คั้งนั้นเราจะให้เขาดำรงชีวิตที่ดี และแน่นอนเราจะตอบแทนพวกเขาซึ่งรางวัลของพวกเขาที่ดียิ่งกว่าที่พวกเขาได้เคยกระทำไว้”

(อินนะหฺลุ : 97)

อิสลามไม่ได้เพียงให้ความสำคัญและสนับสนุนการแสวงหาความรู้เท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับสิ่งที่สำคัญกว่านี้ คือการปฏิบัติจากความรู้ที่ได้รับมา คั้งนั้นหน้าที่ที่สำคัญของผู้รู้ คือต้องมีการปฏิบัติ เพราะเป็นผลของความสำเร้จ ผู้ที่มีความรู้แต่ไม่ได้ปฏิบัติ เขามีอาจเป็นตัวอย่างที่ดีแก่สังคมได้ เพราะเขาเป็นผู้ที่ขาดทุนเท่านั้นเอง

อิสลามได้ตำหนิผู้ที่มีความรู้แต่ไม่มีการปฏิบัติ เพราะการกระทำเช่นนี้เป็นลักษณะนิสัยของชาวอิวัที่ชอบสั่งแต่ผู้อื่นให้ทำดี แต่ตนเองกลับไม่ได้ทำดีเลย ดังอายะฮ์ที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿ أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥٤﴾ ﴾

(البقرة : 44)

ความว่า “พวกเจ้าใช้ให้ผู้คนกระทำความดี โดยที่พวกเจ้าลืมตัวของพวกเจ้าเองกระนั้นหรือ และทั้ง ๆ ที่พวกเจ้าอ่านคัมภีร์กันอยู่ แล้วพวกเจ้าไม่ใช้ปัญญากระนั้นหรือ”

(อัลบะเกาะเราะฮ์ : 44)

อัลลอฮ์ ﷻ ทรงกริ้วโกรธอย่างแรงสำหรับผู้ที่มีความรู้แต่ไม่ได้ปฏิบัติ ดังอายะฮ์ที่พระองค์ได้ตรัสว่า :

﴿ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴾

(الصف : 3)

ความว่า “เป็นที่น่าเกลียดยิ่งที่อัลลอฮ์ การที่พวกเจ้าพูดในสิ่งที่พวกเจ้าไม่ปฏิบัติ”

(อัศศ็อฟ : 3)

ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้เปรียบเทียบผู้ที่มีความรู้และได้สั่งสอนผู้อื่น แต่ตัวเองกลับไม่ได้ปฏิบัติใด ๆ เสมือนไส้ตะเกียงที่เผาตัวเองเพื่อให้แสงสว่างแก่ผู้คนที่อยู่รอบ ๆ ดังที่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวว่ :

((مَثَلُ الْعَالِمِ الَّذِي يُعَلِّمُ النَّاسَ الْخَيْرَ وَيَنْسَى نَفْسَهُ كَمَثَلِ السِّرَاجِ يُضِيءُ لِلنَّاسِ وَيَحْرِقُ نَفْسَهُ))

(رواه الطبراني، 1994:1681)

ความว่า “ผู้รู้ซึ่งกำลังสอนผู้คนเกี่ยวกับความดีและเขาได้ลืมตัวเอง เปรียบเสมือนไส้ตะเกียงที่ให้แสงสว่างแก่ผู้คน แต่ขณะเดียวกันต้องเผาตัวเอง”

(บันทึกโดย al-Tabaraniy, 1994:1681)¹

¹ al-Albaniy กล่าวว่า เป็นหะดีษเศาะหีห (n.d.:2/1015)

อุละมาอ์ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับนำความรู้ไปปฏิบัติ อิบน์ มัสอูด ได้กล่าวว่า “พวกเจ้าจงเรียนรู้ ดังนั้นในเมื่อพวกเจ้ารู้ พวกเจ้าจงปฏิบัติ” (al-Darimiy, 2000:378)

อิบนุ อัลกัอยยิมได้กล่าวว่า “การต่อสู้ตัวเองมีสี่ขั้น ขั้นที่หนึ่งคือการต่อสู้เพื่อเรียนรู้ทางนำและศาสนาแห่งสัจธรรม ขั้นที่สองคือการต่อสู้เพื่อปฏิบัติหลังจากได้ความรู้ ขั้นที่สามคือการต่อสู้เพื่อเผยแพร่และสอนผู้ที่ไม่รู้ ขั้นที่สี่คือการต่อสู้เพื่อความอดทนต่อปัญหาและความยากลำบากในการเผยแพร่ศาสนาของอัลลอฮ์” (Ibn al-Qaiyim al-Jawziyah, 1994:3/9)

อิบนุ ตัยมียะฮ์ได้กล่าวว่า “คนที่ได้รับการลงโทษที่เจ็บปวดที่สุดในวันกิยามะฮ์ คือผู้ที่อัลลอฮ์ได้ทำให้ความรู้ของเขาไม่เกิดประโยชน์แก่เขา” (Ibn Taimiyah, 1987:5/243)

กล่าวได้ว่าการนำความรู้ไปปฏิบัติเป็นลักษณะที่สำคัญสำหรับผู้เผยแพร่ศาสนาของอัลลอฮ์ รองจากความบริสุทธิ์ใจเพื่อพระองค์

4. การขออภัยโทษจากอัลลอฮ์ (الاستغفار)

การขออภัยโทษจากอัลลอฮ์มีความสำคัญมาก เพราะมันจะทำให้ความรู้ที่เราได้รับนั้น เพิ่มความลึกซึ้งและความเข้าใจมากขึ้น ตลอดเวลาที่เราแสวงหาความรู้ เราสมควรกล่าวขออภัยโทษต่ออัลลอฮ์เสมอ

อิสลามสนับสนุนให้มุสลิมทุกคนกล่าวขออภัยโทษจากอัลลอฮ์ เพราะอัลลอฮ์เปิดโอกาสตลอดเวลาให้ผู้ขออภัยโทษที่มีความคิดสำนึกผิด และต้องการปรับปรุงแก้ไขตัวเองอยู่ตลอดเวลา ดังอายะฮ์ที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿ فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبِّيَ إِنَّهُ كَانَ عَفْوًا رَءِيمًا ﴾

(นوح : 10)

ความว่า “ข้าพระองค์ได้กล่าวว่า พวกท่านจงขออภัยโทษต่อพระเจ้าของพวกท่านเถิด เพราะแท้จริงพระองค์เป็นผู้ทรงอภัยโทษอย่างแท้จริง”

(นุหุ : 10)

การขออภัยโทษต่ออัลลอฮ์เป็นลักษณะของบรรดานบีที่ได้กระทำอยู่ตลอดเวลา ท่านนบีนบิอาดัมและภรรยาได้ขออภัยโทษต่ออัลลอฮ์หลังจากที่ทั้งสองได้กระทำผิดครั้งใหญ่ ดังอายะฮ์ที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿ قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَعْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ

الْخَسِيرِينَ ﴿٢٣﴾

(الأعراف : 23)

ความว่า “เขาทั้งสองได้กล่าวว่า โอ้พระเจ้าของพวกข้าพระองค์ พวกข้าพระองค์ได้อธรรมแก่ตัวของพวกข้าพระองค์เอง และถ้าพระองค์ไม่ทรงอภัยโทษแก่พวกข้าพระองค์และเอ็นดูเมตตาแก่ข้าพระองค์แล้วแน่นอนพวกข้าพระองค์ก็ต้องกลายเป็นพวกที่ขาดทุน”

(อัลอะรอฟ : 23)

ท่านนบีมุฮัมมัด เป็นผู้ที่ชอบขอภัยโทษจากอัลลอฮ์ เพราะความผิดที่เกิดขึ้นในอดีตและที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคต จากอบู สุร็อยเราะฮ์เล่าว่า ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวว่า :

((وَاللَّهِ إِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ فِي الْيَوْمِ أَكْثَرَ مِنْ سَبْعِينَ مَرَّةً))

(رواه البخاري، 6307:2001)

ความว่า “ข้าขอสาบานด้วยนามอัลลอฮ์ แท้จริงข้าขอภัยโทษต่ออัลลอฮ์ และสำนึกผิดต่อพระองค์ในหนึ่งวันมากกว่าเจ็ดสิบครั้ง”

(บันทึกโดย al-Bukhari, 2001:6307)

อิบนุ อุมร์ ได้เล่าว่า ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวว่า :

((يَا أَيُّهَا النَّاسُ تَوْبُوا إِلَى رَبِّكُمْ، فَإِنِّي أَتُوبُ إِلَيْهِ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ))

(رواه أحمد، 17847:2001)

ความว่า “โอ้มนุษย์ทั้งหลาย พวกเจ้าจงสำนึกผิดต่อพระเจ้าของพวกเจ้า แท้จริงข้าสำนึกผิดต่อพระเจ้าในหนึ่งวันหนึ่งร้อยครั้ง”

(บันทึกโดย Ahmad, 2001:17847)¹

¹ al-Albaniy กล่าวว่า เป็นหะดีษเศาะหีห (1985:2/719)

การกล่าวขอภัยโทษต่ออัลลอฮ์เป็นสิ่งที่มุสลิมทุกคนควรกล่าวทุก ๆ วัน ไม่ว่าจะเขาจะเป็นผู้สอนหรือผู้เรียน เป็นอาलिหมหรือญาอิล เพราะมนุษย์ทุกคนย่อมทำผิดได้ทุกเมื่อ จะด้วยเจตนาหรือไม่เจตนาก็ตาม

2.4 ประวัติการศึกษาอิสลามในยุคต่าง ๆ โดยสังเขป

2.4.1 สมัยนบีมุฮัมมัด ﷺ

ตามประวัติศาสตร์อิสลามนบีมุฮัมมัด ﷺ ถือได้ว่าเป็นปฐมาจารย์ของการศึกษาอิสลาม และเป็นบรมครูที่สั่งสอนมวลมนุษยชาติถึงศาสนาแห่งเอกภาพ ท่านเป็นครูที่อุทิศตนทั้งร่างกายและแรงใจ เพื่อเผยแผ่ศาสนาแห่งผู้อภิบาล เป็นครูที่หวังแต่ความโปรดปรานจากพระองค์อัลลอฮ์ บรรดานักการศึกษาทั้งมุสลิมและไม่ใช่มุสลิมต่างยอมรับว่าท่านคือ ครูคนแรกในประวัติศาสตร์อิสลาม ต่อมาบรรดาเศาะหาบะฮ์และนักปราชญ์มุสลิมก็ได้รับภาระของการเป็นครูสืบต่อจากท่าน

การศึกษาอิสลามของท่านนบีในมักกะฮ์ได้ประสบกับปัญหามากมาย อีกทั้งได้รับการต่อต้านอย่างรุนแรงจากบรรดาผู้ปฏิเสธและพวกมุชริก แต่การศึกษาอิสลามในสมัยนั้นก็ยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง การศึกษาในระยะแรกที่เมืองมักกะฮ์ เป็นการศึกษาที่ปฏิบัติกันอย่างลับ ๆ โดยมีคาร อัลอัรกออม (دار الأرقم) เป็นสถานที่สำหรับอบรมสั่งสอนบรรดาเศาะหาบะฮ์ จนกระทั่งพระองค์ทรงอนุมัติให้เผยแพร่โดยเปิดเผย ดังอาเยฮ์ที่พระองค์ได้ตรัสว่า :

﴿ فَأَصْدَعِ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴾

(الحجر : 94)

ความว่า “ดังนั้น เจ้าประกาศอย่างเปิดเผยในสิ่งที่เจ้าถูกบัญชา และจง
 ถอนหลังให้พวกมุชริกีน”

(อัลหิจร : 94)

การศึกษาในยุคแรก ๆ เป็นการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนา สถาบันการศึกษาในสมัยดังกล่าวนี้ คือดาร์ อัลอัรกออม และบ้านของท่านนบีเอง วิชาที่ท่านสอนในยุคแรก ๆ มีวิชาอัลกุรอาน อะกีดะฮ์ และชะรีอะฮ์ (Shalabi, 1954:30)

ในสมัยของท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ ชาวอาหรับส่วนใหญ่ไม่รู้หนังสือ การเรียนการสอนจะปฏิบัติกันโดยใช้วาจา วิธีการสอนด้วยวาจาเป็นที่นิยมและยอมรับกันอย่างกว้างขวาง อีกทั้งยังเป็นวิธีการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับสถานการณ์และสภาพการณ์ในสมัยนั้น ท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ เป็นผู้หนึ่งที่สอนบรรดาเศาะหาบะฮ์ด้วยวาจา โดยพวกเขาจะตั้งใจฟังและท่องให้จำ สำหรับผู้ที่สามารถจดบันทึกได้เขาเหล่านั้นก็จะจดบันทึกเก็บไว้

ในปีที่ 13 ของการเป็นเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ ท่านได้รับวะฮีย์อนุญาตให้ฮิจเราะฮ์ไปยังมะดีนะฮ์ การฮิจเราะฮ์ของท่านในครั้งนี้ได้นำการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่มาสู่สังคมมะดีนะฮ์ ในระหว่างการเดินทางสู่เมืองมะดีนะฮ์ของท่านนั้น ท่านได้สร้างมัสญิดกูบอา (قبة) ซึ่งถือเป็นมัสญิดแห่งแรกในประวัติศาสตร์อิสลาม และเมื่อถึงที่เมืองมะดีนะฮ์ท่านได้สร้างมัสญิดอีกแห่งหนึ่งที่อัลมिरบัด ซึ่งเป็นที่รู้จักในนามมัสญิดอันนะบะวีฮ์ และในมัสญิดแห่งนี้เองที่ท่านได้สั่งสอนบรรดาเศาะหาบะฮ์ของท่านทั้งวิชาการทางศาสนาและวิชาการทางโลก (Shalabi, 1954:48)

มัสญิดในสมัยของท่านปีนั้น ไม่ใช่เป็นเพียงสถานที่สำหรับทำการอิบาดะฮ์แต่ยังเป็นศูนย์กลางของกิจการอื่น ๆ อีกมากมาย ดังนั้นเมื่อเราศึกษาถึงบทบาทของมัสญิด เราจะประจักษ์ว่ากิจการต่าง ๆ ของมัสญิดและการศึกษานั้นมักจะมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นมาตั้งแต่ยุคแรก ๆ ของอิสลาม ด้วยเหตุนี้บางคนจึงมีทัศนะว่ามัสญิด คือ โรงเรียนแห่งแรกในประวัติศาสตร์อิสลาม และมีการสร้างอัสศุฟฟะฮ์ (al-Suffah) หมายถึงส่วนที่สร้างขึ้นต่อเติมจากมัสญิด ณ ที่แห่งนี้ท่านนบีได้อบรมสั่งสอนบรรดาเศาะหาบะฮ์ของท่าน เพื่อเตรียมพวกเขาสำหรับการเป็นนักเผยแผ่ศาสนาที่แท้จริง (Lunggulung, 1986:48)

หลังจากที่ได้ศึกษาเล่าเรียนในอัสศุฟฟะฮ์ บางคนได้กลายเป็นนักปราชญ์ที่มีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง เช่น ท่านอุมู สุร็อยเราะฮ์ผู้ซึ่งเป็นที่รู้จักในฐานะผู้จำหะดีษและรายงานหะดีษเป็นจำนวนมาก (al-Umari, 1991:90-91)

ตลอดช่วงชีวิตของท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ ท่านได้พิสูจน์ให้เราเห็นว่าท่านคือครูที่แท้จริง นอกจากนั้นท่านยังได้กำชับบรรดาเศาะหาบะฮ์ของท่านให้ศึกษาและแสวงหาความรู้ทั้งวิชาการทางศาสนาและวิชาการทางโลก เพราะอิสลามไม่เคยแยกระหว่างวิชาการทั้งสองนี้ และถือว่าวิชาใดก็ตามที่จะช่วยให้มนุษย์เคารพภักดีต่ออัลลอฮ์ วิชานั้นเป็นวิชาศาสนา แม้ว่าวิชาเหล่านั้นจะเกี่ยวข้องกับทางโลกก็ตาม เรื่องราวทั้งหมดนี้เราได้ประจักษ์เห็นชัดจากเหตุการณ์หลังสงครามบะดร์ เพลยสงครามหลายคนได้ถูกบัญชาให้สอนเด็ก ๆ ชาวอันศอรเพื่อเป็นค่าไถ่สำหรับตัวเองจากการเป็นเชลยศึกในครั้งนั้น (al-Umari, 1991:2/43) บรรดาเชลยสงครามดังกล่าวล้วนเป็นชาว มุชริกที่ปฏิเสธคำเชิญชวนของท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ และไม่มีความรู้เกี่ยวกับอิสลาม แต่เขาก็ได้รับอนุญาตให้สอนบรรดาลูก ๆ ของชาวอันศอรเพื่อเป็นค่าไถ่สำหรับตัวเองดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

วิชาที่เขาเหล่านั้นสอน ได้แก่ วิชาการอ่านและการเขียนภาษาอาหรับ เหตุการณ์ทั้งหมดนี้ล้วนยืนยันได้อย่างชัดเจนว่าท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ เป็นปรมาจารย์ที่มีความคิดลึกซึ้งและมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล ความจริงนบีมุฮัมมัด ﷺ นั้น ไม่ใช่เป็นเพียงครูสำหรับมุสลิมเท่านั้น หากแต่ยังเป็นครูของมวลมนุษยชาติ ดังอาเยฮ์ที่อัลลอฮ์ได้ตรัสว่า :

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴾

(الأنبياء : 107)

ความว่า “และเราได้ส่งเจ้ามาเพื่ออื่นใดนอกจากเพื่อเป็นความเมตตาแก่ประชาชาติทั้งหลาย”

(อัลอันบิยาฮ์ : 107)

อีกหลักฐานหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าท่านคือครูของมนุษยชาติ คือการส่งศาสน์ไปยังเมืองต่าง ๆ เพื่อเชิญชวนบรรดาผู้ครองนครให้หันมารับอิสลาม ท่านนบีได้ส่งให้อัลกษณฺ์เขียนศาสน์โดยบรรจุความรู้เกี่ยวกับหลักศรัทธา แล้วส่งตัวแทนผู้นำศาสน์ไปยังเมืองต่าง ๆ เช่น ท่านส่งดิหะฮะฮ์ อิบน์ เคาลีฟะฮ์ อัลกัลบียฺ ไปยังซีซาร์ อับดุลลอฮ์ อิบน์ สุฆาฟะฮ์ อัลสะฮะมียฺ ไปยังคอสโรส อัมรฺ อิบน์ อุมัยยะฮ์ อัลญุมรียฺ ไปยังกษัตริย์เนกุสแห่งอบิสตีเนีย หาดิบ อิบน์ อุบฺ บัดตะอะฮ์ อัลลุกอมียฺ ไปยังมูเกกิช ผู้ครองอียิปต์ (al-Tabariy, 1997:2/128)

ภารกิจการเป็นครูของท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ รวมถึงเหล่าเศาะหาบะฮ์ วัตถุประสงค์ของการอบรมสั่งสอนนั้น คือเพื่อเตรียมพวกเขาสำหรับภารกิจของการเป็นครู และทำการเผยแผ่อิสลามแม้จะเป็นเพียงอาเยฮ์เดียวก็ตาม

วิชาต่าง ๆ ที่มีสอนในสมัยของท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ ได้แก่ วิชาอัลกุรอาน หะดีษ ตัจญูวิด พลศึกษา (การยิงธนู การว่ายน้ำ การขี่ม้า) การอ่าน การเขียน ภาษาอาหรับ เตาฮีด และอักษลาก เป็นต้น

ในสมัยดังกล่าวนี้นอกจากมีหลักสูตรทั่วไปแล้ว ยังมีหลักสูตรการศึกษาเฉพาะด้านอีกด้วย (Bilgrimi and Ashraf, 1985:18) ผู้ใดที่ประสงค์จะศึกษาวิชาอัลกุรอาน เขาจะต้องไปเรียนกับครูที่มีความรู้เฉพาะด้าน หากใครที่ต้องการเรียนตัจญูวิด หรือวิชาชะรีอะฮ์ เขาก็ต้องไปเรียนกับครูที่มีความถนัดในด้านนี้ โดยเฉพาะวิชาตัจญูวิดเขาจะต้องไปเรียนกับครูที่มีความรู้และอ่านอัลกุรอานได้ถูกต้อง

การศึกษาในสมัยของท่านนบีนั้นยังไม่มีหลักสูตรที่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่เราสามารถจะวิเคราะห์จากหะดีษต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งบางเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นว่าหลักสูตรในสมัยนี้เป็นอย่างไร

2.4.2 สมัยคุละฟาอ์อรรอซิดีน¹

การศึกษาในสมัยนี้คล้ายกับการศึกษาในสมัยของท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ เพราะบรรดาคุละฟาอ์อรรอซิดีนเป็นผู้ปฏิบัติตามแบบฉบับของท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ อย่างเคร่งครัด อีกทั้งเคาะลีฟะฮ์ทั้งสี่เป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ ยิ่งไปกว่านั้นการปฏิบัติของคุละฟาอ์ทั้งสี่ก็เป็นที่ยอมรับในแง่ของชะรีอะฮ์ ดังที่ท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ ได้กล่าวว่า :

((أَوْصِيَكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ، وَإِنْ عَبْدًا حَبَشِيًّا، فَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ بَعْدِي فَسِيرَىٰ اخْتِلَافًا كَثِيرًا، فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الْمَهْدِيِّينَ الرَّاشِدِينَ، تَمَسَّكُوا بِهَا وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِدِ، وَإِيَّاكُمْ وَمُحَدَّثَاتِ الْأُمُورِ، فَإِنَّ كُلَّ مُحَدَّثَةٍ بِدْعَةٌ، وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ))
(رواه ابوداود، د.ت.:4607)

ความว่า “ฉันขอสั่งเสียท่านทั้งหลายให้พึงยำเกรงอัลลอฮ์ ท่านจงเชื่อฟังและภักดีต่อผู้ปกครองแม้เขาจะเป็นทาสผิวดำชาวหะบะชะฮ์ แน่นอนใครมีชีวิตอยู่ต่อไปหลังจากฉัน เขาจะให้เห็นความขัดแย้งอย่างมากมาย ดังนั้นท่านทั้งหลายพึงยึดมั่นในแบบฉบับของฉัน และแบบฉบับของคุละฟาอ์ อรรอซิดีนผู้ได้รับทางนำ ท่านจงยึดไว้ให้มั่นและจงกัศไว้ด้วยฟันกราม ท่านทั้งหลายพึงระวังเรื่องบิดอะฮ์ต่าง ๆ เพราะที่จริงทุกบิดอะฮ์เป็นเรื่องหลง”

(บันทึกโดย Abu Dawud, n.d.:4607)²

คุละฟาอ์ทั้งสี่ยังคงปฏิบัติตามแบบฉบับของท่านนบีอย่างเคร่งครัด อะไรที่นบีปฏิบัติ พวกเขาก็จะปฏิบัติตาม อะไรที่ท่านทรงห้ามพวกเขาก็จะละเว้น แม้ว่าในสมัยนี้คุละฟาอ์ต้อง

¹ มีสี่ท่าน คือ อะบู บักร อัสคิติก, อุมร์ บิน อัลคอกฎ์ออบ, อุษมาน อิบน์ อัฟฟาน และอะลี บิน อบี ฏอลิบ.

² al-Albaniy กล่าวว่า เป็นหะดีษเศาะหีห (n.d.:1/2)

ประสบกับปัญหานานาประการซึ่งไม่เคยปรากฏในสมัยของท่านนบี แต่คุละฟาอ์ทั้งสี่ก็ไม่ย่อท้อ และยังคงยึดมั่นกับหลักคำสอนของท่านนบีเสมอมา

การศึกษาในสมัยนี้ไม่แตกต่างอะไรกับการศึกษาในสมัยของท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ และการศึกษาในสมัยนี้ก็ยังคงผูกพันกับอัลกุรอานและอัลหะดีษอย่างแน่นแฟ้น เช่นเดียวกันกับที่เคยปฏิบัติมาในสมัยของท่านนบี

ในสมัยของคุละฟาอ์ทั้งสี่นี้ มุสลิมส่วนใหญ่ยังยึดมั่นกับตัวอย่างของท่านนบีอย่างจริงจัง หลังจากการเสียชีวิตของท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ มัสญิดซึ่งเคยเป็นสถาบันการศึกษาในสมัยของท่านนบี ก็ยังคงดำเนินต่อไป (Afendi and Baloch, 1980:143) อับดุลลอฮฺ อิบน์ อุมร์, สัยคฺ อิบน์ ฆาบิต, ญาบิร อิบน์ อับดุลลอฮฺ และอาอิชะฮฺ เป็นผู้สอนอยู่ที่มัสญิดกุฟะฮฺ อุบฺ มุซา อัลอัซฮารีฮฺ สอนอยู่ที่มัสญิดบศเราะฮฺ และอบู คัรคอบสอนอยู่ที่มัสญิดคามัสกัศ (Lunggulung, 1986:49)

ในสมัยนี้ความสำคัญของมัสญิดได้รับการเอาใจใส่เป็นพิเศษ ในสมัยของอุมร์ เบน อัลค็อฎฏอบ ท่านได้ส่งข้าหลวงไปยังเมืองต่าง ๆ เช่น เมืองบศเราะฮฺ กุฟะฮฺ ซีเรียและอียิปต์ แล้วได้ตั้งให้ข้าหลวงเหล่านั้นสร้างมัสยิดขึ้นมาเพื่อใช้เป็นสถานที่ละหมาดวันศุกร์ นอกจากนี้ท่านอุมร์ยังได้กำชับให้เผ่าต่าง ๆ สร้างมัสญิดเป็นของตนเอง ด้วยเหตุนี้ในสมัยของท่านจำนวนมัสยิดจึงเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

หลักสูตรการศึกษาในสมัยนี้โดยทั่วไปแล้วยังคล้ายกับสมัยของท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ ในสมัยนี้จะมีการเรียนการสอนวิชาการว่ายน้ำ สำนวนโวหารและกวีนิพนธ์ที่ดี (Dalip, 1990:70) นอกจากนี้อุมร์ได้แนะนำให้สอนวิชาการยิงธนูและการขี่ม้า เป็นต้น (Shalaby, 1954:27)

ในสมัยของเคาะลีฟะฮฺอุมร์ ท่านได้แนะนำบรรดานักปราชญ์มุสลิมให้ตระหนักถึงหน้าที่ของตนเองและของผู้เรียน ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. ให้แสวงหาความรู้
2. ผู้ที่จะแสวงหาความรู้ต้องมีจิตใจที่สงบและมีมารยาทที่ดีงาม
3. ผู้แสวงหาความรู้ต้องถ่อมตน และเคารพครูบาอาจารย์
4. ผู้สอนต้องถ่อมตนต่อนักเรียนของเขา
5. อย่าเป็นนักปราชญ์ที่ยิ่งยโส เพราะความรู้จะไม่ให้ประโยชน์อะไรเลย หากผู้รู้นั้นมีมารยาทที่เลวทราม (Dalip, 1990:74)

ในสมัยคุละฟาอ์ อรรรอซิดีน มีปรากฏการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์อิสลามคือการรวมเล่มอัลกุรอาน โดยเคาะลีฟะฮฺอุมมาน อิบน์ อีฟฟาน อัลกุรอานที่ได้รวบรวมเข้าเป็นเล่มนั้นถูกส่งไปยังเมืองต่าง ๆ ที่มีผู้คนเพิ่มเข้ารับอิสลามเพื่อเขาเหล่านั้นจะได้ศึกษาอัลกุรอานและบทบัญญัติที่แท้จริงของอิสลาม (Yahaya and Halimi, 1994:182-183)

นอกจากการรวมเล่มอัลกุรอานแล้วก็ยังมี การเขียนตำราวิชาไวยากรณ์อาหรับ ผู้ที่ริเริ่มวิชาไวยากรณ์อาหรับนี้คือท่านเคาะลีฟะฮ์อาลี เป็น อภิภูอลิบ ที่ท่านริเริ่มวิชาดังกล่าวก็เพราะในสมัยของท่านนั้น ได้มีการผสมผสานระหว่างภาษาอาหรับกับภาษาอื่น ท่านเกรงว่าภาษาอาหรับจะวิบัติ ท่านจึงแนะนำและกำชับให้มุสลิมศึกษาวิชาดังกล่าว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อธำรงไว้ซึ่งความบริสุทธิ์ของภาษาอาหรับ (Dalip, 1990:111-112)

สำหรับสถาบันการศึกษาในสมัยคุละฟะฮ์ อรรอซิดีนที่สำคัญมีดังนี้

1. สถาบันการศึกษาที่มักกะฮ์ ผู้สอนคือมูอาษ อิบนุ ญะบัล
2. สถาบันการศึกษาที่มะดีนะฮ์ ผู้สอนคืออุมร์ อัลค็อฎฏอบ, อะลีย์ เป็น อภิภูอลิบ, ลัยคุ อิบนุ ษาบิต และอับดุลลอฮ์ อิบนุ อุมร์
3. สถาบันการศึกษาที่บศเราะฮ์ ผู้สอนคืออบู มูซา อัลอัซฮารี และอนัส อิบนุ มาลิก
4. สถาบันการศึกษาที่กูฟะฮ์ ผู้สอนคืออับดุลลอฮ์ อิบนุ มัสอูด และอะลีย์ เป็น อภิภูอลิบ
5. สถาบันการศึกษาที่ดามัสกัส ผู้สอนคือมูอาษ อิบนุ ญะบัล, อุบัยดะฮ์ และอบู คัรดาฮ์
6. สถาบันการศึกษาที่อียิปต์ ผู้สอนคืออับดุลลอฮ์ อิบนุ อัมรฺ อิบนุ อัลอาศ (อิบราฮีม ฌรณกรักรษาเขต, 2546:28-29)

2.4.3 สมัยราชวงศ์อุมัยยะฮ์

2.4.3.1 สมัยอุมัยยะฮ์แห่งดามัสกัส

สมัยนี้เป็นสมัยที่มุสลิมมีดินแดนครอบครองที่กว้างใหญ่ไพศาล และมุสลิมเริ่มมีความสัมพันธ์กับชนชาติอื่น ๆ การผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างจักรวรรดิมุสลิมและชนชาติอื่น ๆ ก็เริ่มเกิดขึ้น ผู้ครองเมืองในสมัยนี้เกรงว่าอิทธิพลจากภายนอกจะมีบทบาทเหนือชาวมุสลิม ดังนั้นการจัดการศึกษาในสมัยนี้จึงเน้นการดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมของชาวอาหรับและหลักคำสอนของอิสลาม (Lunggulung, 1991:132) การศึกษาในสมัยนี้จะเน้นวิชาภาษาอาหรับ วรรณคดีอาหรับ และอิสลาม ที่เน้นวิชาเหล่านี้ก็เพื่อป้องกันการเข้ามอิทธิพลของแนวคิดอื่น ๆ และในสมัยนี้ภาษาอาหรับได้กลายเป็นภาษาทางการของบ้านเมืองเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์อิสลาม (Husayn, 1990:324)

เคาะลิฟะฮ์ผู้ครองเมืองในสมัยนี้ไม่เพียงแต่จะปกป้องประชาชนไม่ให้ถูกแนวคิดนอกรีตอื่น ๆ ครอบงำ แต่ท่านยังส่งผู้รู้ไปยังเมืองต่าง ๆ เพื่อเผยแผ่ศาสนาอิสลาม ในสมัยเคาะลิฟะฮ์อุมัยร อิบน์ อับดุลอะซีซ เคาะลิฟะฮ์ทรงคุณธรรมแห่งราชวงศ์อุมัยยะฮ์ ท่านได้ส่งฟูเกาะฮาอ์ไปยังอัฟริกาเหนือ เพื่อสอนศาสนาให้แก่ลูกหลานของชาวบาร์เบอร์ (Lunggulung, 1991:75) นอกจากนั้นอุมัยร อิบน์ อับดุลอะซีซยังถือเป็นเคาะลิฟะฮ์ท่านหนึ่งที่ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษา อีกทั้งยังให้การอุปถัมภ์ศิลปวิทยาการแก่ปวงประชาราษฎร์อย่างกว้างขวาง ท่านได้แต่งตั้งอิบน์ อบี สะมีนผู้พิพากษาแห่งกูปะฮ์ให้ดำรงตำแหน่งเป็นครูสำหรับชาวมุสลิม (Husayn, 1990:319)

สถาบันการศึกษาในสมัยนี้ มีดังต่อไปนี้

1. ราชวัง โดยปกติแล้วเคาะลิฟะฮ์อนุญาตให้ผู้รู้เข้าไปสอนบรรดาลูก ๆ ของขุนนางข้าราชการในวัง โดยเคาะลิฟะฮ์จะสร้างที่เฉพาะให้แก่ครูเพื่อเป็นสถานที่เล่าเรียนสำหรับเด็ก ๆ ในราชวัง (Husayn, 1990:319)

2. มัสยิด มัสยิดเป็นสถาบันการศึกษาที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่ง ที่ถือกำเนิดตั้งแต่สมัยของท่านเราะฮ์สุลุลลอฮ์และเป็นสถาบันศาสนา และสถาบันการศึกษาที่มีบทบาทมากในสมัยนี้ วิชาที่สอนอยู่ในมัสยิดมีวิชาตฟิร หะดีษ และฟิกฮ์ (Husayn, 1990:315)

3. กุดตาบ กุดตาบเป็นสถาบันการศึกษาที่ถือกำเนิดก่อนประวัติศาสตร์อิสลาม โดยมีชาวอิวัเป็นครูผู้สอน กุดตาบที่มีชื่อเสียงที่สุดในสมัยนี้ คือกุดตาบอับดุลกอสิม อัลบัลดีฮ์ (Husayn, 1990:318)

4. บ้านของผู้รู้ บ้านของบรรดานักปราชญ์เป็นสถาบันการศึกษาแห่งหนึ่งถือกำเนิดในสมัยของท่านเราะฮ์สุลุลลอฮ์ บ้านของท่านได้กลายเป็นสถาบันการศึกษาสถาบันหนึ่งที่ผลิตบรรดาผู้ศรัทธาจำนวนมาก และต่อมาบ้านของผู้รู้ก็กลายเป็นสถาบันการศึกษาสืบต่อราบจนทุกวันนี้

5. ทะเลทราย ทะเลทรายก็เป็นอีกสถานที่หนึ่งที่มีผู้คนจำนวนมากไปศึกษาวิชาภาษาอาหรับ และผู้คนในสมัยอุมัยยะฮ์นี้ก็เคยส่งบรรดาลูก ๆ ของตนไปศึกษาภาษาอาหรับในทะเลทรายอันเป็นที่อยู่ของบรรดาผู้รู้ ผู้ซึ่งสามารถใช้ภาษาอาหรับได้ถูกต้อง และเป็นภาษาที่ไม่ผสมผสานกับภาษาอื่น ๆ (Husayn, 1990:317)

วิชาที่สอนในสมัยนี้ มีวิชาภาษาและไวยากรณ์อาหรับ วรรณคดี หะดีษ ตฟิร และวิชาศาสนาอื่น ๆ โดยเฉพาะวิชาตฟิรนั้นถือได้ว่าได้เริ่มขึ้นในสมัยนี้เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์อิสลาม เพราะในสมัยนี้ได้มีการเขียนตำราเกี่ยวกับตฟิรเล่มแรก โดยได้รับการชี้แนะจากเคาะลิฟะฮ์อับดุลมะลิก (Husayn, 1990:325)

ในสมัยนี้ได้ถือกำเนิดวิชาสาขาต่าง ๆ เช่น วิชาวิทยาศาสตร์ เคมี การแพทย์ ปรัชญา ประวัติศาสตร์ เป็นต้น ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาการแพทย์ คือ อัลหาริช อิบนุ กะลาอะฮ์ ท่านเป็นชาวภูออิฟ แต่ได้รับการศึกษาที่เปอร์เซีย สำหรับผู้ที่มีชื่อเสียงในสาขาวิชาเคมี คือ คอลิด อิบนุ ยะซีด บุตรของเคาะลีฟะฮ์คนที่สองแห่งราชวงศ์อุมัยยะฮ์ คอลิด อิบนุ ยะซีดเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงและเป็นมุสลิมคนแรกที่ได้แปลงานเขียนทางวิทยาศาสตร์ของกรีก (Hitti, 1989:255)

แนวคิดทางการศึกษาในสมัยนี้เป็นแนวคิดการศึกษาที่รับนโยบายจากเคาะลีฟะฮ์ หรือบรรดาผู้นำเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาที่จัดขึ้นในเขตราชวัง ส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาที่ปฏิบัติตามความประสงค์และคำชี้แนะของเคาะลีฟะฮ์ แต่แนวคิดทางการศึกษาของบรรดาครูทั้งหลายก็วางอยู่บนพื้นฐานของอัลกุรอานและอัลหะดีษ นี่คือหลักการที่ยึดถือปฏิบัติมาตลอด ความกล้าหาญของบรรดานักปราชญ์ที่แสดงความคิดที่ต่างจากเคาะลีฟะฮ์นั้น ก็มีให้เห็นเสมอมา เช่น กรณีนู หะนีฟะฮ์ซึ่งครั้งหนึ่งเคยถูกทาบตามให้ดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาที่เมืองแบกแดดแต่ท่านก็ปฏิเสธ ซึ่งเป็นเหตุทำให้ท่านถูกกล่าวหาว่าเป็นคนที่รังเกียจราชวงศ์อุมัยยะฮ์ (Siddik, 1994:189-190)

แนวคิดทางการศึกษาในสมัยนี้เชื่อว่ามนุษย์นั้นประกอบด้วยร่างกาย สติปัญญา และจิตใจ ดังนั้นการให้การศึกษาแก่นักเรียน ผู้สอนจึงต้องคำนึงถึงสิ่งเหล่านี้ และต้องพัฒนาทุกด้านของมนุษย์ นั่นคือต้องพัฒนาทั้งร่างกาย สติปัญญาและจิตใจ अबดุลมาลิก อิบนุ มัรวาน (ฮ.ศ. 64) เคาะลีฟะฮ์แห่งราชวงศ์อุมัยยะฮ์ครั้งหนึ่งเคยกล่าวว่า “ขอให้ผู้สอนให้การศึกษาแก่เด็กทั้งด้าน สติปัญญา จิตใจ และทางด้านร่างกาย” (Yahaya and Halimi, 1994:223-234)

2.4.3.2 สมัยอุมัยยะฮ์แห่งสเปน

ผู้นำนิกอุมัยยะฮ์ของสเปนได้เน้นถึงความสำคัญของการศึกษาเป็นอย่างมาก และได้สร้างมัสยิดจำนวนมากเพื่อเป็นสถาบันการศึกษา (Quddus, 1989:101) ในมัสยิดเหล่านี้จะมีนักปราชญ์ทั้งจากตะวันออกและตะวันตกมาเป็นผู้สอน การเผยแพร่วิชาความรู้ในสเปนส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นหลังจากสมัยของ अबดุลเราะห์มาน อัลดาคิล (Yahaya and Halimi, 1994:356)

ระดับการศึกษาในสมัยนี้แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ

1. ระดับต้น การศึกษาระดับนี้ผู้เรียนจะเรียนวิชาการเขียน การอ่านอัลกุรอาน หลักภาษาอาหรับ และกวีนิพนธ์ (Hitti, 1989:562) การศึกษาระดับนี้ส่วนใหญ่จะจัดในมัสยิด และเป็นการจัดการศึกษาแบบเสรีที่ทุกคนสามารถจะมาศึกษาเล่าเรียนได้ (Yahaya and Halimi, 1994:356)

2. ระดับกลาง วิชาที่สอนในระดับนี้มีวิชาไวยากรณ์อาหรับ วรรณคดี ประวัติศาสตร์ หะดีษ ฟิสิกส์ พลาณมัย คณิตศาสตร์ ดาราศาสตร์ จริยศาสตร์ อภิปรัชญา และคัตอาหรับ ผู้ที่สำเร็จการศึกษาในระดับนี้จะได้รับประกาศนียบัตร ประกาศนียบัตรนี้จะมีชื่อของรายวิชาต่าง ๆ ที่ผู้รับปริญญาบัตรได้ศึกษาเล่าเรียนมา (Yahaya and Halimi 1994:356)

3. ระดับสูงหรือระดับมหาวิทยาลัย การศึกษาในระดับนี้มีวิชาตีฟิร เตาฮิด ปรัชญา ไวยากรณ์อาหรับ การทำพจนานุกรมหรือสารานุกรม ประวัติศาสตร์ ธรณีวิทยา เป็นต้น (Hitti, 1989:562-563) การศึกษาระดับนี้เกิดขึ้นในสมัยของอัลฮากัมที่ 2 โดยเป็นการศึกษาที่จัดให้สำหรับผู้ที่สำเร็จการศึกษาในระดับกลาง การศึกษาระดับนี้จะมีที่คอร์ดิวาและโทเลโด ซึ่งถือเป็นสถาบันการศึกษาระดับสูงแห่งแรกของยุโรป (Yahaya and Halimi, 1994:356-357)

ต่อมาการศึกษาระดับนี้ก็เกิดขึ้นอีกในเมืองใหญ่ ๆ เช่น เมืองเซวิล มาลากา และ แกรนาดา โดยเฉพาะในมหาวิทยาลัยที่คอร์ดิวานั้นจะมีคณะต่าง ๆ เช่น คณะดาราศาสตร์ คณิตศาสตร์ เกษศาสตร์ เตาฮิด และกฎหมาย ผู้ที่ศึกษาในระดับนี้มีมากกว่า 1,000 คน ฮิตติ (Hitti, 1994:530) ได้เขียนไว้ในหนังสือ The History of the Arabs ว่า สมัยของอัลฮากัม มหาวิทยาลัยคอร์ดิวาถือเป็นสถาบันการศึกษาที่ดีที่สุดในโลกในสมัยนั้น เพราะมหาวิทยาลัยแห่งนี้เกิดขึ้นก่อนมหาวิทยาลัยอัลอซฮัรที่โคโร และมีคณะซุนนียะฮ์ที่แบกแดด

ในสมัยรุ่งเรืองนี้สเปนได้กลายเป็นศูนย์กลางทางศิลปวิทยาการ โดยเฉพาะในสมัยของอัลฮากัมที่ 2 คอร์ดิวาได้กลายเป็นศูนย์กลางทางการศึกษา เพราะที่นั่นมีโรงงานทำกระดาษ และได้นำเข้ากระดาษจากประเทศจีน นอกจากนั้นคอร์ดิวายังมีหนังสือและอุปกรณ์การเขียนจำนวนมากมาย อีกทั้งยังมีหอสมุดที่ใหญ่โตและมีหนังสือจำนวนมาก โดยเฉพาอย่างยิ่ง หอสมุดหลวงที่ริเริ่มโดยมุฮัมมัดที่ 1 (ค.ศ. 852-886) ต่อมาอับดุลเราะห์มานได้ขยายให้กว้างขึ้น ในสมัยของอัลฮากัมที่ 2 หอสมุดแห่งนี้ได้กลายเป็นหอสมุดที่ใหญ่ที่สุดและดีที่สุดในสมัยนั้น บรรจุหนังสือส่วนตัวของท่านจำนวนมากเข้าไปในหอสมุดแห่งนี้ (Hitti, 1989:563) หนังสือในหอสมุดคอร์ดิวาในสมัยดังกล่าวนี้มีมากกว่า 400,000 เล่ม ด้วยเหตุนี้เองคอร์ดิวาจึงเป็นศูนย์กลางทางศิลปวิทยาการที่ผู้คนจากแคว้นต่าง ๆ มาศึกษาหาความรู้ (Yahaya and Hilimi, 1994:350)

ในสมัยของการก่อตั้งราชวงศ์อุมัยยะฮ์แห่งสเปน ศิลปวิทยาการเจริญรุ่งเรืองและถือกำเนิดผู้รู้ในสาขาวิชาต่าง ๆ จำนวนมาก เช่น ผู้รู้ในสาขาวิชาศาสนา ภาษาอาหรับ ปรัชญา ตะเสวูฟ ประวัติศาสตร์ อัดชีวประวัติศาสตร์ ชีววิทยา เวชกรรมศาสตร์ ภาษาศาสตร์ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เป็นต้น

2.4.4 สมัยราชวงศ์อับบาซียะฮ์

สมัยอับบาซียะฮ์นี้เป็นสมัยที่ยาวนานที่สุดในประวัติศาสตร์อิสลาม ในสมัยนี้มุสลิมได้ติดต่อกับนานาประเทศและเริ่มรับศิลปวิทยาการจากโลกภายนอก สมัยนี้เป็นสมัยแรกในประวัติศาสตร์อิสลามที่มุสลิมได้เปิดประตูทางวิชาการอย่างกว้างขวาง ทำให้เกิดนักคิดมุสลิมจำนวนมากมาย และเป็นสมัยที่แนวคิดของอินเดียและกรีกเริ่มเข้ามามีอิทธิพลต่อแนวความคิดของบรรดานักคิดมุสลิมและได้ก่อกำเนิดกลุ่มนักคิดมุสลิมที่นอกกริด

นักปราชญ์และนักคิดมุสลิมที่ถือกำเนิดในสมัยนี้มีจำนวนมาก เช่น อัลอัซฮารี, มุฮัมมัด อิบน์ สะห์นูน, อิบน์ มิซกะวียุส, อัลกอบีสิย, อัลกินดี, อัลฟารอบี, อัรรอซีย, อิบน์ สีนา, อัลมาวีร์ดี, อัลเคาะฎีบ อัลบัฆดาดี, อัลฆะฆาลี, อิบน์ คอลดูน และบุรฮานุดดีน อัศศัรนูญีย เป็นต้น จากแนวความคิดของบรรดานักปราชญ์เหล่านี้ต่อมาแนวคิดทางการศึกษาก็เริ่มก่อรูปก่อร่างขึ้น มุฮัมมัด อิบน์ สะห์นูน ได้เขียนหนังสือเล่มแรกเกี่ยวกับการศึกษาชื่อ “อะดับ อัลมุอัลลิม” เป็นหนังสือเกี่ยวกับการศึกษาเล่มเล็ก ๆ ต่อมาอัลกอบีสิย ได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับการศึกษาเล่มเล็ก ๆ ซึ่งเป็นงานเขียนที่ได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดของสะห์นูน ในศตวรรษต่อมาอะหมัด อิบน์ มิซกะวียุส (ส.ศ. 421) ได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับการศึกษาอีกเล่มหนึ่ง หลังจากนั้นบุรฮานุดดีน อัศศัรนูญีย ได้ประพันธ์หนังสือเรื่อง ตะอ์ลิม อัลมุตะอัลลิม ฎะอ์ริก อัลตะอัลลุม (Lunggulung, 1991:138-139)

อิบน์ คอลดูน ผู้ซึ่งถือเป็นไข่มุกแห่งอูละมาอ์เมื่อดยุคท้ายของราชวงศ์อับบาซียะฮ์ ท่านได้เขียนหนังสือชื่อ มุก์ออดิมะฮ์ อิบน์ คอลดูน หนังสือเล่มนี้ได้นำชื่อเสียงมายังอิบน์ คอลดูน เป็นอย่างมาก แม้หนังสือเล่มนี้ถือเป็นหนังสือทางสังคมศาสตร์ แต่ในหนังสือดังกล่าวอิบน์ คอลดูน ได้กล่าวถึงการศึกษา และได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษาเป็นอย่างมาก

วิชาการศาสนาในสมัยนี้มีความก้าวหน้าเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะสาขาวิชาฟิสิกส์ และหะดีษ นอกจากนั้นมีวิชาดฟิร ผู้ที่มีชื่อเสียงในสาขาวิชาดฟิรในสมัยนี้คือ อักฎะาะบะรีย ผู้เขียนตำราดฟิรชื่อ ญามิอ อัลบะยาน ฟิ ดฟิร อัลกรุอัน

สมัยนี้ได้กำเนิดอิหม่ามของมัซฮับทั้งสี่ คืออับู หะนีฟะฮ์ มาลิก ซาฟีอีย และ หันบะลีฮ์ อับู หะนีฟะฮ์ อันนุอมาน อิบน์ ซาบิต (ส.ศ. 81-150) ท่านผู้นี้เป็นที่รู้จักในนามอิหม่าม หะนะฟีฮ์ กำเนิดในปลายรัชสมัยราชวงศ์อุมัยยะฮ์ ท่านเกิดที่เมืองกูพะฮ์ในประเทศอิรัก ท่านมีเชื้อสายเปอร์เซีย อับู หะนีฟะฮ์ได้ศึกษาวิชาศาสนากับญะอ์ฟัร อัศศอดิก อับู หะนีฟะฮ์เป็นผู้ที่

ปราดเปรื่องและเคร่งในศาสนา ท่านคือผู้นำของมัซฮับหะนะฟี ที่มีผู้คนนับถือเป็นจำนวนมาก ท่านได้เสียชีวิตที่แบกแดดเมื่อ ฮ.ศ. 150

มาลิก อิบนุ อนัส (ฮ.ศ. 94-179) ท่านเป็นที่รู้จักในนามอิหม่ามมาลิก ท่านเกิดและเสียชีวิตที่มะดีนะฮ์ ท่านผู้นี้เคยรู้จักกับอบู หะนีฟะฮ์ เมื่อครั้งที่อบู หะนีฟะฮ์ไปศึกษาเล่าเรียนกับอิหม่ามญะฮ์ร อัสศอดิก เพราะอิหม่ามมาลิกเองก็เคยเรียนอยู่กับอิหม่ามญะฮ์ร ผลงานที่ทำให้ท่านมีชื่อเสียง คือมูวัฏฎะฮ์ ซึ่งเป็นตำราที่รวบรวมหะดีษต่าง ๆ ที่ว่าด้วยเรื่องฟิกฮ์ และถือได้ว่าตำราเล่มนี้เป็นตำราหะดีษเล่มแรกในสมัยนี้

มุฮัมมัด อิบนุ อิดริซ อัชชาฟีอี (ฮ.ศ. 150–204) ท่านนี้เป็นที่รู้จักในนามอิหม่ามอัชชาฟีอี ท่านมีเชื้อสายกูรอซขแต่เกิดที่ปาเลสไตน์ และเติบโตที่มักกะฮ์ อิหม่ามอัชชาฟีอีเป็นศิษย์ของอิหม่ามมาลิกแห่งมะดีนะฮ์ ตำราที่มีชื่อเสียงของท่านได้แก่ อัลอุมมฺ อิหม่ามอัชชาฟีอีเป็นผู้หนึ่งที่มีความรู้กว้างขวาง นอกจากท่านจะมีความรู้เกี่ยวกับฟิกฮ์แล้ว ท่านยังมีความรู้เกี่ยวกับภาษาอาหรับและกวีนิพนธ์ ท่านเสียชีวิตที่ อียิปต์ เมื่อปี ฮ. ศ. 204

อะหมัด อิบนุ หันบัล (ฮ.ศ. 164-241) เป็นที่รู้จักในนามอิหม่ามอะหมัด ท่านเป็นลูกศิษย์ของอิหม่ามอัชชาฟีอี และเป็นอิหม่ามที่ต่อต้านแนวคิดของกลุ่มมูตะชีละฮ์ที่แบกแดด ในสมัยของท่านแนวคิดมูตะชีละฮ์ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง แม้กระทั่งผู้ครองเมือง เช่น เคาลีฟะฮ์ฮุมัยยูน ท่านก็เป็นผู้หนึ่งที่ยึดถือแนวคิดมูตะชีละฮ์ อิหม่ามอะหมัดมีแนวคิดที่ต่อต้านกลุ่มดังกล่าว โดยเฉพาะแนวคิดเกี่ยวกับอัลกูรออันที่หั้นบะลีย์ถือเป็นกะลามุลลอฮ์ และถือเป็นการเคาะตีม (كفر) กลุ่มมูตะชีละฮ์กล่าวว่า กูรออันนั้นมักลูด (مكذوب) จากการต่อต้านในครั้งนี้ทำให้อิหม่ามอะหมัดถูกจำคุกและถูกทรมานโดยผู้ครองเมืองในสมัยนั้น ผลงานที่มีชื่อเสียงของอิหม่ามอะหมัด อิบนุ หันบัล คือ มุสนัด เป็นตำราที่รวบรวมหะดีษเป็นจำนวนมาก (อิบราฮีม ฌรกรักรักษา เขต, 2546:38-39)

2.4.5 สมัยราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์

ราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์เป็นราชวงศ์ที่ยึดถือมัซฮับชีอะฮ์ การศึกษาในสมัยนี้ส่วนใหญ่จึงเน้นการเผยแพร่แนวความคิดของชีอะฮ์ ซึ่งปฏิบัติกันทั้งโดยลับและเปิดเผย การเผยแพร่แนวคิดชีอะฮ์นี้ไม่ได้จำกัดอยู่ภายในอาณาบริเวณของราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์ แต่จะรวมถึงดินแดนครอบครองของราชวงศ์อุมัยยะฮ์แห่งสเปนและราชวงศ์อับบาสิยะฮ์แห่งแบกแดด

นักวิชาการที่ถือกำเนิดในสมัยราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์มีดังต่อไปนี้

1. อิบนุ ยูनुส (ฮ.ศ. 399) เป็นนักดาราศาสตร์

2. อัลมุซฮับบิฮีย (ฮ.ศ. 420) เป็นนักประวัติศาสตร์
3. อัลกาฟี (ฮ.ศ. 430) เป็นนักหะดีษ
4. อิบน์ หัยษัม (ฮ.ศ. 460) เป็นนักฟิสิกส์ นักปรัชญา วิศวกร
5. อิบน์ อัลบะเราะกะฮฺ (ฮ.ศ. 520) เป็นนักเตาฮีด

นอกจากนักวิชาการที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ก็ยังมีนักวิชาการมุสลิมอีกมากมายที่ถือกำเนิดในสมัยราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์ ส่วนสถาบันการศึกษาที่มีบทบาทมากในสมัยนี้ ได้แก่ มัสญิด อัลอัซฮัร, บัยต อัลหิกมะฮฺ และราชวัง (อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต, 2546:100)

มัสญิดอัลอัซฮัรเริ่มสร้างขึ้นเมื่อปี ฮ.ศ. 359 แล้วเสร็จปี ฮ.ศ. 361 ผู้ที่ควบคุมดูแลการก่อสร้างคือแม่ทัพญะฮ์ร อัลศิกลีฮ์ ซึ่งเดิมมาจากซิจิลี (Shuib, 1995:136) มัสญิดนี้ถูกตั้งชื่อว่า อัลอัซฮัร ก็เพื่อเป็นเกียรติแก่บุตรของท่านเราะสูตุดดอลฮฺ ﷺ ฟาฏิมะฮฺ อัชชะฮฺรอฮ์

มัสญิดอัลอัซฮัร ถือเป็นมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งที่เป็นศูนย์กลางทางศิลปวิทยาการต่าง ๆ ในกลางอิระฮฺศตวรรษที่ 4 มหาวิทยาลัยอัลอัซฮัรเป็นมหาวิทยาลัยที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลกมุสลิม ที่ยังคงยืนตระหง่านจนถึงทุกวันนี้ ในขณะที่บัยต อัลหิกมะฮฺและวิทยาลัยนิซอมียะฮฺได้สลายสิ้นหลังจากการรุกรานของมองโกล (Shuib, 1995:136)

ซูอัยบ (Shuib, 1995:137) ได้กล่าวว่าในสมัยของอัลฮากิม บิอัมริตลาฮฺ อัลอัซฮัรได้กลายเป็นศูนย์กลางทางวิชาการ วัฒนธรรม และการเผยแพร่อิสลาม ซาลามอน (Salamon, 1988:3) ได้สรุปบทบาทของอัลอัซฮัรในหนังสือ อัลอัซฮัรและการเมือง ว่ามีดังต่อไปนี้

1. เผยแพร่และสั่งสอนวิชาการศาสนา
 2. ดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมอันดีงาม
 3. รักษาความบริสุทธิ์ของภาษาอาหรับ
- วิชาต่าง ๆ ที่สอนอยู่ในมหาวิทยาลัยอัลอัซฮัรในสมัยนั้น มีดังต่อไปนี้
1. ไวยากรณ์และวรรณคดีอาหรับ
 2. ตัฟสีร์
 3. อัลหะดีษ
 4. ฟิกฮฺและฟิกฮฺเปรียบเทียบ
 5. เตาฮีด
 6. ประวัติศาสตร์
 7. ตรรกวิทยา
 8. คณิตศาสตร์
 9. วิศวกรรมศาสตร์

10. ดาราศาสตร์

11. เวชกรรมศาสตร์ เป็นต้น

การศึกษาในสถาบันแห่งนี้จะผูกพันกับลัทธิชีอะฮ์อิสมาอีลียะฮ์ ผู้ที่รับผิดชอบเผยแผ่ลัทธินี้ คือมุฮัมมัด อิบน์ อันนุอฺมาน ท่านผู้นี้เป็นผู้สอนที่มีชื่อเสียง และสามารถโน้มน้าวผู้คนให้มาศึกษาในสถานที่แห่งนี้ได้เป็นจำนวนมาก

คาร อัลหิกมะฮ์ สร้างในสมัยของอัลฮากิม บิอัมริลลาฮ์ (ฮ.ศ. 386-411) ซึ่งได้เขียนแบบบัยตุ อัลหิกมะฮ์ที่กรุงแบกแดด คาร อัลหิกมะฮ์เป็นทั้งสถาบันวิจัย หอสมุดและศูนย์กลางวิชาการที่มีกอฎี อัลกอฎอติเป็นผู้ดูแลสถาบันแห่งนี้ถูกสร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่แนวคิดชีอะฮ์อิสมาอีลียะฮ์และเผยแพร่วิชาการต่าง ๆ ของอะฮ์ลุลบัยตุ (Shuib, 1995:138)

2.4.6 สมัยราชวงศ์อูษมานียะฮ์

สมัยอูษมานียะฮ์ซึ่งเป็นสมัยที่วิชาการมุสลิมตกต่ำ ตำราต่าง ๆ ที่เขียนไว้ในสมัยอับบาสิยะฮ์ได้ถูกทำลายเป็นจำนวนมากโดยกองทัพของมองโกล งานเขียนทางวิชาการในสมัยอูษมานียะฮ์นี้เป็นแบบดั้งเดิม เพราะนักปราชญ์ในสมัยนี้ถือว่าวิชาความรู้ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ต้องแสวงหา แต่เป็นการได้มาซึ่งความรู้ที่มีอยู่แล้วในยุคก่อน ๆ (Yahaya and Halimi, 1994:416)

ในสมัยนี้วิชาศาสนาและวิชาจริยธรรมถือเป็นวิชาความรู้ที่สูงส่ง เนื่องจากวิชาการเหล่านี้เป็นภาษาอาหรับ ภาษาอาหรับจึงกลายเป็นภาษาที่มีความสำคัญมาก และกลายเป็นภาษาที่นำมาใช้ในกิจการศาสนาและในศาลสถิตยุติธรรม วิชาการต่าง ๆ ในสมัยดังกล่าวนี้ ได้แก่ วิชาวรรณกรรม กวีนิพนธ์ ภูมิศาสตร์ อดชีวะประวัติ เป็นต้น

ในสมัยอูษมานียะฮ์วรรณกรรม กวีนิพนธ์และบทละครจะเป็นแบบดั้งเดิม ในสมัยนี้ชาวเตอร์กจะมีเพลงพื้นเมืองและนิทานพื้นบ้านเป็นของตนเอง สำหรับบทกวีและเพลงพื้นเมืองนั้นจะเป็นเพลงแบบพวกคูฟีย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในศตวรรษที่ 14 บทกวีและเพลงแบบคูฟีย์ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก (Yahaya and Halimi, 1994:417)

ในสมัยนี้วิชาการของโลกมุสลิมตกต่ำมาก บรรดามุสลิมที่มีสติปัญญาดีจะถูกส่งไปยังยุโรป เช่น อิบรอฮีม ชินาสีย์ นักศึกษาของราชวงศ์อูษมานียะฮ์ที่มีความปราดเปรื่อง ท่านถูกส่งไปยังประเทศฝรั่งเศส (Yahaya and Halimi ; 1994:444) แม้สมัยนี้จะเป็นสมัยที่วิชาการของมุสลิมตกต่ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาการทางโลก แต่ในสมัยนี้ก็ยังถือกำเนิดสถาบันการศึกษาและโรงเรียนจำนวนมากมาย เช่น โรงเรียนระดับประถมศึกษา โรงเรียนระดับมัธยมศึกษาทั้งชายและ

หญิง มหาวิทยาลัย นอกจากนี้ยังถือกำเนิดสถาบันเวชกรรมศาสตร์และโรงเรียนกฎหมาย (Yahaya and Halimi, 1994:444) สาขาวิชาที่ได้รับความนิยมในสมัยนี้ได้แก่ สาขาวรรณกรรม ภาษาศาสตร์ เป็นต้น

ในปลายรัชสมัยราชวงศ์อูษมานียะฮ์ภาษาตุรกีเริ่มมีบทบาท ซามิ ฟราเซอร์รี่เป็นผู้ที่มีความรู้ภาษาตุรกี ท่านได้พยายามใช้ศัพท์ตุรกีแทนภาษาอาหรับและเปอร์เซีย ในสมัยนี้วรรณกรรมตะวันตกได้คลืบคลานเข้ามายังตุรกีจนทำให้วรรณกรรมอาหรับเริ่มสิ้นคลอน แต่ในเวลาต่อมาได้ถือกำเนิดนักวรรณกรรมมุสลิมที่พยายามจะฟื้นฟูวรรณกรรมอาหรับอีกครั้ง เช่น อันนับานีย์ นักวรรณกรรมแห่งซีเรีย อับดุลหามิด ท่านผู้นี้ได้พยายามฟื้นฟูวรรณกรรมอาหรับเช่นเดียวกันกับอันนับานีย์ ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันการเข้ามามีอิทธิพลของวรรณกรรมคริสเตียนจากตะวันตก (Yahaya and Halimi, 1994:445)

ในด้านกวีนิพนธ์ก็ถือกำเนิดนักกวีที่โดดเด่นคนหนึ่งชื่อ ซามิ บารูดีย์ ท่านผู้นี้ได้เขียนกลอนแบบอับบาสิยะฮ์โดยมีเนื้อหาต่อต้านอังกฤษ ต่อมาท่านถูกเนรเทศ และอะหมัด เขากีย์ ท่านผู้นี้เป็นนักวรรณกรรมคลาสสิกที่ต่อต้านอังกฤษ ซึ่งต่อมาถูกเนรเทศไปยังสเปน (Yahaya and Halimi, 1994:445)

สถาบันการศึกษาในสมัยนี้มีดังนี้

1. มักดับ อัลศิบยาน เป็นสถาบันการศึกษาที่จัดการศึกษาระดับต้นหรือระดับประถมศึกษา สถาบันแห่งนี้บางครั้งจะถูกเรียกว่า ดาร อัตตะอูลิม หรือดาร อัลหุฟฟาซ (ดลมนรจน์ และมุหัมมัดรอฟลี, 2542)

2. มัดเราะซะฮ์ เป็นสถาบันการศึกษาที่มีบทบาทมาก ผู้ที่สร้างมัดเราะซะฮ์แห่งแรกของราชวงศ์อูษมานียะฮ์ คือสุลฏอน อรฮัน ในปี ค.ศ. 1130 (ดลมนรจน์ และมุหัมมัดรอฟลี, 2542)

3. โรงพยาบาล โรงพยาบาลได้กลายเป็นสถาบันการศึกษาสถาบันหนึ่งในสมัยราชวงศ์อับบาสิยะฮ์ และในสมัยราชวงศ์อูษมานียะฮ์โรงพยาบาลก็เป็นสถาบันการศึกษาสถาบันหนึ่งที่มีการเรียนการสอนวิชาการแพทย์ ผู้ที่สร้างโรงพยาบาลแห่งแรกในสมัยอูษมานียะฮ์ คือสุลฏอน บาเยซิดที่ 1 (ค.ศ. 1360-1403) (อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต, 2546:109)

นอกจากสถาบันการศึกษาข้างต้น ก็ยังมีสถาบันการศึกษาอื่นอีก เช่น มัสญิดห้องสมุด ราชวัง บ้านของผู้รู้ และที่พักของพวกคหู่ฟีย์ เป็นต้น

2.4.7 สมัยปัจจุบัน

ในปัจจุบันประเทศมุสลิมส่วนใหญ่มีระบบการศึกษาอยู่สองระบบที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง ทั้งสองระบบดังกล่าวนี้วางอยู่บนพื้นฐานปรัชญาที่ต่างกัน ดังนั้นเป้าหมายทางการศึกษาของทั้งสองระบบจึงแตกต่างกันโดยปริยาย ระบบการศึกษาทั้งสองนี้ คือระบบการศึกษาแบบดั้งเดิม (Traditional System) และระบบการศึกษาแบบสมัยใหม่ (Modern System)

ระบบการศึกษาแบบดั้งเดิมบางครั้งจะเรียกว่า ระบบการศึกษาศาสนา (Religious System) การศึกษาในระบบนี้จะเน้นหนักในเรื่องศาสนา และให้ยอมรับว่าอะฮ์ดีเยเป็นแหล่งที่มาของความรู้อย่างแท้จริง

ระบบการศึกษาแบบสมัยใหม่เป็นระบบการศึกษาที่ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาตะวันตกและปรัชญาเซคคิวลาร์ (Secular) ที่แยกศาสนจักรออกจากอาณาจักร การศึกษาในระบบนี้จะยอมรับว่าความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์ที่มาจากสมมุติฐานต่าง ๆ ที่ได้รับการทดลองทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น (Basri, 1991:17)

ความจริงการศึกษาในทัศนะอิสลามนั้นเป็นการศึกษาแบบบูรณาการ ที่บูรณาการทั้งวิชาศาสนาและวิชาการทางโลกเข้าด้วยกัน การกลับสู่ระบบการศึกษาแบบอิสลามที่แท้จริง จำเป็นที่จะต้องสร้างระบบการศึกษาใหม่ขึ้นมา ระบบการศึกษาใหม่นี้ต้องเป็นแบบบูรณาการที่บูรณาการทั้งสองระบบการศึกษาเข้าด้วยกันอย่างมีระบบกฎเกณฑ์ เพราะการศึกษาตามทัศนะอิสลาม หมายถึงการศึกษาทุกสาขาวิชาที่สอนตามทัศนะของอิสลาม

เมื่อเราพิจารณาถึงวิชาการต่าง ๆ ของบรรดามุสลิมในยุคต้น ๆ ของประวัติศาสตร์อิสลาม เราจะตระหนักว่าวิชาการศาสนาและวิชาการสามัญนั้นไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้ และทั้งสองวิชาได้รับการบรรจุไว้ในหลักสูตรเดียวกัน การแยกวิชาศาสนาและวิชาสามัญออกจากกันนั้นเริ่มขึ้นในศตวรรษที่ 19-20 แห่งคริสตศักราช เมื่อประเทศมุสลิมตกเป็นอาณานิคมของตะวันตก

ปัจจุบันนี้เราถือว่าเป็นสมัยของการฟื้นฟูทางการศึกษา บรรดานักการศึกษามุสลิมต่างพยายามที่จะย้อนกลับไปสู่ยุคของท่านนบี สมัยดังกล่าวการศึกษามีเพียงระบบเดียวที่วิชาการศาสนาและวิชาการสามัญได้รับการบูรณาการเข้าด้วยกันอย่างมีระบบ บรรดานักการศึกษาเหล่านี้ได้ตระหนักถึงเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดี วิชาการศาสนาจะมีสถานภาพที่สูงกว่าวิชาการอื่น ๆ ความพยายามในปัจจุบันที่ต้องการทำให้ทุกวิชา มีสถานภาพที่เท่าเทียมกันนั้น เป็นแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลมาจากปรัชญากลุ่มวัตถุนิยม อัชรอฟ (Ashraf, 1985:6) ได้กล่าวถึงสถานภาพของวิชาต่าง ๆ อย่างชัดเจนว่า “ศาสตร์ในสาขาวิชาต่าง ๆ นั้นมีสถานภาพที่แตกต่างกัน ศาสตร์ที่เกี่ยวกับจิตวิญญาณจะ

มีสถานภาพที่สูงที่สุด ศาสตร์ที่เกี่ยวกับคุณค่าแห่งคุณธรรมจะมีความสำคัญรองลงมา จากนั้นก็จะ เป็นศาสตร์ที่เกี่ยวกับสติปัญญา หรือศาสตร์ที่จะนำมาซึ่งหลักการของสติปัญญา จากนั้นก็จะเป็น ศาสตร์ที่ควบคุมและจัดระเบียบจินตนาการ และตามด้วยศาสตร์ที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถควบคุม ประสาทสัมผัส”

วัตถุประสงค์ของการศึกษา ไม่ว่าจะ เป็นวิชาการศาสนาหรือวิชาการสามัญเพื่อการ เจริญเติบโตทางบุคลิกภาพของมนุษย์ที่มีความสมดุล โดยการฝึกฝนทางจิตวิญญาณ สติปัญญา เหตุผล ความรู้สึกและประสาทสัมผัส การศึกษาของประเทศมุสลิมควรมุ่งเน้นให้มนุษย์เจริญเติบโต ในทุก ๆ ด้าน เช่น ด้านจิตวิญญาณ สติปัญญา การจินตนาการ สรีระ วิทยาศาสตร์ ภาษาศาสตร์ ทั้ง ปัจเจกบุคคลและส่วนรวม แล้วโน้มน้ำหนักด้านต่าง ๆ เหล่านี้สู่พระเจ้า เป้าหมายสูงสุดของการศึกษา คือการมอบหมายต่ออัลลอฮ์ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล สังคมและมนุษยชาติ

จากวัตถุประสงค์ข้างต้นเราจะเห็นว่า การศึกษาในทัศนะของอิสลามนั้นเป็น การศึกษาแบบบูรณาการที่รวมวิชาสาขาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียนให้มี พัฒนาการทุก ๆ ด้าน การศึกษาของชาวมุสลิมในยุคต้น ๆ ของอิสลามมีเพียงระบบเดียว และ หลักสูตรก็มีเพียงหลักสูตรเดียวเช่นกัน แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ปัจจุบันนี้วิชาศาสนาและวิชาสามัญถูก แยกออกจากกัน จนทำให้เกิดทวิระบบ และระบบการศึกษาทั้งสองก็มีปรัชญาขัดแย้งกัน การที่เรา จะบูรณาการทั้งสองระบบการศึกษานี้เข้าด้วยกันจึงเป็นสิ่งที่ยาก อัชรอฟ (Ashraf, 1991:14-15) มี ทัศนะว่า เป็นไปไม่ได้ที่จะบูรณาการทั้งสองระบบการศึกษาที่มีอยู่ในปัจจุบันให้วางอยู่บนปรัชญา เดียวกัน เพราะปรัชญาของทั้งสองระบบนี้มีความขัดแย้งกัน

สรุปได้ว่าการบูรณาการที่สมบูรณ์นั้น หลักสูตร หนังสือแบบเรียน ตลอดจน วิธีการสอนจะต้องวางอยู่บนพื้นฐานของศาสนาอิสลาม แม้ว่าการบูรณาการการศึกษาสามารถที่จะ ปฏิบัติได้ในบางระดับ แต่ต้องได้รับการปฏิบัติอย่างรอบคอบ เพราะการบูรณาการที่หละหลวมจะ ก่อให้เกิดผลเสียมากกว่าผลดี อย่างไรก็ตามเมื่อเราตระหนักว่าหลักสูตรการศึกษาในอิสลามนั้นเป็น หลักสูตรบูรณาการ ความพยายามที่จะต้องบูรณาการการศึกษานั้นจึงควรได้รับการปฏิบัติอย่าง ต่อเนื่อง นักปราชญ์มุสลิมและบุคคลที่เกี่ยวข้องต้องร่วมมืออย่างจริงจังในการแก้ปัญหาการศึกษา และร่วมมือสร้างหลักสูตรบูรณาการให้สอดคล้องกับอิสลาม อันจะนำมาซึ่งอารยธรรมและความ รุ่งเรืองแก่สังคมมุสลิมต่อไป